หอสมุดแห่งชาติ
วัฒนธรรมแห่งชาติ

การเรียนรู้
ที่เหมาะสมกับสังคมไทย

กองกองทุนส่งเสริมงานวัฒนธรรม
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

สำนักพิมพ์ภัคธรรศ

โครงการหนังสือเสวนาผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม

การเรียนรู้ที่เหมาะสมกับสังคมไทย

พระธรรมปิฎก นายแพทย์ประเวศ วะสี
ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง รศ.ศรีศักร วัลลิโภดม

ISBN ๙๗๔-๗๘๐๔-๗๘-๖

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : ตุลาคม ๒๕๔๔

จำนวนพิมพ์ ๒,๕๐๐ เล่ม

© ๒๕๔๔ - สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

สงวนลิขสิทธิ์ภาพและเรื่องของหนังสือเล่มนี้ ตาม พ.ร.บ. ลิขสิทธิ์ พ.ศ. ๒๕๓๗
ห้ามคัดลอกเนื้อหา-ภาพ ก่อนได้รับอนุญาต รวมทั้งการดัดแปลงเป็นแถบบันทึกเสียง
วิดีโอ เทปโทรทัศน์ ภาพยนตร์ และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ต่าง ๆ

ข้อมูลทางบรรณานุกรมหอสมุดแห่งชาติ
พระธรรมปิฎก.
การเรียนรู้ที่เหมาะสมกับสังคมไทย.--กรุงเทพฯ :
ภัคธรรศ, ๒๕๔๔.
๑๒๐ หน้า
๑. การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ๒. ไทย--ภาวะสังคม.
I. ชื่อเรื่อง
๓๐๓.๔
ISBN ๙๗๔-๗๘๐๔-๗๘-๖

แยกสีและพิมพ์ที่ บริษัท ภัคธรรศ จำกัด
๖/๓๘๗-๓๙๑ หมู่ ๘ แขวงดอกไม้ เขตประเวศ กรุงเทพฯ ๑๐๒๖๐
โทรศัพท์ ๐-๒๗๕๒-๘๑๒๐, ๐-๒๗๕๒-๘๑๒๗

จัดจำหน่าย : สำนักพิมพ์ภัคธรรศ
โทรศัพท์ ๐-๒๔๓๗-๔๖๖๔ ต่อ ๑๐๘
โทรสาร ๐-๒๔๓๗-๔๖๖๕

ราคา ๙๐ บาท

หอสมุดแห่งชาติ
เลขเรียกหนังสือ HN 700.565 ก 4 99
2544 ฉ 1
วันที่ 15 ก.ค. 51
เลขทะเบียน 3539

ผู้จัดพิมพ์

กองกองทุนส่งเสริมงานวัฒนธรรม
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
กระทรวงศึกษาธิการ ถนนรัชดาภิเษก เขตห้วยขวาง
กรุงเทพฯ ๑๐๓๒๐
โทรศัพท์ ๐-๒๒๔๗-๐๐๑๓ ต่อ ๑๑๕, ๒๐๙, ๒๑๔
โทรสาร ๐-๒๒๔๘-๕๘๕๓

สำนักพิมพ์ภัคธรรศ
๓๓๐๐/๘ ตึกช้าง ชั้น ๑๒ โซน A ถนนพหลโยธิน
แขวงลาดยาว เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐
ตู้ ปณ. ๑๖๒ ปณจ. จตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐
โทรศัพท์ ๐-๒๙๓๗-๙๖๖๙ โทรสาร ๐-๒๙๓๗-๙๖๖๕

สนับสนุนโครงการ

มูลนิธิเติมน้ำใจให้สังคม

ISEP สถาบันนโยบายสังคมและเศรษฐกิจ

Business Radio สถานีวิทยุ Business Radio ๙๖.๕ MHz

โครงการจัดพิมพ์หนังสือการเสวนาผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม เป็นโครงการร่วมบริหารระหว่างกองกองทุนส่งเสริมงานวัฒนธรรม สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กับสำนักพิมพ์ภัคธรรศ เพื่อเผยแพร่ผลงานการเสวนาผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม ณ วัดญาณเวศกวัน จำนวน ๖ ครั้ง โดยจัดพิมพ์เป็นชุดใหญ่ เพื่อบันทึกรายละเอียดการเสวนาทั้งหมด และเล่มเล็ก ๒ เล่ม เพื่อเผยแพร่ในราคาประหยัดสำหรับบุคคลทั่วไป นิสิต นักศึกษา โดยรายได้จากค่าลิขสิทธิ์ สมทบเข้ากองกองทุนส่งเสริมงานวัฒนธรรม เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายสวัสดิการแก่ศิลปินแห่งชาติต่อไป

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)
ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี
ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง
ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม

นายอาทร จันทวิมล
เลขาธิการสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

นายอำนวย จั่นเงิน
ผู้อำนวยการกองกองทุนส่งเสริมงานวัฒนธรรม
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

นางภัทราภรณ์ สำราญสุข
หัวหน้าฝ่ายผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม
กองกองทุนส่งเสริมงานวัฒนธรรม

นางสาวศุภดี ภู่เกษมวรางกูร
นักวิชาการวัฒนธรรม ๖
กองกองทุนส่งเสริมงานวัฒนธรรม

นางสาวชลิตา บัณฑุวงศ์
นักวิชาการวัฒนธรรม ๕
กองกองทุนส่งเสริมงานวัฒนธรรม

ส.ต.ท. (หญิง) จันทนัย ลักษณบุญส่ง
เจ้าหน้าที่บันทึกข้อมูล ๕
กองกองทุนส่งเสริมงานวัฒนธรรม

นางสาวธิคำพร อดทน
นักวิชาการวัฒนธรรม ๕
กองกองทุนส่งเสริมงานวัฒนธรรม

สำนักพิมพ์ภัคธรรศ

ประธานคณะกรรมการที่ปรึกษา

ดร.ภูษณ ปรีย์มาโนช

คณะกรรมการที่ปรึกษา

พลโทบัญชร ชวาลศิลป์
ดร.ขจิต จิตตเสวี
ดร.นิเวศน์ เหมวชิรวรากร
ดร.เทียนชัย วงศ์ชัยสุวรรณ
อัจฉรา บุญสาใจ
ธาเนศ โชคศิขริน
ภาณุมาศ ศศะยานันท์
ไพศาล มังกรไชยา
ประวิช จรรยาสิทธิกุล
ธีรภาพ โลหิตกุล
ปภัสร์ ช่วงสุวนิช

ที่ปรึกษากฎหมาย

เจตต์ คุณเวช
สมิทธิ โมรากุล

บรรณาธิการอำนวยการ

คำนูณ สิทธิสมาน

บรรณาธิการบริหาร

วิทยา ร่ำรวย

บรรณาธิการ

ราศี บุรุษรัตนพันธุ์

ผู้ช่วยบรรณาธิการ

ยุพา ใช้กิจจา

กองบรรณาธิการ

รัชนีกร แสงไสย์

เลขากองบรรณาธิการ

ภัทรวดี แสงไฟ

หัวหน้าฝ่ายศิลปกรรม

นภัสสัย รัตนาวิวัฒน์พงศ์

ออกแบบรูปเล่ม

ธนนท์ ศุขอัจจะสกุล
นันทนา ภูมิพาณิชย์
สัญชัย สุทิน

ภาพประกอบ

ดำรง วงศ์อุปราช

ประสานงานการผลิต

อัฐกาญจน์ แพงสวัสดิ์

พิสูจน์อักษร

จริยา ธรรมสติ

การตลาดและส่งเสริมการขาย

พันทิรา ดามะณี
ชฎาพร ลิ่มมั่ง
ชุนหวัณ ชัยสิทธิ์สงวน
เยาวมาล สุขแก

คำนำ

เลขาธิการ สวช.

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้ประกาศแต่งตั้งผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม ๓ ท่าน เมื่อวันที่ ๔ พฤษภาคม ๒๕๓๘ ซึ่งได้แก่ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ศาสตราจารย์นายแพทย์ ประเวศ วะสี และศาสตราจารย์ (พิเศษ) ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง โดยกำหนดหน้าที่ตามมาตรา ๓๑ ในพระราชบัญญัติสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๒๒ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕

ในรอบปีพุทธศักราช ๒๕๔๓ ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรมทั้ง ๓ ท่านได้ร่วมกันเสวนาวิเคราะห์ปัญหาวิกฤตต่าง ๆ ทางสังคมและเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหาของสังคม ณ วัดญาณเวศกวัน อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม รวมทั้งสิ้น ๖ ครั้ง บทสนทนาประกอบด้วยสารประโยชน์ที่ทรงคุณค่าในการแก้ปัญหาต่อการดำรงชีวิตของชนชาวไทยในสังคมตามวิถีทางอันดีงามของวัฒนธรรมไทย นับเป็นโอกาสอันดียิ่งที่เอตทัคคะชั้นนำของสังคมไทย ทั้ง ๓ ท่านได้มาร่วมพูดคุยวิเคราะห์ปัญหาและแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อการแก้วิกฤตของชาติบ้านเมือง จึงสมควรที่จะนำบทเสวนาของทั้ง ๓ ท่านมาจัดพิมพ์เผยแพร่ให้กว้างขวางต่อไป

ขอกราบขอบพระคุณ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี และศาสตราจารย์ (พิเศษ) ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง ที่ได้กรุณาเสียสละเวลาอันมีค่ายิ่งของท่านมาร่วมสนทนาเรื่องราวอันเป็นประโยชน์ต่อการแก้ปัญหาของสังคมไทยปัจจุบัน และขอขอบคุณสำนักพิมพ์ภัคธรรศที่เป็นผู้จัดพิมพ์หนังสือชุดดังกล่าวเผยแพร่อย่างกว้างขวางไว้ ณ โอกาสนี้

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าบันทึกการเสวนาของผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรมฉบับนี้จะเป็นประโยชน์ต่อผู้ใช้ความคิด ความรู้ ในการแก้ปัญหาและการพัฒนา ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ตลอดจนนิสิตนักศึกษา และประชาชนทั่วไป สามารถนำข้อเสนอแนะจากบทสนทนาดังกล่าวมาไตร่ตรองในการเผชิญปัญหาวิกฤตการพัฒนาของชาติ สมดังเจตนารมณ์ของท่านผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรมทั้ง ๓ ท่านสืบไป

(นายอาทร จันทวิมล)

เลขาธิการสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

คำนำ

สำนักพิมพ์

สำนักพิมพ์ภัคธรรศ ก่อตั้งขึ้นมาด้วยความทะเยอทะยานอย่างแรงกล้าที่จะเสริมสร้าง "ทำนบทางวัฒนธรรม" ของบ้านนี้เมืองนี้ให้มีกำลังมากขึ้น เพื่อรับมือกับวิกฤตระบบทุนนิยมโลกที่ตามมากับกระแสโลกาภิวัตน์ ดังนั้น จึงเป็นความภาคภูมิใจอย่างยิ่งที่ได้มีโอกาสร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) จัดพิมพ์หนังสือชุดนี้

บทสนทนา ๖ หัวข้อที่เกิดขึ้นในรอบปี ๒๕๔๓ ของ "ปราชญ์" ทั้ง ๓ ท่าน คือพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี และศาสตราจารย์ (พิเศษ) ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง ไม่ต่างอะไรจาก "ขุมทรัพย์ทางปัญญา" อันล้ำค่า

ไม่ควรปล่อยให้ล่องลอยไปในสายลม หรือรับรู้กันเฉพาะแวดวงจำกัด

พูดกันอย่างไม่อ้อมค้อมแล้ว วิกฤตทางเศรษฐกิจและวิกฤตทางการเมืองที่เกิดขึ้นและพูดกันมากในช่วงหลายปีมานี้เป็นเพียง "อาการของโรค" การเยียวยาแก้ไขที่ทำกันมา สำเร็จบ้าง ไม่สำเร็จบ้าง เป็นเพียงการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าไปตามอาการที่ปรากฏเท่านั้น เป็นการไล่ตามปัญหาไล่ตามวิกฤตที่ไม่มีวันจะทัน นอกจาก

จะสาวลึกลงไปแก้ไขที่ "สาเหตุของโรค" คือวิกฤตทางวัฒนธรรมหรือความล้มละลายทางวัฒนธรรม

วัฒนธรรม ไม่ใช่เพียงแค่ศิลปวัฒนธรรม

วัฒนธรรม คือองค์รวมของแบบแผนพฤติกรรมของประชาชาติหนึ่งที่ส่งผ่านถ่ายทอดกันมาตามกระบวนการทางสังคม

ถามว่า วัฒนธรรมให้ประโยชน์อะไร

หากตอบกันสั้น ๆ ให้เห็นกันเฉพาะในแง่เศรษฐกิจที่กำลังถกเถียงอยู่ขณะนี้ว่า จะหารายได้เข้าประเทศมาจากไหน ท่ามกลางวิกฤตโลกอย่างปัจจุบัน ฟันธงได้เลยว่าคือวัฒนธรรม

วัฒนธรรมจะช่วยลดตัวเลขการนำเข้าของสินค้าฟุ่มเฟือย

ในยุโรป เราจะพบประเทศที่ใช้ยุทธศาสตร์ "วัฒนธรรมนำหน้าเศรษฐกิจ", "วัฒนธรรมนำหน้าการเมือง" หลายประเทศด้วยกัน ไม่ว่าอังกฤษ ฝรั่งเศส หรือเยอรมัน ร้านฟาสต์ฟู้ดชื่อดังของสหรัฐอเมริกาที่โตเอา ๆ ในทุกประเทศทั่วโลก รวมทั้งประเทศไทยนั้น ไม่สามารถขยายกิจการได้เลยที่นั่น สถานที่ท่องเที่ยวและสวนสนุกชื่อดังสาขาจากสหรัฐอเมริกาต้องปิดกิจการ ไม่ใช่เพราะรัฐกีดกัน แต่เพราะประชาชนไม่นิยม พูดง่าย ๆ ว่าแนวรบทางวัฒนธรรมของเขายังมั่นคง

สภาวะตกต่ำของระบบเศรษฐกิจโลกในขณะนี้ คือการเดินทางขาลงของ New Economy ในที่สุดวันหนึ่งอุตสาหกรรมวงจรแผงไฟฟ้าอิเล็กทรอนิกส์จะหมดไปจากประเทศไทย แต่การท่องเที่ยวในเชิงนิเวศน์และเชิงวัฒนธรรม นอกจากจะเป็นสิ่งที่ประเทศอื่นเข้ามาขโมยไปไม่ได้แล้ว ยังเป็นกิจกรรมหลักที่สามารถทำรายได้ให้กับประเทศอย่างมหาศาลในอนาคตอันใกล้นี้

ชาวต่างประเทศต้องการเห็นวัฒนธรรมตะวันออก ต้องการเรียนรู้พุทธศาสนา ต้องการสัมผัสกับเสน่ห์ของคนไทยที่มีน้ำใจ วัฒนธรรมที่เริ่มจะ

สูญหายไปจากบ้านเรานับแต่มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับแรกเมื่อ ๔๐ ปีก่อนนั้น ไม่มีที่ไหนในโลกมากนัก หรือถ้ามีก็มีน้อยประเทศประเด็นนี้ประเทศไทยเป็นต่อ เพราะเป็นมรดกของชาติ

หรือจะพูดอีกอย่างว่าเป็น "ทุนทางวัฒนธรรม" ก็ว่าได้ !

ลองจินตนาการร่วมกันดูเถิดว่า... ถ้าคนไทยสามารถพัฒนาประเทศเป็นดักศิลาของการศึกษาวัฒนธรรมตะวันออก มีการเรียนรู้หลักคิด หลักปฏิบัติ ลัทธิศาสนาตะวันออกที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการแพทย์แผนตะวันออก หรือการรักษาสุขภาพแบบบูรณาการประสานไปกับการให้ความรู้เรื่องอาหารไทย ตั้งแต่ในระดับปริญญาตรีถึงปริญญาเอก มีการคงไว้ซึ่งวัฒนธรรมตะวันออกที่สมบูรณ์ มีการสร้างชุมชนจำลอง หมู่บ้านจำลอง และชีวิตเป็นอยู่ในหมู่บ้านที่ยั่งยืน ...ประเทศไทยจะมีปัญหาน้อยมากในสภาวะวิกฤตโลกทุกวันนี้

และหากจะหันไปทางด้านการเมืองบ้าง การปฏิรูปการเมืองที่จะดับวิกฤตการเมืองลงได้จะต้องไม่ใช่เพียงแค่จัดทำรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ด้วยการคัดสรรส่วนที่ดีมาจาก "นานาอารยประเทศ" ที่ส่วนใหญ่เป็นประเทศตะวันตกที่เรียกว่าแนวทาง Constitutionalism เท่านั้น เพราะถึงที่สุดแล้ว "หัวใจของระบอบ" คือหลักนิติธรรม หรือ The Rule of Law นั้นไม่อาจเพาะสร้างขึ้นมาในสังคมได้ด้วยตัวหนังสือ

แท้จริงแล้ว The Rule of Law เป็นประเด็นทางวัฒนธรรม

กลับไปที่ตัวอย่างในยุโรป ดินแดนต้นแบบ Constitutionalism ลักษณะทางการเมืองของที่นั่นแม้เป็นการเมืองแบบทุนนิยม แต่ก็มีลักษณะของวัฒนธรรมพลเมือง มีการรวมตัวกันในภาคประชาสังคม หรือ Civil Society พยายามสร้างดุลระหว่างทรัพยากรทางด้านทุน สังคม สิ่งแวดล้อม

และโดยเฉพาะอย่างยิ่งทรัพยากรทางวัฒนธรรม

การรักษาสมดุลของทรัพยากรทั้ง ๓ คือ ทรัพยากรมนุษย์ ทรัพยากรทางสังคม-สิ่งแวดล้อม และทรัพยากรทางวัฒนธรรม คือตัวอย่างที่ประเทศไทยควรใช้เป็นกรณีศึกษา

ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์และระบบเศรษฐกิจเสรีที่เชี่ยวกรากนี้ จำเป็นอย่างยิ่งที่เราต้องหาทางประสาน จัดการ ทำให้เหมาะสมกับเรา เลือกรับส่วนดี และแก้ไขส่วนเสีย ต้องสร้างเอกภาพระหว่างด้านตรงข้ามที่เสมือนขัดแย้งกัน คือ อิสระ (Independence) กับการพึ่งพิง (Dependence)

โลกาภิวัตน์ ไม่ต่างจากกระแสน้ำเชี่ยว ที่กำลังจะไหลมาท่วมเรา

หากเราเป็นผู้อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน ซึ่งอยู่ในหุบเขา ก็หมายความว่าเรากำลังตกอยู่ในสถานการณ์ที่น้ำจะท่วมทั้งบ้านของเรา และหมู่บ้านเราทั้งหมด

คำถามสำคัญจึงมีอยู่ว่าทำอย่างไรจึงจะแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้

แถมยังต้องมองไกลไปอีกขั้นด้วยว่า เราจะนำน้ำนั้นมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่หมู่บ้านของเราได้หรือไม่

คำตอบ ณ นาทีนี้ในทรรศนะของสำนักพิมพ์ภัคธรรศ มีอยู่หนึ่งเดียว...

คือการเสริมสร้าง "ทำนบทางวัฒนธรรม" ให้แข็งแกร่ง

องค์ความรู้จากบทสนทนา ๖ หัวข้อระหว่าง ๓ ปราชญ์ คือรากฐานสำคัญของการเสริมสร้างทำนบทางวัฒนธรรม

(ดร.ภูษณ ปรีย์มาโนช)

ประธานที่ปรึกษา สำนักพิมพ์ภัคธรรศ

คำปรารภ

พระธรรมปิฎก

การที่จะสร้างสรรค์พัฒนาประเทศชาติให้เจริญมั่นคงและดีงามมีสันติสุขได้นั้น ต้องอาศัยปัจจัยหลายอย่าง เช่น ทรัพยากรวัตถุที่เพียงพอ ความพร้อมเพรียงสามัคคีของคนและความฉลาดในวิธีจัดการดำเนินการ เป็นต้น แต่บรรดาปัจจัยทั้งหมดนั้น ปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบหลักมี ๒ อย่าง คือ

๑. เจตนาที่ดี คือความปรารถนาดีต่อสังคมประเทศชาติโดยบริสุทธิ์ใจ มีเจตจำนงมุ่งมั่นแน่วแน่ต่อจุดหมาย คือประโยชน์สุขของส่วนรวม ไม่หลอกลวง ไม่มีเจตนาเห็นแก่ผลประโยชน์ส่วนตัวแอบแฝง

๒. ปัญญาที่ถึงและทัน คือความรู้เข้าใจปัญหามองเห็นทั่วตลอด ทันต่อสถานการณ์ หยั่งเห็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก รวมทั้งสิ่งที่นิยมเรียกว่า วิสัยทัศน์

อย่างไรก็ตาม ในด้านปัญญา คนทั่วไปแม้แต่ที่ถือกันว่าฉลาดหลักแหลมก็มักจะรู้และคิดกันภายในกรอบของสถานการณ์และกระแสของยุคสมัย โดยมุ่งเพื่อจะแก้ปัญหาที่เป็นเรื่องของกาลเทศะนั้น ๆ ตัวอย่างที่เห็นได้ง่ายคือ ในยุคปัจจุบันมีการแข่งขันเป็นโลกาภิวัตน์

เจตจำนงและปรีชาสามารถทุกอย่างก็จะถูกระดมมาใช้ เพื่อหาทางให้ตนและสังคมประเทศชาติของตนมีชัยชนะในการแข่งขันกับสังคมอื่น ประเทศอื่น โดยเฉพาะ ด้านที่เด่นของยุคปัจจุบัน ก็คือ ชัยชนะเชิงธุรกิจเพื่อเป้าหมายทางเศรษฐกิจ

แม้แต่คำว่า "วิสัยทัศน์" ที่นิยมกันนักหนาเวลานี้ โดยทั่วไปก็มองความหมายกันเพียงในแง่ของการมีสายตายาวไกลมองเห็นการณ์ข้างหน้าหยั่งหรือคาดหมายอนาคตได้แม่นยำ แต่ทั้งหมดนั้นก็มุ่งเพื่อสนองแนวคิดความมุ่งหมายที่อยู่ในกรอบแห่งสถานการณ์และกระแสของยุคสมัย คือการที่จะประสบความสำเร็จหรือมีชัยในการแข่งขันอย่างที่พูดข้างต้น

การแข่งขันนั้น มองในสถานการณ์เฉพาะหน้าก็เป็นสิ่งจำเป็นต้องทำ เพราะสภาพแวดล้อมบีบรัด จึงจะต้องเข้มแข็งพอที่จะยืนหยัดอยู่ได้โดยไม่ถูกใครครอบงำ แต่ต้องมองกว้างออกไปอีกชั้นหนึ่งถึงความจริงที่ครอบคลุมอยู่เบื้องหลังด้วยว่า เมื่อมนุษย์แข่งขันเอาชนะกันอยู่นั้น ต่างก็มุ่งแสวงหาความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจและอำนาจการเมือง เพื่อฉกฉวยผลประโยชน์และครองความยิ่งใหญ่ แต่ผลรวมก็เหมือนกับว่ามนุษย์สมคบกันทำลายชีวิตสังคมและธรรมชาติให้เสื่อมโทรมจนอาจถึงพินาศ ดังที่ประจักษ์กันอยู่แล้วว่าเวลานี้ปัญหาชีวิต ปัญหาสังคม และปัญหาสิ่งแวดล้อมในโลกเพิ่มขยายร้ายแรงขึ้นเพียงใด

มนุษย์จะต้องมองทะลุสถานการณ์เฉพาะหน้าและกรอบความคิดแห่งการแข่งขันของโลกาภิวัตน์นี้ออกไป จึงจะเห็นความจริงแท้ของโลกและชีวิต กับทั้งจุดหมายอันยั่งยืนถาวรที่มนุษย์ทุกยุคทุกสมัยต้องการ คือ ชีวิตที่ดีงาม สังคมที่มีสันติสุขและโลกที่น่าอยู่อาศัย ปัญญาที่มนุษย์จะต้องพัฒนาขึ้นมาใช้ในการสร้างสรรค์ชีวิตและสังคมนั้น จะต้องก้าวมาถึงขั้นนี้ มิใช่แค่วิสัยทัศน์ที่เพียงสนองจุดหมายแห่งความสำเร็จในกรอบความคิดของการเอาชนะในระบบแข่งขัน

ในโลกแห่งการแข่งขันที่มีประเทศชาติมากมายอยู่บนเวทีนั้น สหรัฐอเมริกาเป็นประเทศหนึ่งที่จะต้อง "รู้เขา" ให้ชัดเป็นพิเศษ ทั้งในแง่ที่เป็นผู้นำมีกำลังใหญ่ที่สุดในการแข่งขัน ในแง่ที่เป็นต้นแหล่งแห่งกระแสการแข่งขัน และในแง่เป็นแบบอย่างที่สังคมไทยชื่นชมนิยมตาม การรู้เขาจึงควรเริ่มด้วยสหรัฐอเมริกาเป็นอันดับแรก

ความ "รู้เขา" ด้านที่สำคัญยิ่งซึ่งขาดไม่ได้ คือความรู้เข้าใจวัฒนธรรม พื้นเพ ภูมิหลัง แนวคิด สภาพจิตใจ ลักษณะนิสัยของคน ภูมิธรรม ภูมิปัญญา ที่เป็นเหตุปัจจัยอยู่เบื้องหลังความเจริญก้าวหน้าและความสำเร็จของสังคมนั้น ๆ รวมทั้งการที่จะนำมาเปรียบเทียบกับความ "รู้เรา"

ในวัฒนธรรมที่ครอบคลุมวิถีชีวิตอเมริกันนั้นมีถ้อยคำสำคัญเด่นพิเศษอยู่ ๒ คำ คือ Freedom (อิสรเสรีภาพ) และ Opportunity (โอกาส)

ประวัติศาสตร์อเมริกาก็คือ เรื่องราวความเป็นมาของชนชาติที่

๑. หลบหนีภัยการห้ำหั่นบีฑา (Persecution) โดยเฉพาะทางศาสนา มุ่งหน้าจากยุโรปมา *เพื่อแสวงหาอิสรเสรีภาพ* (Freedom)

๒. บุกฝ่าขยายพรมแดน (Frontier) เคลื่อนย้ายขยับขยายจากฝั่งที่ขึ้นมา มุ่งตะวันตกไปข้างหน้าบนผืนแผ่นดินใหม่ *เพื่อแสวงหาโอกาส* (Opportunity) ที่จะสร้างความมั่งคั่งพรั่งพร้อมสมบูรณ์

หันมาดูสังคมไทย ข้อความที่แสดงพื้นฐานวัฒนธรรม ภาวะจิตใจ และวิถีชีวิตของสังคมไทย คือคำว่า "ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว" ซึ่งแสดงถึงความมั่งคั่งพรั่งพร้อมทางเศรษฐกิจ ไม่ขาดแคลนบีบรัดขัดข้อง ไม่เดือดร้อน ไม่ต้องดิ้นรนไปหาที่ไหนอีก และคนไทยก็ (เคย) ภูมิใจนัก ที่จะยกข้อความนี้ขึ้นมาเอ่ยอ้าง

คติหนี Persecution มาหา Freedom และคติบุกฝ่าขยาย Frontier ไปหา Opportunity ของอเมริกัน โดยเฉพาะคติ Frontier

ที่เป็นวิถีชีวิตของเขาในแผ่นดินปัจจุบันตลอดเวลายาวนาน ซึ่งคนอเมริกันถือว่ามีอิทธิพลหล่อหลอมลักษณะนิสัยของประชาชนพลเมืองอย่างแท้จริง เมื่อเอามาเทียบกับคติ "ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว" ของสังคมไทย ก็เป็นวิถีชีวิตสภาพความเป็นอยู่ วัฒนธรรมที่ตรงกันข้าม กล่าวคือ

คติ "ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว" ของไทย บอกว่าที่นี่ดี ที่นี่อุดมสมบูรณ์อยู่สุขสบายแล้ว ไม่ต้องดิ้นรนไปหาที่ไหนอีก

คติ Frontier ของอเมริกัน บอกว่าที่นี่อยู่ไม่ได้ ที่นี่คับแคบขัดข้องที่นี่ยากแค้นบีบคั้น จะต้องบุกฝ่าออกไปข้างหน้า ด้วยหวังว่าจะได้พบโอกาสที่จะสร้างความมั่งคั่งพรั่งพร้อมสุขสมบูรณ์ต่อไป

เป็นธรรมดาของมนุษย์ปุถุชน เมื่อถูกทุกข์บีบคั้นภัยคุกคาม ขัดข้องขาดแคลน ก็จะต้องดิ้นรนต่อสู้เพื่อให้อยู่รอด หรือบุกฝ่าไปหาถิ่นที่มั่นคงปลอดภัย มีปัจจัย ๔ หรือวัตถุบำรุงเลี้ยงชีวิตให้อยู่ได้ดี แต่เมื่อใดเศรษฐกิจเฟื่องฟู มีวัตถุพรั่งพร้อม อยู่ดี มีความมั่นคงปลอดภัย สังคมเหมือนดังว่าบรรลุจุดหมาย พ้นทุกข์พ้นภัยแล้ว เกิดความพึงพอใจแล้ว คนก็มีความโน้มเอียงที่จะเฉื่อยชา ผัดเพี้ยน ถ้าเลยต่อไปก็ลุ่มหลงมัวเมา ติดจมอยู่ในอามิสและกามสุข

ทางออกที่จะไม่ให้สังคมติดตัน หมกจมและทำลายตัวเองด้วยความมั่งคั่งพรั่งพร้อมทางเศรษฐกิจก็คือ การที่สังคมจะต้องมีเป้าหมายที่ใฝ่ปรารถนาจะทำหรือจะไปหาต่อไปอีก

สังคมอเมริกัน ภายใต้แรงขับเคลื่อนของคติ Frontier และอุดมคติต่าง ๆ ที่พ่วงมา ใช้เวลาบุกฝ่าขยายดินแดนสิ้นเวลา ๓๐๐ ปี จึงจบถึงฝั่งแปซิฟิกใน ค.ศ. ๑๘๔๐ (พ.ศ. ๒๔๓๓) และก้าวต่อไปจนถึงจุดหมายของระบบอุตสาหกรรมในช่วงหลัง ค.ศ. ๑๙๗๕ (พ.ศ. ๒๕๑๘) กลายเป็นสังคมที่มีความมั่งคั่งสะดวกสบายพรั่งพร้อมทางวัตถุ แล้วสังคมอเมริกันก็ขึ้นสู่ยุคเป็น Postindustrial Society (สังคมที่ผ่านพ้นยุคอุตสาหกรรม)

และกลายเป็น Consumer Society (สังคมผู้บริโภค) ตลอดจนเป็น Information Society (สังคมข่าวสารข้อมูล) มีเศรษฐกิจใหม่ (New Economy) มีความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ที่ทำให้อเมริกาแผ่อิทธิพลไปเป็นโลกาภิวัตน์ (Globalization) และสามารถจัดระเบียบโลกใหม่ (New World Order)

เมื่อมีความมั่งคั่งพรั่งพร้อมสะดวกสบายทางวัตถุแล้ว ก็นับว่าสังคมอเมริกันได้วิ่งมาถึงหลักชัยบรรลุจุดหมายที่ใฝ่ฝันและพากเพียรมานานแสนนาน แต่ดังที่กล่าวแล้วว่า มนุษย์ปุถุชนนั้นเมื่อพ้นภัย หายความทุกข์ยาก มีกิน มีเสพพร้อมบริบูรณ์แล้ว ความเพียรพยายามและกระตือรือร้นที่จะดิ้นรนต่อสู้ ก็มักอ่อนลง ชักจะเฉื่อยชา พร้อมทั้งเกิดความฟุ้งเฟ้อลุ่มหลงมัวเมาติดจมในการเสพบริโภค ระเริงในกามและการแสวงหาความสุข สังคมอเมริกันก็ไม่พ้นวงจรเก่านี้ ดังปัญหาชีวิต - สังคมที่เร้าระดมในปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม เมื่อถึงตอนนี้ พลังมุ่งไปข้างหน้าของอเมริกาได้หันออกนอกประเทศ ไปสู่บทบาทของการเป็นผู้นำในโลก ซึ่งหมายถึงการแผ่ขยายวัฒนธรรมคตินิยมอุดมการณ์ พร้อมไปกับความจำเป็นในการรักษาความยิ่งใหญ่และผลประโยชน์แห่งชาติของตน

สังคมอเมริกันมีพรมแดนใหม่ที่เขายังหวังจะบุกฝ่าต่อไปอีก คือ พรมแดนแห่งอวกาศ (Frontier of Space) และพรมแดนแห่งการสื่อสารอวกาศ หรือความก้าวหน้าด้านคอมพิวเตอร์ ซึ่งเรียกให้คู่กับ Frontier of Space เป็น Frontier of Cyberspace ที่เร้าใจคนอเมริกันยุคปัจจุบันให้พันฝ่าต่อไป และพรมแดนอวกาศ ๒ อย่างนี้ก็มาโยงกันอย่างดีกับแนวคิดแผ่ขยายความยิ่งใหญ่ ก้าวไปในความเป็นผู้นำของโลกและการรักษาผลประโยชน์ของชาติอเมริกัน

การบุกฝ่าและความตื่นเต้นเร้าใจของ Cyberspace นี้ อาจจะชูชาไปได้อีกระยะหนึ่ง แล้วสังคมอเมริกันและสังคมที่เดินตามเขาก็จะต้อง

ถึงจุดตัน หรือหักเหใหม่อีก ว่าจะว้าวุ่นสับสนจมถอยลงไปหรือหาทางไปข้างหน้าเพื่อจุดหมายทางจิตใจและทางปัญญา

ได้กล่าวแล้วว่า คติที่แสดงภูมิลักษณ์ของไทย คือ "ในน้ำมีปลาในนามีข้าว" นั้น แสดงถึงภาวะจิตและวิถีชีวิตที่นับว่าตรงข้ามกับคติบุกฝ่าพรมแดนหรือ Frontier ของอเมริกันเลยทีเดียว

ขณะที่คติอเมริกันบอกว่าที่นี่และเดี๋ยวนี้ไม่ดี ยังไม่มี ต้องไปหามื้อใหม่ข้างหน้า แต่คติไทยบอกว่าที่นี่ดี เดี๋ยวนี้มีอยู่แล้ว ไม่ต้องไปไหนหรือไม่อยากไปไหนหรืออาจจะถึงกับว่าไม่ยอมไปไหน

จากท่าทีของจิตใจในด้านเทศะว่าไม่ต้องไปไหน ก็พ่วงมาด้วยท่าทีในด้านกาละว่าเมื่อไรก็ได้หรือพรุ่งนี้ - เดือนหน้า - ปีหน้าก็ได้ เพราะในความอุดมสมบูรณ์ของถิ่นที่อยู่นั้นก็มีสภาพแวดล้อมของธรรมชาติที่เอื้ออำนวยไม่บีบคั้น เมื่อไร ๆ ก็เหมือน ๆ กัน เช่น บ้านเรือนข้างฝาผุแตกอเมริกันพูดว่าต้องซ่อมก่อนถึงหนาวปีนี้ แต่คนไทยอาจพูดว่าเอาไว้ซ่อมปีหน้าก็ได้

พร้อมนั้นในทางสังคม เมื่อรอบตัวมีกินมีใช้อุดมสมบูรณ์ ก็ไม่เป็นเหตุบีบคั้นให้ต้องระแวงแย่งชิงกันมาก คนก็สามารถเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่กันและไม่ค่อยถือสาเพ่งจ้องกันในเรื่องสิทธิ จึงมักพูดว่า "ไม่เป็นไร"

แต่ก็อย่างที่กล่าวแล้วว่า มนุษย์ปุถุชนนั้นเมื่ออยู่สุขสบาย มีกินมีใช้พรั่งพร้อม ไม่มีอะไรบีบคั้นเร่งรัดให้ต้องมุ่งไปทำ ก็มีความโน้มเอียงที่จะ

๑. เฉื่อยชา ผัดเพี้ยน เรื่อยเปื่อย ย่อหย่อน อ่อนแอ ปล่อยปละละเลย

๒. สำรวย ฟุ้งเฟ้อ ลุ่มหลง หมกมุ่น มัวเมา ระเริงในกามและอามิส

ดังนั้น สังคมที่มั่งคั่งพรั่งพร้อมทางเศรษฐกิจจึงเสี่ยงต่อความเสื่อม และเพื่อหลีกให้พ้นความเสื่อมนั้น จะต้องจัดวางระบบอันมั่นคงรัดกุมที่จะป้องกันไม่ให้คนย่อหย่อนอ่อนแอประมาทมัวเมา และที่สำคัญอย่างยิ่งคือต้องมีจุดหมายที่ทำให้มองเห็นทางที่จะมุ่งหน้าไปเอาหรือไปถึงต่อไป

ศักยภาพของมนุษย์นั้นมิใช่อยู่แค่ทำให้มีวัตถุเสพบริโภคที่จะบำรุงบำเรอร่างกาย แล้วหมกจมอยู่แค่กาม การมีวัตถุอุปกรณ์พรั่งพร้อมและภาวะทางกายที่คล่องสบายนั้น เป็นเพียงฐานหรือการตระเตรียมตัวให้พร้อมที่จะก้าวต่อไปสู่จุดหมายที่แท้จริงแห่งศักยภาพของมนุษย์ จุดหมายสูงกว่าที่จะก้าวหน้าไปให้ถึงนั้น คือจุดหมายทางจิตใจและจุดหมายทางปัญญา แต่ถ้าไม่มีและมองไม่เห็นก็ต้องวนเวียนและติดจมอยู่กับกองวัตถุที่เตรียมมาไว้เป็นฐานนั้น และทำลายศักยภาพของมนุษย์ให้สูญไปเสียเปล่า

สังคมไทยที่มีความอุดมสมบูรณ์ทางวัตถุเป็นพื้นมาแต่เดิม ได้มีท่าทีและแนวปฏิบัติต่อสภาพนี้อย่างไร คงจะพอเห็นได้จากคำแสดงคติและค่านิยมที่สังคมได้ยึดถือกันมาหรือเชิดชูเด่นอยู่ในชีวิตจิตใจ

ขอพูดอย่างรวบรัดว่า มีคำไทย ๒ คำที่แสดงคตินิยมและวิถีชีวิตของคนไทยได้นับว่าชัดเจน คือ คำว่า "สนุก" และคำว่า "บุญ"

"สนุก" เป็นอาการของความรื่นเริงพอใจและเสวยผลแห่งความพรั่งพร้อมสุขสบายทางวัตถุและทางสังคม คือความพึงพอใจร่าเริงร่วมกัน

พร้อมกับความสนุก ซึ่งเป็นอาการแสดงออกด้านรูปธรรม คนไทยมีคำว่า "บุญ" เป็นหลักเชิดชูทางนามธรรม เป็นความหวังและใฝ่นิยมทางจิตใจ "บุญ" นี่แหละเป็นจุดหมายทางจิตใจ (ทางปัญญา) ที่คนไทยมุ่งไปเอาและไปให้ถึง ไม่ว่าจะทำอะไรก็หวังจะได้บุญ และบุญนี้มาประสานเข้าดุลกับความสนุก ควบคุมให้ความสนุกไม่เลยเถิดไปกลายเป็นความลุ่มหลงมัวเมาและความเสื่อมโทรมทางศีลธรรม

ในวิถีชีวิตตามวัฒนธรรมของคนไทย จะเห็นได้ชัดเจน เช่นในงานเทศกาลและงานประเพณี คำว่า "สนุก" กับ "บุญ" จะมีบทบาทสำคัญที่สุดมาด้วยกัน เป็นคู่กัน โดยทำหน้าที่คนละด้านมาประสานกัน

ตัวอย่างง่าย ๆ เช่น งานสงกรานต์ ทั้งคำว่า "สนุก" และ "บุญ" จะเด่นทั้งคู่ โอกาสแห่งความสุขเป็นความหวังที่กระหยิ่มใจของทุกคน แต่เมื่อนึกถึงสนุกกายใจก็โยงไปถึงบุญด้วย นึกถึงการที่จะได้บำเพ็ญทาน ที่จะทำขนมข้าวของมาเผื่อแผ่แบ่งปันให้แก่กัน แสดงน้ำใจปรารถนาดีต่อครอบครัวต่อเพื่อนบ้านต่อบรรพบุรุษและผู้ร่วมสังคม ที่จะรักษาศีล แม้จะสนุกอย่างไรก็ไม่ให้มีการทำร้ายรังแกเบียดเบียนละเมิดต่อกัน พร้อมทั้งฟื้นฟูอบรมจิตใจได้ทำความดีต่าง ๆ ที่จะเป็นทุนให้ระลึกขึ้นมาเมื่อใดก็ได้ปิติสุขต่อเนื่องไปในระยะยาว

ครั้นถึงสมัยปัจจุบัน ที่วิถีชีวิตตามวัฒนธรรมไทยเลือนรางจางลงและคตินิยมบางอย่างเสื่อมหายขาดตอนไป กิจกรรมที่อาศัยประเพณีสืบกันมาหลายอย่างเหลือแต่รูปแบบและมีความหมายคลาดเคลื่อนแปรเปลี่ยนเพี้ยนไป เช่นสงกรานต์นั่นแหละ เวลานี้เห็นชัดว่า *บุญหายไป แต่ความสนุกเลวร้ายขึ้น*

คำว่า บุญ แทบจะเหลือแต่ซาก คนเข้าใจความหมายน้อยหรือเพี้ยนไม่ซาบซึ้งและไม่ใส่ใจ ในขณะที่ความสนุกเข้ากันได้กับรสนิยมของสังคมบริโภค จึงมีปรากฏการณ์วันสงกรานต์ที่คนถือโอกาสใช้ความสนุกเป็นเครื่องสนองความเห็นแก่ตัว ที่จะเสพบริโภคและแสดงความเมามันให้เต็มที่ โดยไม่คำนึงว่าจะก่อความเสียหายเดือดร้อนแก่ใคร ความคิดเอื้อเฟื้อที่จะแสดงน้ำใจไมตรี เผื่อแผ่แบ่งปัน บำเพ็ญทาน รักษาศีล เว้นจากการเบียดเบียนทำร้ายและการฟื้นฟูจิตใจ แสวงปัญญา เป็นอันว่าไม่ต้องพูดถึง

เมื่อว่าโดยรวม สังคมไทยจะก้าวไปในการบุกฝ่าพรมแดนแห่งบุญนี้ไปได้แค่ไหนเพียงไร คงพูดได้ยาก เพราะมีความแตกต่างขึ้นลงตามยุคสมัย

แต่ที่ชัดเจนก็คือ "บุญ" เป็นคำชูที่หัวหน้าหมู่ชนหรือผู้นำสามารถยกขึ้นมาเอ่ยอ้างที่เมื่อพูดขึ้นแล้วก็ซาบซึ้งเข้าไปในส่วนลึกของจิตใจประชาชน นำใจให้มารวมกันและมีแรงกำลังที่จะทำกิจกรรมหรือดำเนินกิจการต่าง ๆ ทั้งระยะสั้นและระยะยาว

เวลานี้คำว่า "บุญ" แม้จะยังมีการใช้กันอยู่ แต่ความหมายที่เหลืออยู่ในใจของคนก็แหว่งวิ่นเลือนรางหรือแม้กระทั่งเพี้ยนไป คงต้องถือว่าคติแห่งบุญได้ขาดตอนไปเสียแล้ว

ปัจจุบันในสังคมไทย ผู้นำของหมู่ชนไม่มีคำชู ซึ่งแสดงคติของสังคมที่จะใช้สื่อใจกับประชาชน ไม่ว่าจะเทียบกับ Frontier และ Freedom เป็นต้น ของอเมริกันหรือกับบุญของไทยแต่เดิม ข้อนี้คงเป็นเหตุปัจจัยอย่างหนึ่งที่จะทำให้คนไทยกระจัดกระจาย ไม่มีกำลัง หรือแม้กระทั่งเคว้งคว้างเลื่อนลอย

จะยอมรับหรือไม่ว่าสังคมไทยได้มาถึงภาวะขาดตอนทางวัฒนธรรม และแม้แต่ในด้านภูมิหลังของสิ่งแวดล้อม ภาวะ "ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว" แม้จะยังพูดกันอยู่ ก็เป็นคำที่ไม่สื่อภาวะที่แท้จริงอย่างที่เคยภูมิใจ เวลานี้คติ "ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว" แทบจะกลายเป็นคำแห่งความทรงจำในอดีต

ภาวะที่ขาดตอนอย่างนี้ ย่อมเกี่ยวโยงกับการหันไปตามรับกระแสโลกาภิวัตน์ เทิดทูนบริโภคนิยม หลงใหลไปกับการเสพบริโภค นิยมความเป็นเสรีทางกาม โดยเฉพาะก็ตื่นกระแสจากอเมริกานั่นเอง แต่เป็นการรู้และรับได้เพียงส่วนที่เป็นผลและผิวเผิน ไม่เข้าถึงเหตุ ไหลไปตามความรู้สึกเอาแค่ตื่นเต้น ไม่มีความตื่นตัวทางปัญญา ยิ่งกว่านั้น เมื่อจะเข้าไปในกระแสของเขา พื้นฐานแห่งความเพียรบุกฝ่าเป็นนักผลิตผู้บากบั่นอย่างเขาก็ไม่มีระบบที่จะบีบให้เข้มแข็งต้องพึ่งตัวเองก็มิได้จัดไว้ ในสภาพอย่างนี้ ความลุ่มหลงหมกมุ่นมัวเมาระเริงในกามและอามิสก็จะไม่มีเครื่องยับยั้ง ก็จะเข้าสู่ภาวะเสื่อมทรามได้สุดเหวี่ยงสุดขั้วยิ่งกว่าชนชาติต้นกระแสนั้นด้วยซ้ำไป

หอสมุดวัดพระธรรมกาย

สังคมไทยได้ตั้งความหวังว่าจะพัฒนาตัวให้เป็นสังคมอุตสาหกรรม แต่แล้วก็ก้าวข้ามขั้นตอนของอุตสาหกรรมนั้นไปเสีย คือแทนที่จะมีวิถีชีวิตแบบนักผลิตของสังคมอุตสาหกรรม ก็เลยเถิดไปใช้วิถีชีวิตแบบสังคมบริโภค ทั้งคนกรุง คนเมือง และคนที่เข้ามาสนองลัทธิบริโภคนิยมในเมืองในกรุงนั้นเหมือนกับสมคบกันซ้ำเติมสังคมของตนให้เสื่อมโทรมและเทะและอ่อนแอหนักลงไป

ภาวะในน้ำมีปลา ในนามีข้าว ก็จะหมดไป พื้นฐานทางวัฒนธรรมของตนก็ถึงขั้นขาดตอน วัฒนธรรมข้างนอกที่ตนชื่นชม คอยรับคอยตาม ก็มองเห็นแค่เปลือกผิว เข้าไม่ถึงเนื้อตัวที่เป็นทุนรากเหง้าแห่งสังคมของเขา ในภาวะอย่างนี้ ถ้าจะให้สังคมไทยก้าวขึ้นสู่สถานะของผู้นำหรือแม้แต่ทรงตัวอยู่ได้ จะต้องมีคติของชาติด้านการสร้างสรรค์ตั้งแต่การผลิตวัตถุเพิ่มขึ้นมาพร้อมกับฟื้นฟูคติทางนามธรรมที่แสดงจุดหมายทางจิตใจและปัญญาร่วมกันระยะยาว จะต้องค้นหาและนำเอาศักยภาพของตนขึ้นมาประสานใช้ให้เกิดผลในสภาพปัจจุบันอย่างเป็นตัวของตัวเองให้ได้

ทั้งหมดนี้เป็นเรื่องที่คนไทยทุกคน โดยเฉพาะผู้นำและผู้มีความรับผิดชอบต่ออนาคตของชาติ จะต้องรู้ตระหนักว่าถึงเวลานานแล้วที่จะเลิกเป็นอยู่อย่างผู้ดูถูกตัวเอง รู้จักเรียนรู้ให้เท่าทันถึงต้นตอแหล่งที่มาแห่งกระแสโลกาภิวัตน์ที่ไหลมาพัดพาสังคมของตน พร้อมทั้งสืบค้นนำเอาศักยภาพที่ตัวมีขึ้นมาพัฒนา เพื่อฟื้นฟูสังคมของตน ผันตัวเองขึ้นไปให้ตั้งหลักได้ในกระแส รู้จักคิด พัฒนาความเข้มแข็งของจิตใจ สร้างปัญญาขึ้นมาแก้ปัญหา เพิ่มพูนพลังความสามารถที่จะก้าวหน้าต่อไปสู่จุดหมายแห่งการสร้างสรรค์ชีวิต สังคม และโลก ให้ดีงามมีสันติสุขอย่างแท้จริงและยั่งยืนนาน

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)

HN
700.565
3529

คำปรารภ

น.พ.ประเวศ วะสี

หนังสือเล่มนี้เป็นบันทึกการเสวนาของผู้ทรงคุณวุฒิ ทางวัฒนธรรมของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ อันประกอบด้วย พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี และศาสตราจารย์ (พิเศษ) ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง มีรองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม ร่วมด้วยหนึ่งครั้ง เป็นความพยายามที่จะทำความเข้าใจสังคมที่ซับซ้อนและสภาวะวิกฤต รวมทั้งแสวงหาทางออก การเสวนาที่บันทึกไว้นี้ทั้งหมดเกิดขึ้นในพระอุโบสถวัดญาณเวศกวัน

สังคมสมัยใหม่ต่างจากสังคมสมัยเก่าโดยสิ้นเชิง ที่เป็นสังคมที่โยงใยกันไปหมดทั้งโลกด้วยข้อมูลข่าวสาร การโฆษณา การค้าและการเงิน ซึ่งเคลื่อนไหวด้วยความเร็วของแสง ทำให้เป็นสังคมที่สลับซับซ้อนหลายมิติ เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงโดยรวดเร็ว ความเป็นโลกาภิวัตน์ยิ่งเร่งเครื่องความซับซ้อนและความเร็วจนไม่มีใครควบคุมได้ ความซับซ้อนและความเร็วของสังคมสมัยใหม่เกินความเข้าใจของผู้คน ไม่ว่าจะเป็นคนทั่วไป นักการเมือง หรือนักวิชาการ เป็นภาพของความขัดแย้งระหว่างความเป็นจริงที่มีหลายมิติกับความรู้ความเข้าใจแบบมิติเดียว เมื่อสังคมไม่สามารถเข้าใจหรือรู้ตัวเอง ย่อมไม่สามารถกุมสภาพได้ เมื่อกุมสภาพไม่ได้ก็ย่อมเสียสมดุลและวิกฤต

ฉะนั้น จึงไม่มีทางเลือกอื่นเลย นอกจากสังคมจะสร้างปัญญาขึ้นมาให้รู้เท่าทันความเป็นจริง เพื่อจะได้สามารถเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงอย่างรักษาดุลยภาพของตนเองไว้ได้ การเรียนรู้และการวิจัยแบบแยกส่วน มิติเดียว โดยเอาวิชาเป็นตัวตั้ง ไม่ทันกับความเป็นจริงที่ซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว คงจะต้องมีกระบวนการเรียนรู้ใหม่ที่เอาความเป็นจริงเป็นตัวตั้งและเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติ (Interactive Learning Through Action)

การเสวนาที่บันทึกไว้นี้คงจะไม่สามารถให้คำตอบสำเร็จรูป ถ้าจะเป็นอะไรได้บ้างก็คงเป็นตัวอย่างของความพยายามของคนกลุ่มเล็ก ๆ กลุ่มหนึ่งในการทำความเข้าใจวิกฤตการณ์และการหาทางออก คำตอบคงจะต้องอยู่ที่สังคมหรือท่านทั้งหลายทุกคน สร้างสังคมเรียนรู้ให้เป็นสังคมที่มีศักยภาพในการเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงที่รุนแรงได้อย่างมีสติ มีปัญญา มีดุลยภาพและมีความยั่งยืน

ประเวศ วะสี

(ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี)

คำปรารภ

ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง

ข้าพเจ้ารู้สึกเป็นเกียรติและเป็นบุญวาสนาที่ได้มีโอกาสร่วมวงสนทนากับท่านเจ้าคุณพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี และรองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม รวมทั้งสิ้น ๖ ครั้ง

แม้ท่านที่เอ่ยนามมาข้างต้นและข้าพเจ้าเองจะได้คิดและทำสิ่งที่เป็นประโยชน์อยู่แล้วนานาประการ ในฐานะที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม กระนั้นเราก็เห็นพ้องต้องกันว่าควรที่จะได้จัดให้มีการเสวนากันระหว่างผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม เพื่อจะได้ช่วยกันทำความเข้าใจประเด็นปัญหาสำคัญ ๆ ที่ประชาชนคนไทยกำลังเผชิญหน้าอยู่ทั้งทางเศรษฐกิจ วิทยาการ สังคมวัฒนธรรม เพื่อจะได้ช่วยกันปรับเปลี่ยนท่าทีและพฤติกรรมต่าง ๆ ให้เหมาะสมยิ่งขึ้นในการฝ่าวิกฤตที่มีอยู่รอบด้าน

อย่างไรก็ตาม ความเห็นและท่าทีต่าง ๆ ที่แสดงออกในการร่วมวงสนทนากัน มิอาจถือได้ว่าเป็นการให้คำตอบสำเร็จรูปเพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ แท้ที่จริงเป็นการเสนอมุมมองของแต่ละท่าน โดยอาศัยประสบการณ์สั่งสมและความรู้ความเข้าใจของแต่ละท่านในการพิจารณาปัญหาและวิเคราะห์ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ผู้อ่านย่อมมีสิทธิ์จะเห็นแตกต่างหรือเห็นคล้อยตามได้เสมอ

อย่างไรก็ดี ข้าพเจ้าเชื่อว่าบทสนทนาระหว่างเราน่าจะเอื้อประโยชน์ในการจุดประกายและระดมปัญญามาร่วมกันพิจารณาตามสมควร

ข้าพเจ้าได้เคยอ่านบทสนทนาที่มีคุณค่าสูงยิ่งระหว่างพระนาคเสนกับพระยามิลินท ซึ่งถือเป็นวรรณกรรมแม่บทเล่มหนึ่งของชาวพุทธ หนังสือเล่มนี้รู้จักกันดีทั่วโลกในนาม "มิลินทปัญหา" ซึ่งนับถือกันว่าให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพุทธธรรมที่เฉียบแหลมมาก นอกจากนั้น เมื่อ ๒-๓ ทศวรรษมานี้ก็มีบทสนทนาอันเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางระหว่างนักคิดตะวันออกกับนักคิดตะวันตก ๒ ท่าน คือ ท่านไดซากุ อิเคดะ กับท่านอาร์โนลด์ ทอย์นบี บทสนทนานี้ได้รับการแปลเป็นภาษาต่าง ๆ แพร่หลายมาก สำหรับภาษาไทย คุณสดใส ขันติวรพงษ์ เป็นผู้แปล โดยให้ชื่อหนังสือเป็นภาษาไทยว่า บทสนทนา : ชีวิตเลือกได้ (๒๕๓๐) หนังสือรวบรวมบทสนทนาเล่มนี้ก็ถือได้ว่าเป็นอีกเล่มหนึ่งในสายธารสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับปัญหาสำคัญ ๆ ในบริบทของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและทางสังคมวัฒนธรรมในยุคสมัยของเรา

สารัตถะของบทสนทนานี้จะมีคุณค่า มีประโยชน์มากหรือน้อยเพียงไร ขอให้เป็นดุลพินิจของท่านผู้อ่าน เจตจำนงของคณะเรามิได้จงใจจะให้เป็นวรรณกรรมยิ่งใหญ่แต่ประการใดเลย เพียงแต่มุ่งให้เกิดประโยชน์ในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์และปัญหาต่าง ๆ ที่รุมล้อมเราอยู่ในบ้านเมืองและในโลกทุกวันนี้เท่าที่เราจะมองออกในขณะสนทนากัน บังเอิญแนวการนำเสนอบทสนทนานี้ไปเข้าแถวกับหนังสือสำคัญดังเอ่ยข้างต้นเท่านั้น ความคาดหวังอย่างน้อยก็ของข้าพเจ้า ก็มีเพียงอยากเห็นบทสนทนานี้กระตุ้นเตือนให้เรามาช่วยกันคิดต่อให้เกิดประโยชน์ในการดำรงรักษาชาติบ้านเมืองเป็นสำคัญ

อนึ่ง ท่านผู้อ่านไม่ต้องแปลกใจว่า ในการสนทนาแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นกันนี้ บ่อยครั้งทุกคนจะอ้างถึงพุทธธรรม ที่เป็นดังนี้ก็เพราะพุทธธรรมเป็นกฎธรรมชาติที่อยู่เหนือกาลเวลาและอยู่เหนือพรมแดน ถ้าได้เข้าใจ

สารัตถะแห่งพุทธธรรมก็น่าจะมีส่วนทำให้การแก้ปัญหาของมนุษยชาติเป็นไปอย่างสอดคล้องกับธรรมชาติยิ่งขึ้น โดยเราต้องเข้าใจเหตุปัจจัย บริบท และความเป็นไปของชีวิตทั้งมวลในยุคสมัยของเราด้วย เราจึงจะประยุกต์พุทธธรรมได้เหมาะสมกับสถานการณ์

การอ่านหนังสือนี้ไม่จำเป็นต้องอ่านตั้งแต่ต้นจนจบ จะเลือกอ่านบทใดก่อนหลังก็ได้ทั้งนั้น "และ" จะเป็นการเหมาะสมที่สุด ถ้าท่านจะมีมุมมองของท่านเองประหนึ่งได้ร่วมวงสนทนาอยู่ด้วย ขอท่านผู้อ่านจงได้รับประโยชน์โดยทั่วกัน

(ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง)

การเรียนรู้ที่เหมาะสมกับสังคมไทย

สารบัญ

การเรียนรู้
ที่เหมาะสมกับสังคมไทย

คำนำ

นายอาทร จันทวิมล

เลขาธิการ

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

คำนำสำนักพิมพ์

ดร.ภูษณ ปรีย์มาโนช

ประธานที่ปรึกษา สำนักพิมพ์ภัคธรรศ

คำปรารภ

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)

ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี

ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง

บทที่ ๑

ความเป็นจริงที่เป็นปัญหาของสังคมไทย ๓๒

- *ความขัดแย้งที่เกิดจากการดำเนินงานของรัฐบาล* ๓๓
- *ชาวบ้านสามารถรวมตัวกันต่อสู้กับรัฐ* ๓๖
- *ความแตกต่างระหว่างทฤษฎีต่าง ๆ และความเป็นจริง* ๓๘
- *ความสัมพันธ์ที่แนบแน่น : รัฐ - วัด - บ้าน* ๔๐
- *ความแตกต่างระหว่างทฤษฎี ศาสนา และการปฏิบัติ* ๔๒
- *ข้อสงสัยของชาวบ้านในประเด็นพระกับผี* ๔๗
- *ข้อคิดในการใช้เงินเพื่อทำนุบำรุงศาสนา* ๕๐
- *ตนเป็นที่พึ่งของตนได้อย่างไร* ๕๗
- *ข้อผิดพลาด ข้อสงสัย และปัญหาที่ค้างคาในสังคมไทย* ๖๐

สารบัญ

การเรียนรู้
ที่เหมาะสมกับสังคมไทย

บทที่ ๒

อิสรภาพทางปัญญา ๗๐

- ข้อเสียเปรียบและอุปสรรคที่เกิดจากการศึกษาตามแนวตะวันตก ๗๑
- ข้อแตกต่างในการเรียนรู้ระหว่างสังคมตะวันตกและสังคมพุทธ ๗๘
- ต้องเข้าใจตนเองก่อนเรียน (เลียน) แบบฝรั่ง ๘๓
- การศึกษาแบบองค์รวม การศึกษาแบบแยกแยะ ๘๖
- การเอาชนะทางปัญญา ๘๗

บ ท ที่ ๓

การปฏิรูปวัฒนธรรมการเรียนรู้ ๙๒

- ข้อผิดพลาดในกระบวนการเรียนรู้ของไทย ๙๓
- ครูไทย : ความจริงที่ต้องยอมรับ ๙๖
- เด็กไทยกับปัญหาในปัจจุบัน ๙๗
- สิ่งแวดล้อม : การเปลี่ยนแปลงที่เร็วและแรง ๙๘
- ทางออกที่พอมองเห็น ๑๐๐
- คุณค่าที่ต้องไม่ละเลย : ครอบครัวและศีลธรรม ๑๐๕
- ชุมชนเข้มแข็ง : ความหวังในการปฏิรูปการศึกษา ๑๑๐

๑ ความเป็นจริงที่เป็นปัญหาของสังคมไทย

- *ความขัดแย้งที่เกิดจากการดำเนินงานของรัฐบาล*
- *ชาวบ้านสามารถรวมตัวกันต่อสู้กับรัฐ*
- *ความแตกต่างระหว่างทฤษฎีต่าง ๆ และความเป็นจริง*
- *ความสัมพันธ์ที่แนบแน่น : รัฐ - วัด - บ้าน*
- *ความแตกต่างระหว่างทฤษฎีศาสนาและการปฏิบัติ*
- *ข้อสงสัยของชาวบ้านในประเด็นพระกับผี*
- *ข้อคิดในการใช้เงินเพื่อทำนุบำรุงศาสนา*
- *ตนเป็นที่พึ่งของตนได้อย่างไร*
- *ข้อผิดพลาด ข้อสงสัย และปัญหาที่ค้างคาในสังคมไทย*

ความขัดแย้งที่เกิดจากการดำเนินงานของรัฐบาล

รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม

ปรากฏการณ์ความขัดแย้งที่กำลังเกิดขึ้นในสังคมไทย อันอาจจะนำไปสู่การใช้ความรุนแรง และถือได้ว่าเป็นอีกขั้นตอนหนึ่งที่สังคมกำลังก้าวเดินมาถึง ปรากฏการณ์ที่ว่านี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากยุคสงครามเย็น ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่รัฐบาลต้องการเปลี่ยนประเทศจากสังคมเกษตรกรรมให้เป็นสังคมอุตสาหกรรม การเปลี่ยนแปลงที่ว่านี้เกิดขึ้นขนานใหญ่นับตั้งแต่สมัยจอมพลสฤษดิ์ รวมทั้งได้มีวาทกรรมใหม่ ๆ เกิดขึ้นมากมายสำหรับใช้เป็นเครื่องมือในการปรับเปลี่ยนประเทศให้เป็นอุตสาหกรรม เช่น คำว่า "พัฒนา" ที่ส่งผลทำให้เกิดแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑ มาจนถึงฉบับที่ ๙ และยังเป็นคำที่ใช้กันอยู่โดยทั่วไปในปัจจุบัน อีกคำก็คือ คำว่า "วิจัย" ตลอดจนคำอื่น ๆ ซึ่งมีนัยในทางเศรษฐกิจอย่างเช่นคำว่า "ทรัพยากรมนุษย์" คำเหล่านี้มีอำนาจในตัวเอง ทำให้ผู้คนต้องใช้อ้างอิงกันโดยทั่วไป การเคลื่อนไหวของกลุ่มชาวบ้านในกรณีเขื่อนปากมูล และการเคลื่อนไหวของหลวงตามหาบัว ก็คือปรากฏการณ์ปัจจุบัน

ที่เป็นการพัฒนาอีกขั้นตอนหนึ่งที่สืบเนื่องมาจากยุคสงครามเย็น โดยเฉพาะในกรณีของเขื่อนปากมูลนั้นชัดเจนว่าเป็นผลโดยตรงมาจากการพัฒนา

การเคลื่อนไหวของชาวบ้านกรณีเขื่อนปากมูลในระยะหลัง ๆ นี้ เป็นเรื่องของการโต้ตอบกับอำนาจรัฐ ปัญหาเขื่อนปากมูลไม่ใช่เรื่องของการไม่มีน้ำหรือไฟฟ้าดับ ซึ่งเป็นเรื่องทางเทคนิค แต่เป็นปัญหาทางด้านโครงสร้างที่เกิดขึ้นมาจากการที่รัฐใช้อำนาจอย่างไม่รอบคอบ จนทำให้ราษฎรต้องตอบโต้กลับ การจัดตั้งหมู่บ้านแม่มูลมั่นยืนทั้ง ๗ หมู่บ้าน คือรูปธรรมของการโต้ตอบกลับ กระบวนการนี้เป็นเช่นเดียวกับกรณีบางระจันในอดีต ในขณะที่รัฐมองการต่อต้านของชาวบ้านว่าเป็น "ม็อบ" ทั้ง ๆ ที่รัฐเองก็ไม่รู้ว่า "ม็อบ" คืออะไร ในที่นี้ขอนิยาม "ม็อบ" ว่าหมายถึง*กลุ่มคนที่ไม่มีโครงสร้าง รวมกันเพื่อต่อต้านหรือทำอะไรสักอย่าง* การที่ผู้คนไปดูหนังดูละครก็ถือได้ว่าเป็นม็อบ แต่หมู่บ้านแม่มูลมั่นยืนนั้นไม่ใช่ม็อบ เพราะเป็นกลุ่มที่มีโครงสร้าง มีพื้นที่และมีความเป็นชุมชน โครงสร้างที่ว่านี้ก็เช่น มีวัด มีโรงเรียน มีการจัดการ มีการแบ่งงานกันทำ ที่สำคัญโครงสร้างเหล่านี้มิได้เป็นเพียงโครงสร้างทางกายภาพ แต่เป็นโครงสร้างที่มีความสัมพันธ์ทางสังคมต่อกันโดยตลอด ผู้ที่เป็นพระ ครู ชาวบ้าน และอื่น ๆ ล้วนแล้วแต่สัมพันธ์กันหมด ประกอบกันเป็นองค์กรของชุมชนที่มีการเฉลี่ยความรับผิดชอบ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อความอยู่รอดร่วมกัน สิ่งเหล่านี้ก็คือการเกิดชุมชนที่แท้จริงนั่นเอง

ในทางมานุษยวิทยามองว่ามนุษย์ไม่สามารถอยู่คนเดียวได้ หากต้องการจะอยู่รอดปลอดภัยก็ต้องรวมตัวกันและต้องมีการจัดการ ในแง่นี้ชาวบ้านในหมู่บ้านแม่มูลมั่นยืนประสบความสำเร็จในการจัดชุมชนมากกว่ารัฐ ชุมชนที่รัฐจัดให้มีขึ้นนั้นเป็นชุมชนจอมปลอม จัดตั้งขึ้นโดยขาดความเข้าใจเรื่อง "ชุมชน" เป็นเพียงการจัดตั้งชุมชนเลียนแบบในสมัยรัชกาลที่ ๕ ซึ่งมองว่าชุมชนก็คือความเป็นหมู่บ้าน ตำบล เน้นการให้อำนาจแก่ผู้นำทางการเมือง การบริหารอย่างผู้ใหญ่บ้าน กำนัน กระทั่งได้แปรรูปมาเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ในปัจจุบัน แต่ชุมชนโดยธรรมชาติอย่าง

แม่มูลมั่นยืนนั้น เป็นชุมชนแบบเก่าที่ผู้คนร่วมกันอยู่ ร่วมกันตาย ที่สำคัญคือพวกเขามีมิติของความเป็นมนุษย์ครบถ้วน มีมิติทางจิตวิญญาณ มีเรื่องทางศาสนาเป็นตัวนำ และมีพระสงฆ์องคเจ้าเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ขณะที่ชุมชนที่รัฐจัดตั้งขึ้น พระไม่ค่อยมีส่วนร่วมหรือมีบทบาทมากนัก ในที่นี้อยากจะเน้นอีกครั้งว่า *ความเข้มแข็งของชุมชนและความเป็นมนุษย์นั้นอยู่ที่การรวมกลุ่ม แต่รัฐมองไม่เห็นในจุดนี้* กลับมองการรวมตัวของชาวบ้านว่าเป็นม็อบ

นายแพทย์ประเวศ วะสี

เพราะฉะนั้นพวกเขาจึงไม่รู้สึกกลัวเมื่อรัฐไปข่มขู่

รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม

เมื่อรัฐมองการรวมตัวของชาวบ้านว่าเป็นม็อบ กระทรวงมหาดไทยจึงมีสติปัญญาในการแก้ปัญหาด้วยการเกณฑ์คนเพื่อนำมาเป็นม็อบชนม็อบอย่างที่เคยทำ ๆ กันมา แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นก็คือ ไม่ได้มีหมู่บ้านแม่มูลมั่นยืนเฉพาะที่เขื่อนปากมูลเพียงแห่งเดียว แต่แทบทุกเขื่อนได้เกิดหมู่บ้านในลักษณะนี้ขึ้น ปัจจุบันมีหมู่บ้านแม่มูลมั่นยืนถึง ๗ แห่ง และทุกแห่งหรือทุกเขื่อนได้มีการเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายพวกเขาต่อสู้ด้วยวิธีการใหม่ ๆ เช่น การสวดมนต์ ซึ่งสามารถฉีกหน้าม็อบที่รัฐจัดตั้งมาได้

นี่คือความเฉลียวฉลาดของกลุ่มชาวบ้านในการดึงเอาความเป็นมนุษย์กลับมา หากรัฐไม่จัดการเรื่องนี้ให้ถูกต้อง พวกเขาจะยอมถูกน้ำท่วมตายกันจนหมด กรณีนี้สามารถเปรียบเทียบได้กับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับชุมชนบ้านครัวในกรุงเทพมหานคร จากปัญหาการก่อสร้างทางด่วน ซึ่งถือได้ว่าเป็นชุมชนธรรมชาติ มีความพร้อมเพรียง โดยมีศาสนาอิสลามเป็นหลักยึด และเป็นสิ่งที่ผลักดันให้ชาวบ้านต่อสู้ ในขณะที่ผู้นำบ้านครัวอย่างคุณสาโรจน์

เผือกสำลี เป็นเพียงผู้ทำหน้าที่ประสานกับเครือข่ายต่าง ๆ เท่านั้น ทั้งนี้ ศาสนาสามารถจัดให้คนมีความเสมอภาคกันได้ แล้วมีการร่วมทุกข์ร่วมสุขกัน ทั้ง ๒ กรณี คือตัวอย่างของความเป็นชุมชน ความเป็นมนุษย์ที่มีการตอบโต้กับอำนาจรัฐ มิใช่เป็นม็อบ

ชาวบ้านสามารถรวมตัวกันต่อสู้กับรัฐ

รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม

โดยสัญชาตญาณแล้ว มนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องรวมกลุ่มหรือเป็นสัตว์สังคม แต่กระบวนการพัฒนาของเราเน้นที่ความเป็นปัจเจก ดังนั้น เมื่อมนุษย์จนตรอกและไม่มีทางเลือกจึงเกิดภาวะของการรวมกลุ่มขึ้นสู้ นอกจากกรณีชุมชนบ้านครัวแล้ว ยังมีกรณีลุ่มน้ำสงครามที่จังหวัดสกลนครที่น่าสนใจ แต่เดิมนั้นชาวบ้านลุ่มน้ำสงครามยังไม่มีการรวมตัวกัน เนื่องจากฝ่ายรัฐบาลเข้าไปควบคุมและสร้างให้เกิดความขัดแย้งในหมู่ชาวบ้าน แต่จากการที่ชาวบ้านได้มีโอกาสเคลื่อนไหวในหลายครั้ง ทำให้พวกเขาสามารถรวมกันได้หมดแล้วในทุกวันนี้ โดยมีสื่อมวลชนอย่างรายการของ ดร.เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง มาเป็นปัจจัยช่วยหนุนเสริม การที่ได้มาออกรายการ ดร.เจิมศักดิ์ ทำให้ชาวบ้านจากหลาย ๆ หมู่บ้านในกลุ่มลุ่มน้ำสงครามมารวมตัวกัน และกล้ายืนยันว่าจะต้องไม่มีการสร้างเขื่อน พร้อมทั้งกล้าระบุว่ามีใครอยู่เบื้องหลังการสร้างเขื่อน ในเวลานี้ชาวบ้านเดินมาถึงจุดที่คิดว่า รัฐบาลจะต้องเปิดเผยสิ่งต่าง ๆ ที่ได้ปกปิดไว้

จากการที่ผมได้เข้าไปทำงานที่ลุ่มน้ำสงครามนานนับปี พบว่าเบื้องหลังหรือ Hidden Agenda ของการสร้างอ่างเก็บน้ำในแถบนี้ก็คือการที่นายทุนทั้งที่เป็นบริษัทข้ามชาติและนายทุนท้องถิ่นต้องการกว้านซื้อที่ดินราคาถูกจากชาวบ้านนับพัน ๆ ไร่ เพื่อหากำไรจากการนำที่ดินมาให้รัฐบาลเวนคืนในการจัดสร้างอ่างเก็บน้ำ ที่ดินที่นายทุนเหล่านี้กว้านซื้อส่วนใหญ่

เป็นที่ดินน้ำท่วมถึงในฤดูน้ำ จากนั้นก็จัดตั้งเป็นบริษัทเกษตรอีสาน ทำการเพาะปลูกพืชจำพวกมะเขือเทศเพื่อบังหน้า ชาวบ้านแถบนั้นทุกคนก็รู้ดีว่าปลูกไปก็ขาดทุน นายทุนเหล่านี้จะคบกับพวกเทคโนแครต พวกนักวิชาการและข้าราชการในหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพลังงาน เพื่อผลักดันให้เกิดการสร้างอ่างเก็บน้ำหรือเขื่อน นี่คือสิ่งที่เกิดขึ้น ซึ่งก่อนหน้านี้ชาวบ้านจะไม่กล้าพูดถึงเรื่องเหล่านี้เลย

อย่างไรก็ตาม การรวมตัวกันต่อสู้ของชาวบ้านในกรณีแม่น้ำสงครามนี้ เกิดขึ้นหลังกรณีเขื่อนปากมูล โดยได้มีกลุ่มนักวิชาการ และ NGOs (Non-Government Organization) ต่าง ๆ เข้าไปให้ความรู้และข้อมูล รวมทั้งช่วยสร้างความมั่นใจให้ กระทั่งชาวบ้านสามารถออกมายันกับนักวิชาการฝ่ายรัฐบาลได้ ในการประชุมเรื่องเขื่อนโลก เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๓ ที่ผ่านมาชาวบ้านก็สามารถยันข้อมูลกับนักวิชาการหลาย ๆ ส่วนรวมทั้งนักวิชาการจากสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยได้เรียบร้อยหมด

ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง

มีคำถามว่าทำไมชาวบ้านถึงเก่งอย่างนี้ พวกเขาได้ความคิด ได้วิธีการต่อสู้ รู้ข้อมูล ข้อเท็จจริงต่าง ๆ แล้วนำมาประมวลได้อย่างไรถึงต่อสู้ได้

รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม

นี่คือกระบวนการเรียนรู้ในการต่อสู้ ชาวบ้านได้แนวคิดทฤษฎีจากนักวิชาการแล้วนำมาผสมผสานกับประสบการณ์ของตน ทำให้ชาวบ้านสามารถพูดได้อย่างมีเหตุมีผล สิ่งนี้ทำให้มองได้ว่าคำอธิบายเชิงทฤษฎีนั้นล้มเหลวมาโดยตลอด พวกเราอาจพูดถึง "วัฒนธรรม" ได้ แต่ก็เป็นเพียงการพูดถึงในเชิงทฤษฎีแนวคิดเท่านั้น โดยไม่มีประสบการณ์อยู่ข้างใน ทุกอย่างเลยผิดเพี้ยนไปหมด

ความแตกต่างระหว่างทฤษฎีต่าง ๆ และความเป็นจริง

รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม

เห็นตัวอย่างได้จากการประชุมครั้งใหญ่ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เกี่ยวกับงานศึกษาชุมชนที่เพิ่งผ่านมา ซึ่งงานศึกษาส่วนใหญ่นั้นล้มเหลว แต่มีที่ไม่ล้มเหลวอยู่คือ กรณีงานของอาจารย์ ม.ร.ว.อคินรพีพัฒน์ เพราะชาวบ้านในชุมชนแออัดได้ขึ้นมาพูด มานำเสนอ โดยมีนักวิชาการคอยใช้แนวคิดทฤษฎีมาวิเคราะห์ตีความ แต่ถ้าหากให้นักวิชาการพูดว่า "วัฒนธรรม" คืออะไร "ชุมชน" คืออะไร แต่เพียงฝ่ายเดียว ก็จะเกิดการตีความที่ผิดพลาด

ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง

ถ้าเช่นนั้นเราก็ต้องเอาทุกข์สุขจริง ๆ ในชีวิตของผู้คนเป็นตัวตั้ง แล้วเอาความรู้ความคิดมาช่วยอธิบาย

รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม

หากเราเอาสภาพความเป็นจริงขึ้นมาพูด เราก็จะเห็นความหมายที่แตกต่างออกไป ดังนั้น แนวทางศึกษาทางสังคม-วัฒนธรรม จึงต้องนำความเป็นจริงมาพูดและวิเคราะห์เพื่อทำความเข้าใจความหมายของปรากฏการณ์ จากนั้นจึงอาจจะทำการศึกษาในเชิงวิเคราะห์เปรียบเทียบอีกครั้ง

ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง

แต่ก็ต้องระวังไว้ด้วยว่าความจริงที่เรานำมาวิเคราะห์ก็อาจจะขึ้นอยู่กับวิธีการมองของผู้คนด้วยเช่นกัน หากเป็นนักวิชาการมองก็คงเป็นการใส่แว่น

ทฤษฎีอะไรบางอย่าง แต่หากเป็นชาวบ้านมอง เขาก็จะมองจากความทุกข์ยากที่ตัวเขาประสบมาจริง ๆ

รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม

ทั้งสองอย่างจะต้องช่วยเสริมกัน ทฤษฎีนั้นเป็นสิ่งที่สกัดมาจากความเป็นจริงในที่แห่งหนึ่งและในยุคสมัยหนึ่ง ทฤษฎีไม่อาจอธิบายพฤติกรรมของมนุษย์ที่เกิดขึ้นได้ทั้งหมด แต่ทฤษฎีจะช่วยได้หากนำมาอธิบายในเชิงวิเคราะห์เปรียบเทียบกับสิ่งที่เกิดขึ้นจริง ๆ ในชุมชนท้องถิ่น การกระทำเช่นนี้จะทำให้เกิดการสื่อความที่มีคุณค่า ทำให้มองเห็นความหมายแฝงเร้น เห็นความลุ่มลึก ไม่ใช่เห็นแต่เปลือก

นายแพทย์ประเวศ วะสี

เราต้องเข้าใจสถานะของทฤษฎีว่าเป็นสิ่งที่เกิดจากประสบการณ์ในเรื่องหนึ่ง ในครั้งหนึ่ง แล้วกลั่นกรองออกมาเป็นทฤษฎี หากนำทฤษฎีขึ้นมากำหนด การมองก็จะผิด เพราะอาจเป็นคนละเรื่องกัน แต่ถ้านำเอาความเป็นจริงมาเป็นตัวตั้งแล้วใช้ทฤษฎีมาช่วยวิเคราะห์ ก็จะนำไปสู่การเกิดความรู้ใหม่ที่อาจจะพ้นเกินทฤษฎีเดิมขึ้นไปอีกเรื่อย ๆ

รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม

นี่คือสิ่งที่เกิดขึ้นกับชาวบ้าน เนื่องจากชาวบ้านนำเอาประสบการณ์จริงมาผนวกกับแนวคิดทฤษฎีที่ได้รับฟังมาจากนักวิชาการบ่อย กระทั่งพวกเขาตกผลึก ดังนั้น ชาวบ้านในสมัชชาคนจนจึงสามารถอธิบายเรื่องประชาธิปไตยได้ดีกว่าพวกเรา

ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง

ผลพลอยได้ที่สำคัญก็คือการได้ตรวจสอบทฤษฎีนั้น ๆ ว่าสามารถใช้อธิบายได้จริงหรือไม่ ถ้าไม่ได้ก็ต้องเปลี่ยน ดังนั้นกลุ่มคนที่ได้รับความรู้หรือใช้ประโยชน์แท้จริงจากทฤษฎีจึงไม่ใช่คนที่จบมหาวิทยาลัย ไม่ใช่ข้าราชการ แต่เป็นชาวบ้านที่ได้เรียนรู้และใช้ความรู้ความเข้าใจเหล่านี้ในการเคลื่อนไหว

ความสัมพันธ์ที่แนบแน่น : รัฐ-วัด-บ้าน

รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม

หากเรานำแนวคิดเรื่องชุมชนไปพิจารณาหมู่บ้านแม่มูลมั่นยืน ก็จะพบว่านี่คือชุมชนที่สมบูรณ์ที่สุด เพราะมีความเป็นมนุษย์ ในขณะที่ชุมชนที่รัฐจัดตั้งขึ้นไม่มีความเป็นมนุษย์เพราะอำนาจนั้นไปขึ้นอยู่กับอำนาจสาธารณ์ ในที่นี้ขอแบ่งอำนาจออกเป็น ๒ ส่วน คือ อำนาจตามกฎหมายและอำนาจศักดิ์สิทธิ์

ในอดีตนับตั้งแต่สมัยอียิปต์เรื่อยมา อำนาจในการควบคุมมนุษย์นั้นเป็นอำนาจที่มาจากศาสนาหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่เรียกว่า Political Religion กระทั่งถูกปฏิวัติโดยตะวันตกจนกลายเป็นอำนาจที่มาจากเศรษฐกิจ หรือ Political Economy ซึ่งเป็นอำนาจสาธารณ์ที่มาจากตะวันตก อำนาจดังกล่าวเป็นการใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อควบคุมโลกและทำลายโลก ในขณะที่อำนาจศักดิ์สิทธิ์เป็นอำนาจที่ยอมสยบต่อจักรวาล เป็นอำนาจที่มีอยู่ในท้องถิ่น และนำมาซึ่งการเกิดองค์กรตามธรรมชาติในท้องถิ่น ตลอดจนการเกิดจารีตต่าง ๆ แต่ทั้งในงานศึกษาทางวิชาการและในสายตารัฐมักละเลยสิ่งนี้

ในการพัฒนาก็มักแยกวัดออกจากบ้าน ทั้งที่จริงแล้วทั้งสองไม่สามารถแยกจากกันได้ เพราะวัดเป็นที่รวมของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์

ทำให้เกิดพิธีกรรม พิธีกรรมก็คือการสังสรรค์หรือเป็นพฤติกรรมทางสังคมของผู้คน ต่อหน้าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คือที่มาของความเสมอภาคที่ทุกคนจะเท่ากันหมด เกิดเป็นความสัมพันธ์แนวนอนที่ทำให้ผู้คนอยู่ร่วมกัน เห็นอกเห็นใจกัน แต่ในระยะหลังเมื่อทางราชการเข้ามาเกี่ยวข้องกับศาสนา จึงได้เกิด "ยศช้างขุนนางพระ" ขึ้น เป็นการสร้างความสัมพันธ์ในแนวดิ่ง ในสมัยก่อนอำนาจทั้งสองด้านมีดุลยภาพกัน พระมหากษัตริย์ของรัฐในสมัยโบราณจึงต้องไปสร้างวัดหลวงตามท้องถิ่นต่าง ๆ ปัจจุบันอาจมองกันว่าการออกไปสร้างวัดหลวงคือการแผ่อำนาจ แต่ความจริงคือการที่พระมหากษัตริย์อาศัยอำนาจศักดิ์สิทธิ์มาเป็นตัวกลางในการสร้างบูรณาการ เป็นการสร้างวัดเพื่อไปกราบไหว้และถวายผ้าพระกฐิน สิ่งนี้สามารถเชื่อมความสัมพันธ์ของคนได้ ปราสาทในสมัยขอมที่เราเห็นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้นคือการสถาปนาอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของพระมหากษัตริย์โดยตรง โดยอำนาจศักดิ์สิทธิ์นี้มีที่มาจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์เดิมในพื้นที่นั้น ๆ ที่ปรากฏอยู่ในรูปตำนานหรือนิทานปรัมปราต่าง ๆ บางครั้งกษัตริย์ขอมได้เปลี่ยนผีหรือเจ้าให้เป็นเทพที่สัมพันธ์กับระบบความเชื่อของฮินดู ดังนั้น ท่าทีส่วนกลางที่มีต่อส่วนท้องถิ่นจึงเป็นไปในเชิงยอมรับนับถือ เป็นการใช้อำนาจศักดิ์สิทธิ์เชื่อมโยงผู้คนให้สามารถรวมกันได้ เป็นการจรรโลงผู้คนในทางศีลธรรม และมีความเป็นชุมชน แต่ในปัจจุบันมีแต่การเข้าไปอวดอำนาจเหนือท้องถิ่น

พุทธศาสนาในเมืองไทยและพม่านั้นฉลาด มีการนำผีมาเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า โดยเฉพาะพม่านั้น จะเห็นได้ว่าในวัดของพม่านั้น "Nat" ต่าง ๆ ได้กลายมาเป็นผู้พิทักษ์พระศาสนาหมด มีการจัด "Nat" เป็นทำเนียบผี ๓๖ ตัว หรือ "๓๖ Nat" เรียงตามลำดับชั้น โดยมีพระอินทร์เป็น "Nat" ที่ใหญ่สุด แม้ว่าในแต่ละท้องถิ่นอาจมีความแตกต่างภายใน ๓๖ Nat ก็ตาม ของไทยก็ทำแบบนี้เช่นกันแต่ไม่ได้เป็นระบบเท่า ดังนั้น ในวัดจึงไม่ได้มีแต่พระและพระพุทธรูปเท่านั้น แต่มีผีและศาลผีต่าง ๆ แม้กระทั่งต้นไม้ใหญ่ก็เป็นที่มาของอำนาจได้ สิ่งเหล่านี้ทำให้คนอยู่รวมกัน เกิดเป็นพื้นที่สาธารณะ มิได้เป็นเรื่องของ "ชุมชน" แบบโดด ๆ อย่างที่เรามักพูดถึงกันในปัจจุบัน

ความแตกต่างระหว่างทฤษฎี ศาสนา และการปฏิบัติ

ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง

คนที่เป็นชาวพุทธสมัยใหม่หรือที่เป็น Buddhist Fundamentalists มักมองว่าการนำผีมาเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าเป็นความเหลวไหล ไม่เป็นปัญญา โดยไม่เข้าใจถึงการประสานทั้ง ๒ ส่วนเข้าด้วยกัน

รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม

เรามีวิธีการมองศาสนาอยู่ ๒ อย่าง คือ มองในเชิง Fundamentalist อย่างที่อาจารย์เอกวิทย์บอก เป็นการมองในเชิงปรัชญา มองความบริสุทธิ์ของศาสนา แต่นักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยามองจากสิ่งที่คนเชื่อและปฏิบัติ เพราะฉะนั้น คำว่า "ศาสนา" จึงจะต้องนิยามจากพฤติกรรมของคน

ในการพูดถึงศาสนา เราจะไม่เน้นเรื่องความเชื่ออย่างเดียว แต่ต้องเน้นในเรื่องพฤติกรรมทางสังคมด้วย เพราะศาสนาต้องเกี่ยวข้องกับพิธีกรรม ซึ่งระบบความเชื่อที่สัมพันธ์กับพิธีกรรมสามารถรักษาโครงสร้างสังคมได้ ทั้งนี้หน้าที่ของศาสนามี ๒ ประการ

ประการแรกคือ การรักษาโครงสร้างสังคม เป็นตัวเชื่อมให้คนได้มาสัมพันธ์ พบปะสังสรรค์กัน ดังเช่นการเทศน์มหาชาติซึ่งมีกุศโลบายอยู่เบื้องหลังที่จะสร้างความเชื่อมโยงระหว่างส่วนกลางกับส่วนท้องถิ่น เนื่องจากเทศน์มหาชาติเป็นเรื่องของพระมหาเวสสันดร พระมหาเวสสันดรคือแบบฉบับของพระสมมุติเทวราช แก่นของพระสมมุติเทวราชคือทานบารมี ดังนั้นการเทศน์มหาชาติจึงเป็นการเทศน์เพื่อให้ผู้คนรู้จักการให้ รู้จักให้ทาน รัฐและนักวิชาการต้องมองสิ่งเหล่านี้ให้ออก ต้องช่วยเสริมบทบาทในการทำให้คนอยู่ร่วมกันได้ของศาสนา แต่หากไปเน้นที่การหาความบริสุทธิ์ของศาสนาก็อาจทำให้เกิดความขัดแย้งรุนแรงในสังคมได้

หน้าที่ประการที่สองของศาสนาคือ การตอบสนองความมั่นคงทางจิตใจ เมื่อศาสนาในเชิงบริสุทธิ์หรือเชิงปรัชญาไม่สามารถตอบสนองความต้องการทางจิตใจที่ซับซ้อนของผู้คนได้ ผู้คนก็จะหันไปพึ่งสิ่งอื่นแทน สังคมไทยกำลังเกิดปรากฏการณ์เช่นนี้

ระบบเถรวาทภายใต้มหาเถรสมาคมที่มีอยู่ไม่สามารถตอบสนองความต้องการใด ๆ ของผู้คนได้เลย แม้ความเคลื่อนไหวทางศาสนาของท่านพุทธทาสจะสามารถตอบสนองกลุ่มคนที่เป็นปัญญาชน แต่ก็ยังไม่สามารถตอบสนองผู้คนในอีกหลายระดับได้ จึงเกิดมีกลุ่มที่นับถือไสยศาสตร์ขึ้นมาหลากหลายกลุ่ม ซึ่งถือเป็นภาวะสุดโต่งมากกว่าการนับถือผี เกิดเกจิอาจารย์ใหม่ ๆ และมีการวิเคราะห์ ตีความเป็นไปในจักรวาลใหม่ ๆ กระทั่งจักรวาลแบบเดิมในไตรภูมิถูกทำให้สับสนไปหมด เช่น ในสมัยก่อนไม่มีใครบูชาพระพรหม พระอิศวร พระนารายณ์ ในหมู่บ้านต่าง ๆ มีเพียงศาลพระภูมิเท่านั้น พระพรหมนั้นเพิ่งเกิดขึ้นในยุคสงครามเย็น ต่อมาก็เกิดมีพระอะไรต่อมิอะไรอีกมากมาย ขณะที่วิธีการเข้าถึงพระเป็นเจ้าก็ไม่ได้ทำอย่างพราหมณ์ เพียงแค่การเข้าทรงก็ทำให้มนุษย์ธรรมดา ๆ ติดต่อกับพระเป็นเจ้าได้

สิ่งต่าง ๆ ที่กล่าวมาคล้ายคลึงกับกรณีโอมชินริเกียว ที่ประเทศญี่ปุ่น ทั้งนี้ รากฐานของเรากับญี่ปุ่นต่างกัน ญี่ปุ่นนั้นเป็นสังคมเข้มแข็งมานานแล้ว กลุ่มต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมญี่ปุ่นยุคใหม่มักเป็นพวกกบฏทางความคิด ในที่นี้เราอาจแบ่งมนุษย์ในสังคมออกเป็น ๓ กลุ่ม คือกลุ่มที่เป็นพวกยึดมั่นถือมั่นพิธีกรรมหรือพวกที่ยึดถือตามประเพณี (Ritualistic) ส่วนอีกกลุ่มคือ พวกหนีโลก (Escapist) และกลุ่มที่สามคือ พวกที่ก้าวร้าว ขบถ (Rebel) สังคมไทยนั้นเป็นแบบ Ritualistic คือ เชื่อตามแบบประเพณีเรื่อยมา แต่ปัจจุบันก็เริ่มมีคนบางกลุ่มที่ท้อแท้แล้วกลายเป็นพวกหนีโลก มุ่งหาการวิปัสสนาหนีโลก แต่ไม่ทำลายโลก

พระธรรมปิฎก

อาตมาอยากจะขอย้อนกลับไปถึงเรื่องผี ที่กล่าวว่าคนไทยและคนพม่าผนวกเอาผีเข้ามาเป็นพุทธศาสนิกชน ที่จริงแล้วเรื่องเช่นนี้มีมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล เช่นในชาดกมีเนื้อหาว่าด้วยรุกขเทวดาอยู่มากทีเดียว เป็นการยอมรับรู้และสอนให้ปฏิบัติให้ถูกต่อความเชื่อเรื่องรุกขเทวดาที่มีมาแต่โบราณ ยิ่งไปกว่านั้นในพระสูตรสำคัญ ๆ ใน*ทีฆนิกาย* มีการพูดถึงภูตผีต่าง ๆ โดยเฉพาะใน ๒ พระสูตรคือ *มหาสมยสูตร* และ*อาฏานาฏิยสูตร* คนไทยได้นำเอาพระสูตรทั้ง ๒ มาใช้กันมาก เมื่อเกิดเหตุการณ์ใหญ่ ๆ ที่ร้ายแรง ผู้ปกครองก็จะจัดให้มีการสวดเนื้อความที่นำมาจากอาฏานาฏิยสูตร พระสูตรเหล่านี้เป็นการรับฟังและบอกวิธีปฏิบัติต่อระบบความเชื่อที่มีอยู่ก่อนหน้าพุทธศาสนา

แม้การเกิดขึ้นของพระพุทธศาสนาจะมีสถานะตรงข้ามกับศาสนาพรหมณ์และความเชื่ออื่น ๆ ที่มีอยู่ในเวลานั้น แต่พุทธศาสนาใช้วิธีการที่นุ่มนวล ใช้ความเมตตากรุณา โดยถือหลักว่าปัญญาเป็นสิ่งสำคัญสูงสุดในการเชื่อมโยงมนุษย์เข้ากับตัวธรรมหรือความจริง และถือว่าการเกิดปัญญาของมนุษย์จะยัดเยียดหรือบังคับกันไม่ได้ แต่จะต้องเริ่มจากการให้เสรีภาพแก่ความคิดความเชื่อเก่า ๆ ของบุคคลก่อน จากนั้นจึงเข้าไปช่วยแนะนำ สั่งสอน เกื้อหนุน แนะแนวทางฝึกฝนให้ด้วยเมตตากรุณา เพื่อให้พวกเขาได้ก้าวหน้าขึ้นมา โดยเชื่อว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้

พุทธศาสนาจัดให้ผีอยู่ในจำพวกเดียวกับเทวดา เดิมนั้นเทวดาเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพกันในศาสนาพราหมณ์ เมื่อเทวดาเหล่านี้เข้ามาอยู่ในพุทธศาสนา ทางพุทธก็ไม่ได้ลบหลู่ ให้อยู่ร่วมกันอย่างมิตร แต่ประเด็นสำคัญก็คือ *ไม่ยอมให้เทพสูงสุด แต่ต้องให้ธรรมสูงสุด* ผู้คนสามารถนับถือเทพได้ แต่เทพนั้นจะต้องอยู่ภายใต้ธรรม *เพราะธรรมคือความจริงของธรรมชาติ* ซึ่งไม่มีใครสามารถอยู่เหนือความจริงของธรรมชาติได้ เทพกลายมาเป็นสัตว์ชั้นสูงในภพชาติต่าง ๆ ๓๑ ภูมิ พระพรหมก็อยู่รวมใน ๓๑ ภูมินี้ด้วย พรหมสามารถ

แบ่งออกเป็นระดับต่าง ๆ ทั้งรูปพรหม ๑๖ ชั้น อรูปพรหม ๔ ชั้น และยังมีเทพอื่นอีกเต็มไปหมดที่อยู่ในลำดับชั้นต่าง ๆ นี้ ส่วนผีทั้งหลายอยู่ในระดับจตุโลกบาล ซึ่งเป็นอมนุษย์ รวมทั้งยักษ์เข้าไปด้วย

อาฏานาฏิยสูตร เป็นเรื่องราวที่หัวหน้าของผี ยักษ์ เทวดา ในระดับท้าวจตุโลกบาลมาเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อแสดงความเคารพนับถือและความปรารถนาดีต่อพุทธบริษัท ๔ ในกาลครั้งนั้น เมื่อชาวบ้านและพระสงฆ์รอนแรมไปตามที่ต่าง ๆ บางครั้งก็ถูกยักษ์ ผี เทวดาทั้งหลายที่เป็นบริวารของท้าวจตุโลกบาลรบกวนกลั่นแกล้งให้เดือดร้อน ท้าวจตุโลกบาลได้ถวาย "บทสวดมนต์" อาฏานาฏิยะนี้แด่พระพุทธเจ้า เพื่อให้ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา นำไปท่องบ่น พวกผี ยักษ์ ทั้งหลายที่เป็นบริวารของท้าวจตุโลกบาล รู้ว่าหัวหน้าของพวกตนก็นับถือพระพุทธเจ้าเช่นเดียวกับชาวบ้านและพระสงฆ์ ก็จะไม่กล้ามารังแก กลั่นแกล้ง

ในอรรถกถาก็มีการพูดถึงความเชื่ออื่น ๆ ที่กลมกลืนเข้ามาในพุทธศาสนา เช่น พระอินทร์ซึ่งได้รับการนับถือว่าเป็นเทพสูงสุดในยุคที่อารยันเข้ามาถึงอินเดียใหม่ ๆ ก็ได้กลายมาเป็นท้าวสักกะ ผู้เป็นพุทธศาสนิกชนสำคัญ เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าประชวร พระอินทร์ถึงกับมาปรนนิบัติเทกระโถนแสดงว่าเคารพนับถือมาก นับว่าเป็นความสามารถในการประสาน ทำให้ชาวบ้านเกิดความสบายใจและมั่นใจ โดยไม่ต้องใช้วิธีการบังคับ แล้วจึงค่อย ๆ ทำให้เขาพัฒนาขึ้นมาสู่ปัญญา

หลายคนอาจจะสงสัยว่า เหตุใดพระสูตรอย่างมหาสมยสูตรและอาฏานาฏิยสูตร จึงมีอยู่ในพระไตรปิฎกได้ เพิ่งมีการนำมาผนวกเข้าทีหลังหรือไม่ ความจริงนั้นในพระสูตรอื่น ๆ ก็มีเรื่องทำนองนี้อยู่ทั่วไป อีกทั้งยังมีการจัดการกับเรื่องเหล่านี้อีกหลายวิธี เช่น เมื่อพระสงฆ์ออกไปปฏิบัติธรรมในป่าบางทีก็เกิดความกลัวผีกลัวอมนุษย์ พระพุทธเจ้าจึงตรัสพระสูตรที่ว่าด้วยเทวาสุรสงคราม หรือการรบระหว่างเทวดากับอสูรให้ฟังว่า เมื่อครั้งที่เทวดากับอสูรสู้รบกัน พวกเทวดาทั้งเล็กใหญ่ล้วนแล้วแต่เกิดความหวาดกลัว

พระอินทร์ก็ปลุกใจว่า เมื่อใดเทวดาเกิดความหวาดกลัวขึ้นมาก็ให้ดูธงแม่ทัพเช่น ธงของพระอินทร์และพระประชาบดี เป็นต้น ซึ่งเป็นเทพใหญ่ แต่เทพใหญ่ที่ว่านี้ก็ยังคงมีโลภะ โทสะ โมหะ ตนเองก็จึงยังมีความสะดุ้งหวาดหวั่นใจ กลัวภัยอยู่ แต่พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ นั้น พ้นแล้วจากกิเลสเหล่านี้ จึงไม่มีความสะดุ้งหวาดกลัวใด ๆ เมื่อภิกษุทั้งหลายอยู่ในป่าเขาแล้วบังเกิดความหวาดกลัวก็ให้ระลึกถึงพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ ว่า อิติปิ โส ภควา เป็นต้น ก็จะทำให้หายหวาดกลัวและเกิดความมั่นใจ

การที่พุทธศาสนาในพม่าและไทยผนวกเอาผีหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ เข้ามา จึงเป็นการกระทำที่สอดคล้องกับสิ่งที่มีมาแต่เดิม อยากจะขอขยายความเพิ่มเติมว่า ความเชื่อถือในเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ที่มีมาแต่ครั้งอดีตนั้น มักเชื่อว่าเทพทั้งหลายมีอำนาจอิทธิฤทธิ์ลบันดาลที่ยิ่งใหญ่ เห็นได้จากการเกิดขึ้นของตำนาน เทพนิยายต่าง ๆ ที่ว่าด้วยอิทธิฤทธิ์และการสู้รบยกทัพไปตีกันของเหล่าเทพ เพื่อพิสูจน์ว่าเทพองค์ใดเก่งกาจกว่ากัน แต่เมื่อมาถึงยุคของพระพุทธศาสนา *ความศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ได้พัฒนามาสู่ความประณีตและสู่คุณธรรมมากขึ้น ในแง่ที่ว่าความศักดิ์สิทธิ์นั้นต้องไม่มีโลภะ โทสะ โมหะ ต้องเกิดจากความบริสุทธิ์และความสัจจริง* กล่าวคือ แทนที่จะขออำนาจเทพเจ้ามาช่วยดลบันดาล ก็ทำสัจจกิริยา คือ เอาอำนาจสัจจะเป็นที่อ้าง

นอกจากนั้น ยังพัฒนามาสู่การยึดถือว่า*อำนาจสูงสุดต้องมาจากความบริสุทธิ์ ปัญญา คุณธรรม ความดี มีเมตตากรุณา* หรือรู้จักกันในสังคมไทยว่า *พระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ พระมหากรุณาคุณ* ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงสัญลักษณ์ของความศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งแต่เดิมนั้นมีการสร้างเทวรูปเทพเจ้าต่าง ๆ เพื่อแสดงถึงอำนาจและความยิ่งใหญ่ ให้เทวรูปมีลักษณะมีศักดาน่าครั่นคร้าม

แต่พอมาถึงพระพุทธศาสนา ความศักดิ์สิทธิ์สูงสุดมาอยู่ในพระพุทธรูปที่ประทับนั่งสงบ บริสุทธิ์ และมีเมตตากรุณา แต่กระนั้นคนทั่วไปก็ยังมักเชื่อความศักดิ์สิทธิ์แบบเก่าที่ยังระคนด้วยกิเลสเหล่านี้ การจะทำให้ผู้คน

ก้าวเข้าสู่ความศักดิ์สิทธิ์ที่แท้จริงในทางพุทธศาสนาได้นั้น ต้องฝึกฝนให้การศึกษาที่เรียกว่า "สิกขา" เพื่อให้ผู้คนได้เรียนรู้กระทั่งเกิดปัญญา

หากไม่มี "สิกขา" เพื่อทำให้คนเกิดปัญญาจนนำมาสู่ความศักดิ์สิทธิ์ที่แท้จริงแล้ว ก็อาจก่อให้เกิดปัญหาได้ กล่าวคือ บุคคลที่ยังไม่พัฒนาก็จะอ่อนแอ คอยแต่หวังพึ่งพารับความช่วยเหลือจากอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายนอก โดยไม่พยายามพึ่งตนเองและไม่ทำตนให้สามารถเป็นที่พึ่งได้

ทั้งนี้ ในทางพุทธศาสนา หลักการพึ่งตนเองไม่สำคัญเท่าหลักการ *ทำตนให้เป็นที่พึ่งได้* เรามักคุ้นเคยหรือยึดติดกับการ "พึ่งตน" ทั้ง ๆ ที่พุทธภาษิตบทนี้มิใช่จบแค่ "อัตตา หิ อัตตโน นาโถ" ซึ่งเป็นเพียงคำเตือนเริ่มต้น แต่ยังมีคำที่ท่านกล่าวต่อมาว่า "อัตตนา หิ สุทันเตนะ นาถัง ละภะติ ทุลละภัง" หมายความว่า *มีตนที่ฝึกดีแล้วจึงจะได้ที่พึ่งที่แท้ โดยมีไตรสิกขา* เป็นภาคปฏิบัติการของการทำตนให้เป็นที่พึ่งได้

นอกจากนั้น การนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ถ้าไม่ระวังที่จะปฏิบัติให้ถูกต้อง ยังสร้างปัญหาในแง่ที่ผู้คนนำเอาความศักดิ์สิทธิ์ไปเป็นเครื่องมือหลอกลวงกัน ความศักดิ์สิทธิ์จะกลายเป็นเรื่องของการหาลาภผล ทั้งที่จริงแล้ว*ความศักดิ์สิทธิ์ที่แท้ก็คือความจริงของธรรมชาติ* หรือคือ "ธรรม" นั่นเอง ดังพระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่าให้เราเคารพธรรมสูงสุด

ข้อสงสัยของชาวบ้านในประเด็นพระกับผี

ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง

ผมขอเรียนถามเป็นความรู้ว่า เหตุใดเวลาที่เราเลี้ยงพระ เราจึงต้องจัดชุดอาหารเพื่อถวายพระพุทธชุดหนึ่ง และถวายผู้ที่ล่วงลับไปแล้วอีกชุดหนึ่ง สิ่งเหล่านี้มีที่มาอย่างไร และที่ชาวบ้านทำเช่นนี้เป็นความเข้าใจที่ถูกต้องหรือผิดพลาดอย่างไร

พระธรรมปิฎก

ในทางพุทธศาสนาถือว่าอาหารเป็นเครื่องบูชาชนิดหนึ่ง เวลาเราถวายข้าวพระพุทธเราใช้คำว่า "บูชา" ในคัมภีร์บาลีได้บอกถึงเครื่องบูชาชนิดต่าง ๆ โดยมีอาหารเป็นเครื่องบูชาอย่างหนึ่ง การบูชาด้วยอาหารเป็นเรื่องที่ทำกันมาแต่ครั้งโบราณก่อนยุคของพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกับการบูชาด้วยธูปเทียนและดอกไม้ การถวายข้าวพระไม่ได้หมายความว่าถวายให้ท่านฉัน แต่ถือเป็นเครื่องบูชา

ตามหลักพุทธที่ให้ถือธรรมเป็นใหญ่ ให้ตัดสินกันด้วยธรรม พุทธศาสนิกชนจึงถือว่าพระสูงกว่าผี สูงกว่าเทพเทวา เขาเซ่นไหว้ให้ผีกิน แต่สำหรับพระเขาถวายเป็นเครื่องบูชา

ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง

ถ้าว่ากันด้วยสามัญสำนึก พระท่านอยู่สูงสุดแล้วคือนิพพาน ไม่น่าจะต้องมีการถวายข้าวพระอีก

พระธรรมปิฎก

ท่านก็อธิบายมา บอกแค่ว่าเป็นเครื่องบูชาชนิดหนึ่ง สมัยก่อนนั้นพระสงฆ์เองก็มีการบูชาข้าวพระในเวลาที่มีพิธีด้วย ถือเป็นการบูชาด้วยความกตัญญู เพราะการที่พระทั้งหลายได้มีพระศาสนาอยู่ ได้มีโอกาสเจริญไตรสิกขาและอื่น ๆ นั้น ก็เป็นเพราะพระพุทธเจ้าได้ทรงประดิษฐานพระพุทธศาสนาไว้ เมื่อพระสงฆ์จะฉันอาหาร จึงบูชาพระพุทธเจ้าด้วยอาหารด้วย เมื่อมีพิธีอะไรก็ตั้งพระพุทธรูปเป็นประธาน เหมือนกับว่าพระพุทธเจ้ามาประทับอยู่ด้วย

ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง

ชาวบ้านเขาคงไม่คิดอะไรมาก แต่ถ้ามองในเชิงไสยก็คล้ายกับปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้าในฐานะท่านเป็นผี เป็นการเซ่นพระพุทธเจ้าเช่นเดียวกับเซ่นผี

พระธรรมปิฎก

หากไม่มีการอธิบายให้ชัดเจน ชาวบ้านก็จะเข้าใจแบบนี้ คือมองว่าการบูชาผีและการถวายข้าวผีเป็นเช่นเดียวกับการถวายข้าวพระ เราต้องแปลความหมายให้ผู้คนเข้าใจว่า การบูชาพระพุทธเจ้าเป็นเรื่องของความกตัญญูหรือการที่เราสำนึกคุณของพระพุทธเจ้า ในกรณีของคนทั่วไปที่ไม่ใช่พระสงฆ์เป็นการสำนึกคุณในแง่ที่ว่า การที่พวกเราได้อยู่กันดีในทุกวันนี้ก็เพราะได้ธรรมะของพระพุทธเจ้ามาช่วยธำรงสังคมให้ร่มเย็นเป็นสุข

รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม

การอธิบายในลักษณะที่ท่านเจ้าคุณได้กล่าวมา ช่วยทำให้ประเพณีที่ยังดีงามสามารถดำรงอยู่ได้ ผมมีความเห็นเพิ่มเติมว่า ชาวบ้านเอาทั้งพุทธและผีมาเป็นทางเลือกให้กับตัวเอง พวกเขารู้ดีว่าผีให้ทั้งคุณและโทษ ในขณะที่พุทธศาสนานั้นให้แต่คุณ แต่ชาวบ้านมองพุทธในฐานะที่เป็นอีกโลกหนึ่ง เชื่อว่าเมื่อตายแล้วจะได้ไปสู่โลกหรือมิติใหม่ในทางพุทธศาสนา ในขณะที่มองผีเป็นที่พึ่งในโลกปัจจุบัน โดยที่โลกนี้กับโลกหน้าเป็นสิ่งที่แยกออกจากกันไม่ได้ ดังนั้น ผีจึงยังคงอยู่ ชาวบ้านมีวิธีจัดการให้ทั้งพุทธและผีอยู่ร่วมกันได้ พิธีกรรมต่าง ๆ ที่ทารุณโหดร้ายหลายอย่างได้หายไปเพราะพระพุทธศาสนา อย่างเช่นกรณีศาลปู่ตาของหมู่บ้านลาวพวนในภาคกลางแห่งหนึ่ง ชื่อว่าบ้านม่วงขาว ที่ชาวบ้านร่วมกันนำศาลปู่ตาไปไว้ในวัด แล้วเลิกการฆ่าไก่ ฆ่าควายเพื่อเซ่นไหว้อย่างที่เคยทำมาแต่เดิม แต่อาศัยเวลาทำบุญที่วัดก็นำอาหารไปถวายปู่ตาด้วยในคราวเดียวกัน แล้วมีการกรวดน้ำให้ผีด้วย

นายแพทย์ประเวศ วะสี

พระพุทธบาททุกแห่งมีตำนานว่าพระพุทธเจ้าได้เสด็จมา อย่างที่พระแท่นดงรัง เมืองกาญจน์ แม้ปัจจุบันเป็นสถานที่ที่เงียบเหงา แต่ในสมัยก่อนนั้นมีผู้คนมุ่งมาที่นี่กันมาก คุณย่าของผมก็เดินทางด้วยเกวียนจากบางกร่างแล้วมาค้างคืนที่นี่ เพราะชาวบ้านเชื่อตามตำนานว่าพระพุทธเจ้าเคยเสด็จมา

รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม

กุศโลบายเช่นนี้มีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย สมัยนั้นการสร้างสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้แก่สังคมมีอยู่ ๓ รูปแบบ เรียงตามลำดับความสำคัญ คือ

๑) *พระบรมธาตุ* เมืองใหญ่ต่าง ๆ มักมีพระบรมธาตุประจำเมือง ดังนั้น ตามเมืองต่าง ๆ จึงมีวัดมหาธาตุและมีตำนานพระธาตุเกิดขึ้น ๒) *รอยพระพุทธบาท* ในจารึกของพระมหาธรรมราชาลิไท กล่าวไว้ชัดว่าการวางรากฐานของพระพุทธศาสนาในเวลานั้นมีรอยพระพุทธบาทเป็นสัญลักษณ์หรือเครื่องหมายสำคัญ และ ๓) *พระศรีมหาโพธิ* เป็นการทำให้ต้นโพธิใหญ่ทั่วไปกลายเป็นพระศรีมหาโพธิของพระพุทธเจ้า ทำให้พระศรีมหาโพธิมีอยู่ในแทบทุกหนทุกแห่ง

การสร้างสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้คือ*การจรรโลงสังคม ทำให้คนรู้สึกว่าตนมีที่พึ่ง* เป็นการประสานสิ่งต่าง ๆ เข้าด้วยกัน

ข้อคิดในการใช้เงินเพื่อทำนุบำรุงศาสนา

นายแพทย์ประเวศ วะสี

ทุกวันนี้ "เงิน" กลายเป็นผีที่ใหญ่และมีอำนาจมากกว่าผีอื่น ๆ ที่เคยมีมา เมื่อเป็นเช่นนี้ เราจะนำเอาความศักดิ์สิทธิ์กลับมา เพื่อรวมจิตใจผู้คนในการเผชิญปัญหาร่วมกันได้อย่างไร

รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม

แต่ก่อนนั้นคนหรือรัฐใช้เงินเพื่อสร้างสิ่งที่เป็นของส่วนรวม แต่ปัจจุบันเป็นการใช้เงินเพื่อสร้างสิ่งที่เป็นของปัจเจก กรณีพระดูดทรัพย์ของธรรมกายนั้น เขาเอาวิธีการแบบเดิมมาใช้โดยบอกว่าสร้างขึ้นเพื่อเป็นของส่วนรวมหรือของพระธรรมกาย ทำให้คนมาบริจาคกันมาก ส่วนเรื่องที่งุบงิบหมกเม็ดกันนั้น ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่จะไม่พูดถึงในที่นี้

ในการพัฒนาประเทศเราควรคำนึงถึงเรื่อง "ท้องถิ่น" หรือการสร้างสำนึกของท้องถิ่น ที่ผ่านมามักเน้นไปที่ "ชุมชน" ซึ่งเป็นเพียงจุดเล็ก ๆ เท่านั้น ท้องถิ่นจะสามารถเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของผู้คนได้ สมัยก่อนทางภาคเหนือจะมีพระธาตุเจดีย์ตามภูเขาต่าง ๆ เพื่อให้ชาวบ้านจำนวนมากจากหลายหมู่บ้านได้เดินทางมากราบไหว้หรือช่วยเหลืองานบุญ สิ่งนี้เป็นการแสดงให้เห็นว่า ความมั่งคั่งร่ำรวยไม่ได้อยู่ที่ปัจเจกบุคคล ดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน แต่อยู่ที่ความศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของท้องถิ่น

นายแพทย์ประเวศ วะสี

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นสามารถช่วยสร้างสำนึกของท้องถิ่น แล้วก่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์เพราะทำให้เกิดการรวมผู้คนให้มีวิถีชีวิตร่วมกัน กระทั่งเกิดพลังที่จะต่อต้านอำนาจรัฐ อำนาจเงิน

รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม

ในอดีตเงินถูกใช้ไปในทางที่ถูก เพื่อสร้างความเป็นพุทธ ดังตัวอย่างที่ผมพบเมื่อเร็ว ๆ นี้ในเอกสารที่คุณพ่อผมเก็บไว้ เป็นเอกสารที่กำนันคนหนึ่งจดรายการบริจาคเงินของลูกบ้านในการสร้างพระบรมธาตุของวัดแห่งหนึ่งที่จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งถือเป็นการสร้างถาวรวัตถุส่วนรวมที่สำคัญ

นายแพทย์ประเวศ วะสี

ศิลปะของวัดที่เพชรบุรีมักแสดงออกถึงความรู้สึกต่อต้านเมืองหลวง อาจารย์ล้อม เพ็งแก้ว ก็อธิบายว่า เขาพยายามจะแข่งกับช่างเมืองหลวง

รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม

ที่อันตรายที่สุดคือ รัฐไม่เข้าใจ แล้วลงไปสร้างวัดหรือเจดีย์ใหญ่ ๆ เช่นเดียวกับที่พวกเศรษฐีทั้งหลายนิยมกระทำ แท้จริงแล้ว วัดเหล่านี้ใช้ไม่ได้ เพราะเป็นการแสดงความโอ่อ่า ใช้เงินสิ้นเปลือง วัดไม่จำเป็นต้องมีขนาดใหญ่มาก แต่ก่อนนี้วัดเกิดจากการช่วยกันสร้างของชาวบ้านจนก่อเกิดเป็นศิลปะท้องถิ่น แต่ปัจจุบันส่วนกลางเข้าไปจัดการทั้งหมด แล้วก็ทำการเรี่ยไรแบบผิด ๆ

พระธรรมปิฎก

ในทัศนะของพุทธศาสนา ถือว่าเงินไม่ใช่จุดหมาย แต่ปัจจุบันยึดเอาเงิน หรือความพรั่งพร้อมทางเศรษฐกิจ การมีกิน มีบริโภค เป็นจุดหมายหลัก จึงต้องมีการแก่งแย่งเบียดเบียนกันเพื่อหาเงินให้ได้มากที่สุด ถือได้ว่าเป็นความลุ่มหลงมัวเมาถือเอาเงินเป็นใหญ่ *เราควรมองเงินเป็นเพียงปัจจัยหรือเครื่องเกื้อหนุน* เราขาดเงินไม่ได้ก็จริง แต่เราใช้เงินเป็นเพียงเครื่องช่วยให้เราก้าวขึ้นไปสู่สิ่งที่สูงกว่า หากเป็นเช่นนี้เงินจะมีความสำคัญน้อยลง คนเราจะไม่วัดกันที่เงิน ไม่มัวเมา ไม่แย่งชิงหรือเบียดเบียนกันมากเกินไป ความรุนแรงในสังคมจะลดลง แต่ที่เป็นอยู่ในปัจจุบันคือคนกลับยอดมาเป็นฐาน เอาฐานมาเป็นยอด แล้วปัญหาทั้งหลายก็ตามมา ทั้งปัญหาชีวิต ปัญหาสังคม และปัญหาต่อโลกของธรรมชาติทั้งหมด

อยากจะขอย้อนกลับไปถึงตำนานเรื่องการเสด็จมาของพระพุทธเจ้า ตำนานเหล่านี้เป็นการพูดถึงการเข้ามาของพระพุทธศาสนาในเชิงรูปธรรม ทำให้

ผู้คนเห็นภาพชัดเจนเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายหลังการเข้ามาของพุทธศาสนา ตัวอย่างของการเปลี่ยนแปลงก็เช่น คำว่า "ทรมาน" ซึ่งในภาษาบาลีเดิมคือคำว่า "ทมน" แปลว่าการฝึกด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่สำคัญคือฝึกด้วยปัญญา ในอรรถกถาก็มักมีเรื่องราวในทำนองที่ว่าพระพุทธเจ้าหรือพระสาวกไปทรมานเทพ ผี และผู้คน ในที่นี้หมายถึงการฝึกนั่นเอง เป็นการฝึกเพื่อให้เขาเปลี่ยนนิสัยใจคอ ให้ลดละกิเลส ให้มีคุณธรรมมากขึ้น โดยเฉพาะให้เกิดปัญญาถอนมิจฉาทิฐิได้

ที่น่าสนใจอีกเรื่องคือ เรื่องการชุมนุมเทวดา และการบูชายัญ ซึ่งมีทั้งการแยกแยะและการเชื่อมโยงประสานกันระหว่างผีกับพระ การชุมนุมเทวดาเป็นการบอกท่าทีของพระพุทธศาสนาต่อเทวดาที่ชัดเจน เพราะในบทชุมนุมเทวดานอกจากจะกล่าวพรรณนาว่ามีเทวดาสถิตอยู่แห่งหนใดบ้างแล้ว ยังมีเนื้อความลงท้ายด้วยว่า "ท่านผู้เจริญทั้งหลาย บัดนี้ถึงเวลาฟังธรรมแล้ว" ทั้งนี้ หมายถึงการเชิญเทวดามาฟังธรรมร่วมกับชาวบ้าน ข้อสำคัญ การชุมนุมเทวดาไม่ใช่การอ้อนวอนเทวดาเพราะเทวดาก็ยังมีกิเลส มีความโลภ โกรธ หลง อยู่มาก ยังมีการยกทัพตีกัน เทวดาจึงต้องมีการพัฒนาตัวเองด้วย การที่ชาวบ้านและเทวดาร่วมฟังธรรมด้วยกันทำให้เกิดความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน มีเมตตาต่อกัน ปฏิบัติต่อกันด้วยความหวังดี ชาวบ้านก็อุ่นใจไม่ต้องกลัวผีหรือเทวดาอีกต่อไป

ส่วนการบูชายัญได้มีปรากฏอยู่ในหลายพระสูตร โดยเฉพาะในกูฏทันตสูตร ซึ่งเป็นเรื่องราวการเสด็จของพระพุทธเจ้าไปในถิ่นของกูฏทันต-พราหมณ์ สมัยนั้นเป็นยุคที่พราหมณ์มีอำนาจเป็นใหญ่เป็นโต บางคนก็ได้รับอำนาจปกครองท้องถิ่น

กูฏทันตพราหมณ์เป็นพราหมณ์ที่ปกครองท้องถิ่น กำลังเตรียมการบูชายัญ โดยให้ข้าทาสบริวารจำนวนมากจับเอาแพะ ๕๐๐ ตัว แกะ ๕๐๐ ตัว โค ๕๐๐ ตัว มาผูกมัดเพื่อเตรียมฆ่าในพิธีบูชายัญ สัตว์เหล่านี้ส่งเสียงร้องโอดโอย ผู้คนก็ไล่ต้อน ไล่มัดสัตว์เหล่านี้จนเหน็ดเหนื่อย

เมื่อพระพุทธเจ้าทอดพระเนตรเห็นจึงถามว่าพวกท่านกำลังทำอะไรอยู่ และในที่สุดได้ตรัสสอนว่านี่ไม่ใช่การบูชายัญที่ดี การบูชายัญที่ประเสริฐต้องไม่มีการเบียดเบียนกัน สัตว์ทั้งหลายต้องไม่ถูกทำลายชีวิต และข้าทาสบริวารก็ไม่ควรต้องเหน็ดเหนื่อยเดือดร้อนในการตระเตรียม แต่ควรจะเป็นการช่วยเหลือสงเคราะห์กัน

กูฏทันตพราหมณ์จึงทูลถามพระพุทธเจ้าว่าการบูชายัญที่แท้นั้นเป็นอย่างไร

พระองค์จึงตรัสบอกถึงวิธีการปกครองแผ่นดินให้ร่มเย็นว่าประกอบด้วย *หนึ่ง* ความฉลาดในการบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหารให้อุดมสมบูรณ์ *สอง* ความฉลาดในการบำรุงข้าราชการ ส่งเสริมข้าราชการที่ดี และสาม การเกื้อหนุนคนที่ทำมาค้าขายประกอบอาชีพของเขาเอง เมื่อส่งเสริมดีแล้วพวกเขาอยู่กันสบาย บ้านเมืองก็ร่มเย็นเป็นสุข

จากนั้นก็ตรัสว่าการบูชายัญคือ การเอาทรัพย์มาสงเคราะห์ผู้ยากไร้ การบำเพ็ญศีล การเจริญเมตตาภาวนา และเจริญไตรสิกขาไปจนถึงที่สุด

กูฏทันตพราหมณ์เห็นด้วย จึงสั่งยกเลิกการเตรียมการบูชายัญทั้งหมด

วิธีปฏิบัติต่อลัทธิความเชื่อเก่า ๆ ยังมีอีกมาก เช่น เรื่องของพระเจ้าปเสนทิโกศลที่เกิดฝันร้าย ทำให้ทรงหวาดหวั่นพระทัยว่าจะมีอันตรายต่อราชสมบัติและพระชนม์ชีพ โหรก็กราบทูลว่าฝันเช่นนี้จะมีผลร้ายแรง ต้องแก้ด้วยการบูชายัญ แต่พระนางมัลลิกาผู้เป็นมเหสีทรงทราบ จึงท้วงติงและให้ไปปรึกษาพระพุทธเจ้า และในที่สุดก็ได้สั่งล้มเลิกพิธีบูชายัญ ในทางพุทธ-ศาสนามองว่า การบูชายัญจะต้องมีความหมายที่ช่วยเหลือเกื้อกูล โดยได้ตัดเอาเรื่องการเบียดเบียนเช่นการฆ่าสัตว์ออกไป ตลอดจนเปลี่ยนวิธีใหม่ดังที่ในหมู่ชาวบ้านพุทธ *การเซ่นสรวงพัฒนามาเป็นการบอกกล่าว คือ เมื่อจะทำอะไรก็บอกกล่าวเจ้าที่เจ้าทาง เป็นการแสดงน้ำใจ การให้เกียรติและไม่ลบหลู่ แต่ไม่ใช่การอ้อนวอน*

รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม

สังคมสมัยใหม่ต้องการคำอธิบาย เนื่องจากประเพณีที่เคยเชื่อมโยงสังคมในอดีตยังขาดคำอธิบายในแบบใหม่ ๆ เพราะเมื่อสังคมเปลี่ยน ความเชื่อต่าง ๆ ก็เปลี่ยน การที่ประเพณีเก่าจะสามารถดำรงอยู่ได้ จำเป็นต้องมีการอธิบายในแบบใหม่ให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลง

การบูชายัญก็ต้องมีการอธิบายใหม่ หรือเรื่องผีที่เด็กรุ่นใหม่ ๆ มองว่าเป็นสิ่งที่ไร้เหตุผล ก็ต้องการการอธิบายใหม่ดังที่ท่านเจ้าคุณอธิบาย

ผมคิดว่าปัจจุบันเรายังขาดการให้ความรู้ใหม่ ๆ การอธิบายใหม่ ๆ เพื่อสนับสนุนให้ประเพณีที่ยังมีความหมายดำรงอยู่ได้

การเข้ามาของพระพุทธศาสนายังท้องถิ่นต่าง ๆ คือการผสมผสาน เช่น กรณีพระบาทเวินปลา ที่อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม มีการนำเอาชาดกมาใช้ในการอธิบายจนเกิดเป็นตำนานพระอุรังคธาตุว่า ครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าเคยเสวยพระชาติเป็นปลาใหญ่ พอท่านตรัสรู้แล้วก็เสด็จกลับมาที่เวินปลา แล้วเหยียบเป็นพระพุทธบาท จนเกิดเป็นพระบาทเวินปลา ซึ่งเป็นสถานที่ที่คนทั้ง ๒ ฝั่งแม่น้ำโขงมาประกอบพิธีกรรมร่วมกัน

ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง

พอทำพิธีเสร็จก็จับปลาร่วมกัน !?

รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม

ใช่ เพราะพุทธศาสนาไม่ได้ไปครอบงำว่า ต้องไม่จับปลา แต่ต้องมีเวลาที่ว่างเว้นจากการทำบาปบ้าง นี่คือการใช้พุทธศาสนาเป็นตัวดึงเหนี่ยวรั้งเอาไว้

นายแพทย์ประเวศ วะสี

ที่แม่น้ำน่าน พระสงฆ์เป็นผู้ริเริ่มไม่ให้มีการจับปลาที่หน้าวัด ทำให้ชาวบ้านมีปลากินมากขึ้น เพราะบริเวณนั้นได้กลายเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ปลา จากนั้นปลาก็กระจายออกไปให้ชาวบ้านได้จับมากมาย

พระธรรมปิฎก

การที่ศาสนาใหญ่ ๆ เมื่อเข้าไปสู่ท้องถิ่น จะสัมพันธ์กับลัทธิความเชื่อเดิมของชาวบ้าน เช่น ผีสางไสยศาสตร์นั้น พอจะเห็นได้ว่ามีการปฏิบัติต่างกัน ๓ แบบ

แบบหนึ่ง คือ ต้องล้มล้างความเชื่อเดิมให้เลิกให้หมดไปเลยและอาจจะทันที ทำให้ต้องมีความรุนแรง โดยเฉพาะการบังคับ

แบบที่สอง คือ กลมกลืนเข้าด้วยกันและเกิดเป็นหลักความเชื่อถือปฏิบัติและรูปแบบใหม่

แบบที่สาม คือ ประสานกับความเชื่อเดิมของท้องถิ่นได้ โดยค่อย ๆ ปรับแก้ความเชื่อและการปฏิบัติของเดิมให้เข้ามาสู่หลักของตน

พระพุทธศาสนานั้นเป็นแบบที่สาม แต่ถ้าประมาทบางครั้งก็จะกลายเป็นแบบที่สอง

เหตุที่พระพุทธศาสนามีการปฏิบัติแบบที่สาม เพราะถือว่าธรรมชาติของมนุษย์นั้นเป็นสัตว์ที่ฝึกได้ จะต้องฝึกศึกษาขึ้นไปจนมีปัญญาเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ และมีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา จึงจะปล่อยไว้ให้เขาอยู่แค่ความเชื่อตาม ๆ กันไปไม่ได้ แต่ปัญญานั้นก็บังคับยัดเยียดใส่กันไม่ได้ จึงต้องช่วยชักนำโดยปฏิบัติต่อเขาด้วยเมตตากรุณา ด้วยเหตุนี้พุทธศาสนาจึงยอมรับความเชื่อถือปฏิบัติของท้องถิ่นตามที่เขาเป็นอยู่ แต่เป็นการเชื่อมประสานให้ถึงกัน เพื่อชักนำเขาให้ก้าวต่อไป อย่างน้อยก็ขัดเกลาพิธีกรรมและวัฒนธรรม

ต่าง ๆ ให้ตัดส่วนที่มีการฆ่า เบียดเบียน ทำลายชีวิตออกไปเสีย อย่างที่พูดไปแล้ว เป็นต้น การยอมรับเขา แต่ก็มิใช่ปล่อยให้คงอยู่แบบนั้น แบบของพุทธศาสนานี้จะไม่ก่อให้เกิดความรุนแรง แต่ในสภาพของยุคปัจจุบัน ปัญหาความรุนแรงถ้าจะเกิดมีขึ้นก็ต้องระวังว่าอาจจะเป็นไปได้เพราะมีระบบผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้อง ยุคปัจจุบันนี้ เรื่องผลประโยชน์เป็นที่มาของความรุนแรงที่สำคัญที่สุด

คนเป็นที่พึ่งของตนได้อย่างไร

พระธรรมปิฎก

การพึ่งตนเองคือการอยู่กับความจริงตามกฎธรรมชาติ การปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามเหตุปัจจัย ดังที่ท่านได้กล่าวไว้ว่า "อัตตทีโป ธัมมทีโป" แปลว่า มีตนเป็นที่พึ่ง มีธรรมเป็นที่พึ่ง หรือพึ่งตนคือพึ่งธรรม หมายความว่าเราจะพึ่งตนเองได้ก็เพราะเรามีปัญญา รู้ความจริง รู้ถึงสภาวะและเหตุปัจจัยของสิ่งทั้งหลาย เมื่อจะทำการสิ่งใดก็สามารถทำตามเหตุปัจจัยนั้น ๆ ได้ถูกต้อง ดังนั้น เราจึงต้องพัฒนาตัวเองให้มีปัญญา

จะขอเน้นอีกครั้งว่า *พระพุทธศาสนาไม่ได้เน้นที่การพึ่งตน แต่เน้นที่การทำตนให้เป็นที่พึ่งได้ด้วยการฝึกฝนตนเองหรือ "สิกขา"*

นี่คือสัจธรรม หรือความจริงของธรรมชาติที่ว่า คนอื่นเป็นที่พึ่งให้แทนเราไม่ได้ ตนต้องเป็นที่พึ่งของตน แต่กระนั้นมนุษย์ก็ยังจะต้องเกื้อกูลกัน ต้องมีชุมชนที่มีเมตตากรุณา จุดประสานระหว่างชุมชนกับบุคคลก็คือ แม้แต่ละคนจะไม่โดดเดี่ยว เพราะมีชุมชนที่มีเมตตา กรุณา มุทิตา คอยช่วยเหลือ แต่ชุมชนก็มีบทบาทที่จำกัด ไม่สามารถกระทำการให้แก่บุคคลได้ทุกอย่าง เพราะผู้คนจะช่วยกันได้ภายใต้กฎธรรมชาติเท่านั้น

ดังนั้น คนเราจึงต้องฝึกให้สามารถรับผิดชอบตัวเองให้ได้ ต้องใช้หลักอุเบกขามาหยุดการกระทำที่จะละเมิดธรรม ดังนั้น "อัตตาหิ อัตตโน นาโถ"

จึงสอดคล้องอย่างมากกับอุเบกขา รวมถึงสอดคล้องกับหลักพรหมวิหาร ที่ว่าด้วยระบบความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับบุคคล มนุษย์ต้องช่วยเหลือเกื้อหนุนกันเพื่อให้แต่ละคนมีโอกาสพัฒนา แต่ทุกคนก็ต้องยอมรับว่าเราช่วยเหลือกันได้ไม่เกินธรรมะ หรือไม่เกินความจริงของธรรมชาติ

รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม

ที่ท่านเจ้าคุณพูดคือการพัฒนามาจากข้างในแต่เวลานี้เราเน้นการพัฒนาจากข้างนอก ยิ่งพัฒนาคนจึงยิ่งโง่ คิดไม่เป็น ผมถึงได้อยากมีวาทกรรมเกี่ยวกับคำว่า "พัฒนา" คำนี้มีนัยของการเน้นการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก และดูถูกศักยภาพของมนุษย์ เน้นว่าชาวบ้านต้องพึ่งรัฐอยู่ตลอดเวลา นี่คือ Concept ที่ผิดพลาด ที่จริงนั้นต้องเป็นการ "วัฒนา" มาจากข้างใน

พระธรรมปิฎก

ในภาษาบาลี คำว่า "พัฒนา" เป็นคำกลาง ๆ หมายความว่าเจริญขยายตัว เพิ่มพูนขึ้น อย่างเช่นกองขยะมีขนาดใหญ่ขึ้น ก็ใช้คำว่า กองขยะ "พัฒนา" ได้

ส่วนศัพท์ที่หมายถึงการกระทำด้วยเจตจำนงในทางที่ดีของมนุษย์ที่เกิดจากการฝึกตนเองและทำให้ตนเองมีคุณสมบัติดีขึ้นนั้น ท่านให้ใช้คำว่า "ภาวนา" ดังที่เรียกว่า "กายภาวนา ศีลภาวนา จิตภาวนา ปัญญาภาวนา" ถ้าพูดสั้น ๆ ภาวนาก็คือ การพัฒนาคนนั่นเอง

การวัดความเป็นพระอรหันต์นั้น วัดได้ด้วยภาวนาทั้ง ๔ นี้ ที่ผ่านมาเรามักวัดความเป็นพระอรหันต์ในเชิงลบ คือในแง่ของการละกิเลส หรือสังโยชน์ ๑๐ ให้หมดไปเป็นขั้น ๆ แต่ไม่ค่อยมองถึงการวัดในเชิงบวก ซึ่งในแง่นี้จะมองว่าพระอรหันต์คือผู้ที่พัฒนาแล้วใน ๔ ด้านคือ

๑. ภาวิตกาโย คือ มีกายที่พัฒนาแล้ว

๒. ภาวิตสีโล คือ มีศีลที่พัฒนาแล้ว

๓. ภาวิตจิตโต คือ มีจิตที่พัฒนาแล้ว และ

๔. ภาวิตปัญโญ คือ มีปัญญาที่พัฒนาแล้ว

ความจริงนั้น "ภาวนา" หมายถึง การทำสิ่งที่ยังไม่เป็น ยังไม่มี ให้เป็นให้มี แต่เรามาคิดว่า "ภาวนา" คือ การท่องบ่น ทั้งนี้ ในทางพุทธนั้น "กายภาวนา" คือ การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางด้านวัตถุ เช่น ใช้ตาดู ใช้หูฟัง ให้เป็น ให้เกิดคุณค่า ได้ปัญญา ได้ความรู้ ไม่ลุ่มหลงมัวเมา กินอยู่บริโภคปัจจัยอย่างพอเหมาะ บริโภคด้วยปัญญา รู้ความมุ่งหมายในการกิน การใช้เครื่องนุ่งห่มและวัตถุใช้สอยต่าง ๆ

"ศีลภาวนา" คือ การพัฒนาความสัมพันธ์ในเชิงสังคมกับเพื่อนมนุษย์ ให้อยู่ร่วมกันได้ดี เกื้อกูลซึ่งกันและกัน ไม่เบียดเบียนกัน

"จิตภาวนา" คือ การพัฒนาทางด้านจิตใจ ทำให้จิตใจมีคุณธรรม ความดีมากขึ้น มีโลภะ โทสะ โมหะ น้อยลง มีสมรรถนะทางจิตใจ มีความเข้มแข็ง ความเพียรพยายาม มีสติ สมาธิ และมีใจที่แนวแน่ มีความสุข จิตใจร่าเริง เบิกบาน ผ่องใส และ

"ปัญญาภาวนา" คือ การพัฒนาปัญญา ความรู้ ความเข้าใจ การมองสิ่งทั้งหลายเพื่อให้ได้รับความรู้ที่ถูกต้องตามที่มันเป็น ไม่ใช่การมองตามที่ชอบใจหรือไม่ชอบใจ หรือมองตามกิเลสและอคติ พัฒนาปัญญาเพื่อให้รู้จัก สืบสาวหาเหตุผล สืบค้นเหตุปัจจัย ตลอดจนรู้เท่าทันความจริงของโลกและชีวิตอันจะทำให้จิตใจเป็นอิสระ

เมื่อพัฒนาครบ ๔ ด้าน ก็จะเป็นพระ "อรหันต์" คือผู้ที่พัฒนาสมบูรณ์แล้วทั้ง ๔ ด้าน

ข้อผิดพลาด ข้อสงสัย และปัญหาที่ค้างคา อยู่ในสังคมไทย

รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม

เราจำเป็นต้องสร้างวาทกรรม เพราะคำว่า "พัฒนา" ที่ใช้กันอยู่เป็นวาทกรรมของยุคสงครามเย็น ซึ่งเป็นวาทกรรมที่มีอำนาจมากในการกำหนดทิศทางให้ทุกอย่างเป็นไปตามนั้น หากจะพัฒนามาจากภายใน เราต้องสร้างวาทกรรมขึ้นมาต้านคำว่า "พัฒนา" ที่เป็นอยู่

ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง

เราเอาคำว่า "Development" มาเทียบกับคำว่า "พัฒนา" คำนี้เลยหลุดจากฐานเดิม

รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม

คำว่า "วิจัย" ก็เช่นกัน ทันทีที่เราใช้คำว่า "วิจัย" เราก็ตกอยู่ในกรอบของต่างประเทศ ซึ่งเป็นการวิจัยที่ทำลายศักยภาพความเป็นมนุษย์ แต่สำหรับอาจารย์เสน่ห์ จามริก นั้น ท่านมองการวิจัยว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้ เพราะมนุษย์มีศักยภาพที่จะเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ได้ นอกจากนั้น งานวิจัยในปัจจุบันหลายชิ้นไม่ได้มาจากนักวิชาการที่อ้างตนว่ารู้เรื่องการวิจัยเลย อย่างกรณีเกษตรผสมผสาน ก็เกิดจากความรู้ที่ชาวบ้านเอามาปรับใช้ เพราะฉะนั้นเราจึงต้องทำลายคำอย่างนี้เสียเพราะมันเป็นเครื่องมือของกระแสที่เป็นอยู่

นายแพทย์ประเวศ วะสี

งานวิจัยของกรมวิชาการเกษตรมีอยู่นับพันเรื่อง แต่เกษตรกรก็ยังไม่หายจน

รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม

เป็นเพราะงานวิจัยไปทำลายศักยภาพของมนุษย์ ที่อันตรายที่สุดก็คือการวิจัยที่เป็นอยู่ ปฏิเสธการค้นพบจากการเรียนรู้ถูกผิด ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของความเป็นมนุษย์

การค้นพบของมนุษย์เรามีที่มาจากสิ่งถูกและสิ่งผิดที่เกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอจนกลายเป็นกฎเกณฑ์ แต่ฝรั่งกลับมาทำลายสิ่งเหล่านี้จนหมดแล้วให้เรามานั่งเรียนใหม่ เป็นการทำลายศักยภาพของมนุษย์ที่จะค้นพบสิ่งใหม่ ๆ ในสภาพแวดล้อมหรือจากภูมิปัญญาของเราเอง

ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง

แต่เดิมนั้นห้องทดลองวิทยาศาสตร์คือชีวิตจริงที่สัมผัสได้

นายแพทย์ประเวศ วะสี

เราจะใช้วาทกรรมอะไรแทนที่วาทกรรมการพัฒนาที่เป็นอยู่

รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม

เราต้องช่วยกันคิด เราต้องให้คำนิยามใหม่ ให้เป็นการพัฒนาที่ออกมาจากภายใน ให้แก่นของมันเป็นการ "ภาวนา" อย่างที่ท่านเจ้าคุณว่าไว้

นายแพทย์ประเวศ วะสี

เราคงเอาแนวคิดเรื่อง "ภาวนา" มาใช้ได้ลำบาก เพราะความหมายได้คลาดเคลื่อนไปมากแล้ว คนส่วนใหญ่เข้าใจว่า ภาวนาคือการท่องบ่นพึมพำ

รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม

เราต้องสร้างวาทกรรมที่ช่วยสนับสนุนความสำคัญของท้องถิ่น (Localization) ซึ่งจะไปถ่วงดุลกับ Globalization โดยตรง เป็นการปลุกศักยภาพของมนุษย์ หากไม่สร้างวาทกรรมนี้เราก็จะติดกรอบแนวคิดเดิมของคำต่าง ๆ ที่มีอำนาจเหล่านี้

ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง

ผมมีคำถามอยู่ ๒-๓ ประเด็น คือผมรู้สึกว่าอารยธรรมของชมพูทวีปรวมถึงของจีนนั้น ลึกซึ้งและยิ่งใหญ่ มีความคิดและปรัชญาที่น่าจะนำโลกไปได้ไกล แต่เหตุใดดินแดนเหล่านี้จึงด้อยพัฒนา มีความทุกข์ยาก มีชนชั้นวรรณะที่เข้มข้น มีการเบียดเบียนข่มเหงกันมาก ทำอย่างไรจึงจะให้ผู้คนเข้าสู่ภาวะของการพัฒนา ตามนัยที่เรากำลังวิเคราะห์กันได้

รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม

ควรมีการปลูกฝังเรื่องปัญญาให้มาก ผมสงสัยว่าทำไมสังคมไทยจึงไม่ค่อยกล่าวถึงรัชกาลที่ ๓ ชาวตะวันตกที่เคยเข้ามาถวายสาส์นบอกว่า ท่านทรงทำพระองค์ง่าย ๆ ไม่หรูหรา เราควรเชิดชูผู้นำแบบนี้ พระองค์ท่านทรงเป็น *มหาจักรี* ในรัชสมัยของพระองค์บ้านเมืองมีอาณาเขตกว้างใหญ่ที่สุดและมีเศรษฐกิจที่เจริญมากที่สุด ที่สำคัญท่านทรงสามารถสร้างสมานฉันท์ให้กับผู้คนที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ โดยเฉพาะกับคนจีนที่ท่านผสมผสานให้พวกเขามาเป็นคนไทยได้

นายแพทย์ประเวศ วะสี

ควรมีการวิจัยเรื่องรัชกาลที่ ๓ ให้มาก เพราะจะเป็นส่วนหนึ่งในการนำพระองค์ท่านมาเป็นสัญลักษณ์ที่น่านับถือ

รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม

ต้องทำให้ปรากฏเห็นชัดในแง่ความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจและความเป็นชาติ ซึ่งพระองค์ทรงปูรากฐานไว้อย่างดีให้แก่รัชกาลที่ ๕ นอกจากนั้นท่านยังทรงสร้างวัดทั่วราชอาณาจักร อันเป็นการผสมผสานพุทธศาสนาในระดับท้องถิ่น

ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง

ท่านทรงสร้างมหาวิทยาลัยแผนไทยที่วัดโพธิอีกด้วย

รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม

เราควรเลือกจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ในทางที่จะเสริมสร้างปัญญา

นายแพทย์ประเวศ วะสี

เรื่องที่เราคุยกันในวันนี้น่าจะมีการแปรไปสู่การกระทำหรือทำให้เป็นยุทธศาสตร์ และอยากให้ช่วยมองว่า ในกรณีเขื่อนปากมูลจะนำไปสู่อะไร

รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม

เรื่องเขื่อนปากมูลคือการหันมาใช้ความเป็นมนุษย์ของชาวบ้านมาต่อสู้เพื่อสร้างชุมชน ถือเป็นตัวอย่างของชุมชนที่ถูกต้อง

ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง

ผมมองว่ากรณีเหล่านี้จะนำเราไปสู่ความเป็น "ประชาสังคม" (Civil Society) เป็นการสร้างประชาสังคมในความหมายและคุณค่าที่ถูกต้อง

ประชาชนมีความเฉลียวฉลาด มีพลัง และรู้ถึงวิธีในการแก้ปัญหาให้ถูกต้องตามความเป็นจริงของเหตุและปัจจัย ซึ่งจะทำให้เกิดความเข้มแข็งนำไปสู่อำนาจที่จะส่งผลกระเทือนถึงรัฐ

รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม

กรณีเขื่อนปากมูล แสดงให้เห็นถึงแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงที่เพิ่มมากขึ้นทุกทีในรูปของการรวมตัวของบุคคล และประชาชน เพื่อต่อต้านอำนาจรัฐ ถ้ารัฐและสังคมไม่เข้าใจ การนองเลือดก็จะเกิดขึ้น

นายแพทย์ประเวศ วะสี

ปัญหาคนจน ปัญหาเขื่อนเป็นเรื่องของการแย่งชิงทรัพยากร ต่อไปก็จะมีปัญหาเรื่องน้ำที่ต้องมีการซื้อขายน้ำ

ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง

ต่อไปเรื่องน้ำจะเป็นปัญหาใหญ่ ความเชื่อดั้งเดิมที่ว่าน้ำมาจากฟ้าจะถูกทำลายไปหมด

นายแพทย์ประเวศ วะสี

ทรัพยากรธรรมชาติที่มนุษย์ใช้ร่วมกันไม่ควรกลายเป็นสินค้า อย่างอากาศนั้นหากใครรวยก็คงจะซื้อได้หมด ใครจะหายใจก็ต้องซื้อ โดยเฉพาะที่ดินนั้นไม่ควรเป็นสินค้าที่ขายกัน

ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง

องค์กรชาวบ้านที่เผชิญกับปัญหาต่าง ๆ อยู่ ไม่ว่ากรณีท่อก๊าซเมืองกาญจน์ เขื่อนปากมูล และอื่น ๆ นั้น เขามีเครือข่ายเชื่อมโยงถึงกันหมด ทั้งระหว่างชาวบ้านด้วยกันเองและกลุ่มทางสังคมอื่น ๆ

นายแพทย์ประเวศ วะสี

การวิจัยเพื่อท้องถิ่นนั้นต้องให้ชาวบ้านตั้งคำถามเอง ไม่ใช่นักวิชาการไปตั้งโจทย์ให้ นักวิชาการควรมีบทบาทในการช่วยเสริมกระบวนการของชาวบ้าน

ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง

ถ้าเราจะไปหวังให้เกิดผลอย่างฉับพลันก็คงยาก แต่เราต้องสนับสนุนการเกิดพลังเคลื่อนไหวและยืนอยู่กับความถูกต้อง นักวิชาการควรตอบสนองการสร้างพลังเคลื่อนไหวและการรวมตัวเป็นเครือข่ายของชาวบ้าน

ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง

เมืองไทยนั้นอาจมีสิ่งไม่ดี แต่ลึก ๆ แล้วยังมีอะไรที่มีคุณค่า มีเสน่ห์อยู่มาก เราไม่ได้เป็นชาติใหญ่ แต่ก็ไม่ใช่ชาติเล็ก อยู่กลาง ๆ จึงสามารถ ที่จะคุยกับชาติใหญ่ก็ได้ ชาติเล็กก็ได้

นายแพทย์ประเวศ วะสี

นี่คือศักยภาพของไทย แล้วเราก็ควรมีบทบาทในเรื่องนี้

ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง

ขณะนี้ โลกกำลังวิกฤตในทางการเมือง เมื่อสงครามเย็นหมดไป และรัสเซียล่มสลาย ก็เกิดการเผชิญหน้ากันระหว่าง "ตะวันออก" กับ "ตะวันตก" ตะวันออกมีจีนเป็นผู้นำ มีญี่ปุ่นเป็นรอง ส่วนตะวันตกมีสหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำ โลกกำลังมี ๒ ขั้วอีกครั้ง เราจะกำหนดยุทธศาสตร์กันอย่างไรสังคมไทยจะชาญฉลาดเพียงพอในการที่จะอยู่รอดท่ามกลางสถานการณ์เหล่านี้ได้อย่างไร

นายแพทย์ประเวศ วะสี

แต่ผมว่า ขณะนี้โลกมีขั้วเดียว คือ สหรัฐอเมริกา ซึ่งไม่ดี เพราะต้องมีหลายขั้วเพื่อให้เกิดความสมดุล สำหรับขั้วเอเชียนั้นไทยควรเข้ามีบทบาทสำคัญ เพราะไทยจะเชื่อมโยงได้หมด ทั้งกับจีน ญี่ปุ่น อินเดีย

รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม

ต่อไปพม่าจะเก่งกว่าไทย เพราะมีจีนคอยสนับสนุนอาวุธให้ ส่วนไทยก็จะยังคงเป็นทาสสหรัฐอเมริกาอยู่

นายแพทย์ประเวศ วะสี

พม่าต่อต้านสหรัฐอเมริกา แต่สหรัฐอเมริกาก็ทำอะไรพม่าไม่ได้ เพราะพม่ามีเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง

ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง

ทุกวันนี้สหรัฐอเมริกาไม่มีคู่แข่ง ผมคิดว่าลึก ๆ แล้วเราและโลกตะวันออกคงไม่อยากเป็นสมุนสหรัฐอเมริกา ดังนั้นโลกตะวันออกจึงควรจะต้องร่วมมือกันคิดและสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ

รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม

ญี่ปุ่น ลาว พม่า เวียดนามนั้นฉลาด แต่ไทยเราไม่ฉลาด ไทยควรแสดงตนให้ชัดเจนว่าไม่ใช่ทาสสหรัฐอเมริกา จากกรณี IMF ทำให้หลายชาติไม่ชอบไทย เห็นว่าไทยเป็นทาสสหรัฐอเมริกา

ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง

ผมเห็นว่าเมืองไทยขณะนี้ใหญ่อยู่เพียง ๒ ภาค เท่านั้นคือ ภาครัฐบาลและภาคธุรกิจ ทั้งที่จริงแล้วต้องมีการให้ความสำคัญกับสติปัญญาและศักยภาพของประชาชน อันจะทำให้รัฐบาลจำเป็นต้องฟังประชาชน

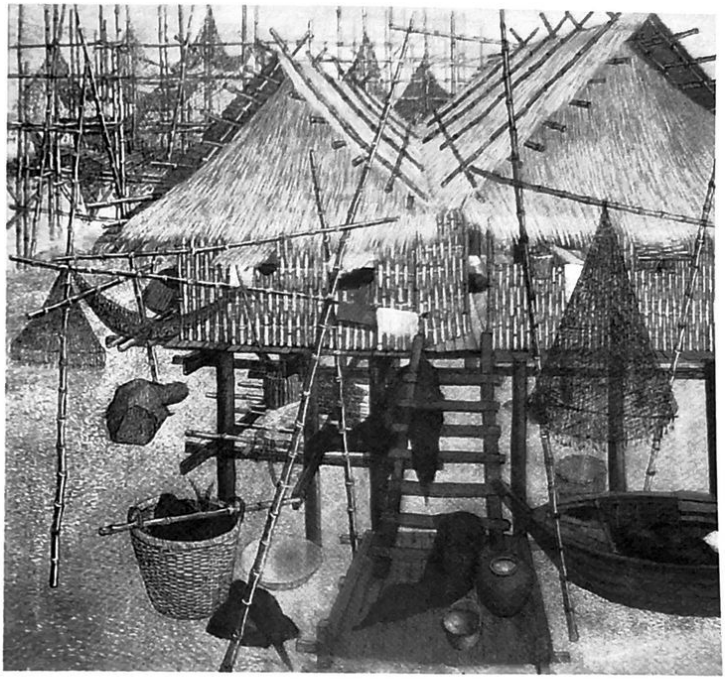
รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม

รัฐไทยในขณะนี้คือรัฐทรราช เพราะทำการกดขี่ประชาชน รัฐที่ไม่ได้เป็นทรราชนั้น รัฐกับสังคมต้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่ที่เป็นอยู่นี้ รัฐกับสังคมแยกจากกันอย่างชัดเจน เราจึงจำเป็นต้องมียุทธวิธีในการดึงมหาชนที่เป็นพลังเงียบที่เป็นชนชั้นกลางออกมาช่วย แต่ชนชั้นกลางนั้นก็แบ่งออกเป็นหลายกลุ่ม พวกที่ร่วมกับรัฐในการรังแกประชาชนก็มีมาก แต่กลุ่มที่ยังเป็นพลังเงียบก็มีมากเช่นกัน

นายแพทย์ประเวศ วะสี

เราคงต้องช่วยอธิบายให้รัฐบาลเข้าใจว่าความเป็นจริงในสังคมนั้นเป็นอย่างไร และแนะนำในสิ่งที่พวกเขาควรกระทำ ไม่เช่นนั้นผู้คนก็จะลำบากเรื่อยไป นอกจากนั้น เราก็ยังพอมีความหวังกับรัฐบาลในอนาคตได้อยู่บ้าง เพราะกลไกในการตรวจสอบถ่วงดุลขณะนี้ดีขึ้น ถ้าคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ (ปปช.) หรือศาลรัฐธรรมนูญไม่ดี วุฒิสภาก็สามารถปลดได้

๒ อิสรภาพทางปัญญา

- *ข้อเสียเปรียบและอุปสรรคที่เกิดจากการศึกษาตามแนวตะวันตก*
- *ข้อแตกต่างในการเรียนรู้ระหว่างสังคมตะวันตกและสังคมพุทธ*
- *ต้องเข้าใจตนเองก่อนเรียน (เลียน) แบบฝรั่ง*
- *การศึกษาแบบองค์รวม*
  การศึกษาแบบแยกแยะ
- *การเอาชนะทางปัญญา*

ข้อเสียเปรียบและอุปสรรคที่เกิดจากการศึกษาตามแนวตะวันตก

พระธรรมปิฎก

เป็นที่รู้กันว่า วิชาการและความเจริญก้าวหน้าต่าง ๆ ในสังคมไทยสมัยใหม่ มีแบบแผนตามอย่างตะวันตก ดังนั้น ศัพท์แสงต่าง ๆ ในทางวิชาการที่ใช้กันจึงมีที่มาจากตะวันตก สิ่งที่ควรพิจารณาก็คือที่ผ่านมามีการนำถ้อยคำ/ศัพท์เหล่านี้มาใช้อย่างเสียเปรียบ จนเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาและการสร้างความก้าวหน้าทางวิชาการของเราเอง กล่าวคือ

การที่ต้องพยายามทำความเข้าใจกับคำศัพท์ฝรั่งที่นำมาใช้นั้น ถือเป็นความเสียเปรียบแล้วในชั้นแรก

จากนั้นความเสียเปรียบในชั้นที่สองเกิดขึ้นเมื่อนำศัพท์เหล่านี้มาสื่อสารหรือใช้ในสังคม หรือเมื่อนำมาบัญญัติเป็นคำไทยซึ่งเป็นการคิดคำที่แปลกใหม่ขึ้นมา คนไทยก็ต้องพยายามทำความเข้าใจกับถ้อยคำเหล่านี้อีกชั้นหนึ่ง แต่ปัญหามิใช่มีเพียงเท่านี้ เพราะบางครั้งคำที่นำมาบัญญัติ

เป็นคำที่เคยใช้กันมาบ้างแล้วในสังคมไทย แล้วเราได้ตัดเอามาเฉพาะบางส่วน บางท่อนและนำมาประกอบใหม่ จนอาจทำให้ความหมายเดิมกับความหมายใหม่ตีกันจนเกิดความสับสน ยิ่งไปกว่านั้น คำที่นำมาใช้ก็มักมาจากภาษาบาลี-สันสกฤตหรือจากหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ซึ่งเพียงแค่นำมาใช้ในสังคมไทย คำจำนวนมากก็มีความหมายเพี้ยนไปแล้วชั้นหนึ่ง เมื่อนำมาใช้แทนความหมายในภาษาอังกฤษจึงเกิดเป็นความสับสนซ้อนขึ้นอีกหลายชั้น

ในการสร้างปัญญาเราจะต้องมีความคิดที่ชัดเจน เมื่อคำศัพท์หรือข้อมูลที่นำมาคิดไม่ชัดเจนเสียแล้ว ก็ไม่อาจคิดให้ชัดเจนได้ อาตมภาพจึงเห็นว่าสิ่งนี้เป็นอุปสรรคสำคัญต่อความเจริญทางวิชาการและการที่จะพัฒนาปัญญา และเราจะต้องมาตั้งหลักกันว่าจะจัดการอย่างไร

จะขอยกตัวอย่างจากเรื่องการพัฒนาเด็กเป็นองค์รวม อันที่จริงฝรั่งพูดถึงเรื่องนี้มานานแล้ว แม้จะไม่ถึงกับเป็นรูปเป็นร่างออกมาชัดเจน กล่าวคือ ช่วงก่อน พ.ศ. ๒๕๐๐ ได้มีแนวคิด Progressive Education เกิดขึ้น โดยมี จอห์น ดิวอี้ เป็นกำลังสำคัญ และในระยะ พ.ศ. ๒๕๐๐ ที่แนวคิดนี้เริ่มถูกโจมตีกำลังจะอ่อนแอลงในอเมริกา

แนวคิดนี้ก็เข้ามาแพร่หลายและเป็นที่นิยมกันมากของนักการศึกษาในเมืองไทย Progressive Education เน้นการศึกษาแบบเอาเด็กเป็นศูนย์กลาง (Child-Centered) และให้พัฒนาเด็กเป็นองค์รวม ซึ่งในเวลานั้นยังใช้คำว่า "การพัฒนาเด็กทั้งคน" หรือ Development of the Whole Child หรือ Total Development of the Individual โดยแยกออกเป็น ๔ ด้าน คือ

๑. Physical Development

๒. Mental Development

๓. Emotional Development และ

๔. Social Development

สี่ข้อที่ว่านี้คนไทยเรามาแปลกันว่าพัฒนาการทางกาย พัฒนาการทางจิตใจ พัฒนาการทางอารมณ์ และพัฒนาการทางสังคม ตามลำดับ

แนวคิดเรื่องพัฒนาการ ๔ ด้านนี้ยังคงเป็นที่นิยมกันมากของนักการศึกษาไทยมาจนถึงปัจจุบัน กระนั้นก็ตาม เมื่อไม่นานมานี้ได้เริ่มมีการพูดถึงพัฒนาการทางสติปัญญาเพิ่มขึ้นมาอีกด้านหนึ่งด้วย ทำให้เป็นเหมือนกับว่าต้องมีพัฒนาการ ๕ ด้าน คล้ายกับนักการศึกษาไทยมองว่าแนวคิดเดิมนั้นยังขาดพัฒนาการด้านสติปัญญา จึงได้เติมเข้ามาอีกด้าน นี่คือจุดที่น่าสังเกตและเป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่า ถ้าเราไม่ชัดเจนในเรื่องคำหรือแนวคิดที่รับมาจากตะวันตกแล้วก็จะเกิดความสับสน ทำให้การพัฒนาทางปัญญาเป็นไปได้ยาก

ในที่นี้อยากจะกล่าวถึงพัฒนาการทางอารมณ์ ทั้งนี้ คำว่า "อารมณ์" เป็นศัพท์ธรรมะสำคัญในพุทธศาสนา ตามหลักที่ว่า "อารมณ์" มี ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ (สิ่งที่ถูกต้องกาย) และธรรมารมณ์ (สิ่งที่ใจนึกคิด) แต่ต่อมาในภาษาไทย "อารมณ์" มีความหมายเพี้ยนไปโดยถูกนำมาใช้ให้ตรงกับ "Emotion" ดังนั้น ในสังคมไทยจึงแปล "Emotion Development" ว่าเป็นพัฒนาการทางอารมณ์ ซึ่งเป็นเรื่องของความรู้สึกที่เป็นความสับสนในภาษาไทยอยู่ก่อนขั้นหนึ่งแล้ว

ต่อจากนั้นก็มีความสับสนในขั้นตอนการทำความเข้าใจความคิดของฝรั่งขึ้นมาอีกชั้นหนึ่งด้วย เพราะการให้ความหมายของพัฒนาการ ๔ ด้านว่าเป็นทางกาย ทางจิตใจ ทางอารมณ์ และทางสังคมนั้น หากสังเกตให้ดีจะพบว่าในภาษาไทยพัฒนาการทางจิตใจและทางอารมณ์คือสิ่งเดียวกัน เพราะอารมณ์ความรู้สึกเป็นเรื่องของสภาพจิตใจ ดังนั้นจึงเท่ากับว่าเราแปลให้ "Emotional" กับ "Mental" มีความหมายเดียวกันหรือซ้อนกัน

อันที่จริง "Mental" ในภาษาอังกฤษ กับ "จิตใจ" ในภาษาไทยมีความหมายที่ต้องระวังแยกให้ดี คำว่า "Mind" ซึ่งเป็นคำที่กว้างคลุมเรื่อง

ความคิดจิตใจทั้งหมด จนกลายเป็นไม่ชัดเจนและคลุมเครือ เมื่อมาคู่กับ Emotion คำว่า Mind นั้น จะมีนัยหมายถึงเรื่องความคิดและการใช้สมอง Mind หมายถึง Head อย่างที่บางทีพูดว่า Mind and Heart เหมือนพูดว่า Head and Heart ดังนั้น "Mental" ในกรณีนี้จึงมีความหมายถึงด้านสติปัญญาหรือความคิด ซึ่งในชุดพัฒนาการ ๔ ด้านนี้ ข้อนี้ตำราภาษาอังกฤษใช้คำว่า "Mental" บ้าง "Intellectual" บ้าง สลับแทนกันได้ เพราะฉะนั้น "Mental Development" จึงควรแปลว่าพัฒนาการทางปัญญา ไม่ใช่พัฒนาการทางจิตใจอย่างที่ชอบพูดกัน แต่เมื่อเราแปลเป็นพัฒนาการทางจิตใจ ก็ทำให้ซ้อนเกินไปด้านหนึ่ง แล้วมารู้สึกว่าพัฒนาการทางปัญญาเป็นเรื่องสำคัญ ก็นึกว่าขาดไป จึงได้เติมเข้าไปอีกข้อหนึ่ง ก็ทำให้เกิดเป็นความซ้อนสับสนขึ้นอีก เพราะตามแนวคิดของฝรั่งเพียงพัฒนาการแค่ ๔ ด้าน ก็มีด้านปัญญาอยู่ด้วยครบถ้วนแล้ว

ที่กล่าวมาคือตัวอย่างในความไม่ชัดเจนของถ้อยคำหรือข้อมูลที่เรานำมาใช้ในการคิด และเมื่อสิ่งที่นำมาคิดไม่ชัด ก็เป็นธรรมดาเองที่ไม่สามารถสร้างความคิดที่ชัดเจนขึ้นมาได้ จึงเป็นอุปสรรคขั้นพื้นฐานต่อความเจริญก้าวหน้าทางวิชาการและการพัฒนาปัญญา ดังนั้นจึงเป็นเรื่องใหญ่ที่เราต้องมาตกลงกันว่าจะเอาอย่างไร

โดยเฉพาะเมื่อคำเหล่านี้เข้ามาในภาษาไทยแล้วเราไปบัญญัติเพิ่มโดยที่ศัพท์เหล่านี้ไปตีกับคำเก่า เราก็ต้องมาแยกดูว่าความหมายเก่าเป็นอย่างไร ความหมายใหม่เป็นอย่างไร แล้วเราจะเอาอันใดเป็นหลัก จะเอาฝรั่งเป็นหลักโดยพยายามทำความเข้าใจไปตามเขา หรือจะเอาของเราเป็นหลักโดยเรียนรู้ว่าฝรั่งมีความคิดอย่างนี้ เมื่อเทียบกับของเราจะเป็นอย่างไร แล้วจากฐานนั้นก็มาดูว่าคำของเราที่มีวิวัฒนาการมาอย่างนี้ เมื่อมาเผชิญกับแนวคิดอื่นอย่างนี้ เราจะเอาอย่างไร อย่างน้อยให้รู้จักแยกเห็นความแตกต่างระหว่างสองสายหรือสองแนวคิดให้ชัดเจน เรื่องเหล่านี้หากไม่ตกลงให้ชัดเจนก็จะยุ่งยากคลุมเครือสับสนไม่มีที่สิ้นสุด

ยกตัวอย่างในกรณีของคำว่า "คุณธรรม/จริยธรรม" ที่กลุ่มคนต่าง ๆ นำมาใช้กันโดยไม่มีความชัดเจน ไม่เข้าใจว่า "คุณธรรม" มีขอบเขตแค่ไหน "จริยธรรม" คืออะไร

ทั้งนี้ "จริยธรรม" ที่ใช้ในปัจจุบันเป็นคำบัญญัติใหม่สำหรับใช้แทน "Ethics" ในภาษาอังกฤษ โดยที่เราไม่สนใจหรือไม่ชัดเจนว่าในรากฐานเดิมทางพุทธศาสนามีคำว่า "จริยธรรม" ไหม และใช้ในความหมายอย่างไร

เมื่อได้บัญญัติศัพท์ใหม่แล้วแทนที่จะเข้าใจร่วมกันว่า "จริยธรรม" มาจากคำว่า "Ethics" ก็กลับไปสับสนกับคำว่า "จริยะ" ในทางพุทธศาสนา ดังนั้น จึงจำเป็นต้องแยกให้เห็นชัดเจนว่า "จริยธรรม" ในความหมายของ "Ethics" คืออะไร และ "จริยธรรม" หรือ "จริยะ" ที่มาจากรากฐานทางพุทธศาสนาคืออะไร

การที่ "จริยธรรม" ในความหมายทั้งสองแบบ มีความคาบเกี่ยวกันและไม่ต่างจากกันอย่างสิ้นเชิง จึงยิ่งทำให้สับสน ก้ำกึ่ง และไม่ชัดเจนมากขึ้น

คำว่า "จริยะ" เป็นคำเก่าและสำคัญในพุทธศาสนา แต่ในกรณีของจริยธรรมนี้ เราได้นำคำว่า "ธรรม" ซึ่งสามารถนำมาใช้ร่วมกับคำอื่นได้แทบทุกคำมาเติมต่อท้าย

"จริยะ" เป็นคำกลาง ๆ หมายถึงการดำเนินชีวิต มาจากคำว่า "จร" ที่แปลว่า เดิน อย่างเช่นคำว่า "จราจร" ก็หมายถึงเดินไปเดินมา

หากเป็นในทางนามธรรม "จร" ก็หมายถึงดำเนินชีวิต และหากนำ "จร" ที่เป็นรูปกริยามาทำเป็นคำนามโดยเติมปัจจัยเข้าไปก็จะเป็น "จริยะ" หมายถึงการดำเนินชีวิต การดำเนินชีวิตนี้อาจจะดีหรือเลวก็ได้ แต่หากเติมคำว่า "ธรรม" เข้าไปข้างหน้าก็จะเป็น "ธรรมจริยะ/ธรรมจริยา" หรือเติม "พรหม" เข้าข้างหน้าก็เป็น "พรหมจริยะ" ที่แผลงมาเป็นไทยว่า "พรหมจรรย์" แปลว่า "จริยะอันประเสริฐ" คือ การดำเนินชีวิตอันประเสริฐ ซึ่งก็คือ มรรคมีองค์ ๘

ดังนั้น "จริยธรรม" ในความหมายหลักของพระพุทธศาสนาจึงหมายถึง มรรคมีองค์ ๘ หรือ ศีล สมาธิ ปัญญา นั่นเอง

เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วจึงน่าสงสัยต่อไปใช่ไหมว่า "Ethics" ตรงกับคำอะไรกันแน่ในทางพุทธศาสนา ก่อนอื่นเราต้องยอมรับความจริงว่าชาวพุทธไม่ได้มีเฉพาะแต่ในประเทศไทยเท่านั้น แต่มีชาวพุทธจำนวนมากในลังกา พม่า หรือแม้แต่ในประเทศตะวันตก พวกเขาแปล "Ethics" ว่า ศีล ซึ่งเป็นความหมายที่ตรงและถูกต้อง เพราะ "Ethics" เป็นเรื่องของความประพฤติ การแสดงออกภายนอก และการอยู่ร่วมสังคม

แต่ "จริยะ" ในทางพุทธศาสนาหมายถึงการดำเนินชีวิตทั้งหมด ที่ประกอบไปด้วย กาย วาจา จิตใจ ปัญญา ซึ่งต้องมาพร้อมกันหมดทั้ง ศีล สมาธิ ปัญญา

ดังนั้น คำว่า "จริยธรรม" ในทางพุทธศาสนาจึงมีความหมายกว้างเป็นเรื่องของระบบการดำเนินชีวิตที่ประกอบไปด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา ในขณะที่ "จริยธรรม" ที่เราแปลมาจากคำว่า "Ethics" เป็นเพียงศีลเท่านั้น

สำหรับแนวคิดของฝรั่งเรื่องการพัฒนาเด็กทั้ง ๔ ด้าน หรือการพัฒนาเด็กทั้งตัว ทั้งคน แม้ดูเผิน ๆ จะสอดคล้องกับแนวคิดแบบองค์รวม แต่ถ้ามองให้ลึกซึ้งและเปรียบเทียบกับทางพุทธศาสนา ก็จะพบว่ายังมีการแยกส่วนกันอยู่ คือแยกขาดออกไปจากกัน ไม่แสดงให้เห็นความสำคัญที่เป็นปัจจัยต่อกันระหว่างด้านทั้ง ๔ นั้น

เราอาจจะไม่เคยนึกถึงมาก่อนว่าการพัฒนา ๔ ด้านของฝรั่งดังกล่าวคล้ายคลึงกับในพุทธศาสนา ทั้งนี้ คำว่า "Development" ในวงการชาวพุทธทั่วไป แปลกันว่า "ภาวนา" (ไม่ใช่ในความหมายที่เพี้ยนไปในภาษาไทย) ภาวนานี้มี ๔ ด้าน และเป็นสิ่งที่ใช้วัดความเป็นพระอรหันต์ ซึ่งหมายถึงบุคคลที่มีการศึกษาสมบูรณ์หรือผู้ที่ได้ภาวนา ๔ ด้าน ที่เรียกว่า "ภาวิตัตตะ" ภาวนาหมายถึงความเจริญ "Development" ซึ่งแบ่งเป็น

๑. กายภาวนา หรือการพัฒนากาย

๒. ศีลภาวนา หรือการพัฒนาศีล

๓. จิตภาวนา หรือการพัฒนาจิตใจ

๔. ปัญญาภาวนา หรือการพัฒนาปัญญา

ถ้าเรียกตัวบุคคล คือผู้มีการศึกษาสมบูรณ์ หรือพระอรหันต์ จึงได้แก่การเป็นผู้ที่ ๑) ภาวิตกาย คือผู้มีกายที่พัฒนาแล้ว ๒) ภาวิตศีล คือผู้มีศีลที่พัฒนาแล้ว ๓) ภาวิตจิต คือผู้มีจิตที่พัฒนาแล้ว และ ๔) ภาวิตปัญญา คือผู้มีปัญญาที่พัฒนาแล้ว

ในพระสูตรที่แยกภาวนาออกเป็น ๔ นั้น แม้ว่าถ้อยคำจะตรงกับของฝรั่งทุกประการ แต่ก็มีความแตกต่างกันอย่างสำคัญ เริ่มตั้งแต่ว่าของฝรั่งไม่มีการเรียงลำดับให้ชัดเจน หรืออธิบายว่าการพัฒนาทั้ง ๔ ด้าน มีความโยงใยสัมพันธ์กันอย่างไร ขณะที่ของพุทธศาสนามีเหตุผลในการเรียงลำดับเป็นการมองจากข้างนอกเข้ามา

เริ่มด้วย Physical Development คือพัฒนาการทางกาย

ตามด้วย Social Development หรือ พัฒนาการทางสังคม ซึ่งก็คือศีลภาวนา

ก่อนจะมาถึง Emotional Developmemt หรือการพัฒนาจิตใจ ซึ่งก็คือจิตภาวนา

ลำดับสุดท้ายก็เป็น Mental Development/Intellectual Development หรือการพัฒนาทางปัญญา ซึ่งก็คือปัญญาภาวนา (ในข้อที่สี่นี้ ขอบเขตความหมายต่างกันมาก เพราะฝรั่งเน้นการพัฒนาปัญญาในการคิดเชิงเหตุผล แต่พุทธศาสนาเน้นความรู้ตามที่มันเป็นหรือตามสภาวะ)

ข้อแตกต่าง ในการเรียนรู้ระหว่างสังคมตะวันตก และสังคมพุทธ

พระธรรมปิฎก

จุดสำคัญอยู่ที่ว่า แนวคิดในแต่ละข้อของฝรั่งกับพุทธศาสนามีความหมายที่ครอบคลุมไม่เท่ากัน เพราะทางพุทธศาสนาเน้นเรื่องชีวิตกับความสัมพันธ์ทั้ง ๔ ด้านเป็นหลัก อย่างในกรณีของกายภาวนา ซึ่งฝรั่งหมายถึงการพัฒนาร่างกายให้เติบโตแข็งแรงมีสุขภาพดี แต่ในพุทธศาสนาหมายถึงการพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ เริ่มตั้งแต่อาหารและปัจจัยสี่ที่คนเราต้องมาจัดความสัมพันธ์ว่าจะกินหรือบริโภคอย่างไร คือกินด้วยความคิดความเข้าใจอย่างไร สาระสำคัญคือต้องกินด้วยปัญญาที่รู้คุณค่าและความมุ่งหมายดังที่ท่านให้พิจารณาว่า "ข้าพเจ้าพิจารณาแล้วจึงบริโภคอาหารนี้ว่าที่บริโภคอาหารนี้ไม่ใช่เพื่อเห็นแก่ความเอร็ดอร่อย สนุกสนาน มัวเมา โก้เก๋ แต่บริโภคเพื่อยังชีวิตให้เป็นไป เพื่อบำบัดความทุกข์ความเดือดร้อน เพื่อเกื้อหนุนชีวิตที่ดีงาม เพื่อไม่ให้เกิดโทษทั้งแก่ชีวิตของตัวเองและสิ่งทั้งหลาย ไม่เบียดเบียน และเพื่อเป็นอยู่ผาสุก"

นี่คือตัวอย่างของความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายในเรื่องอาหาร อันจะนำมาสู่สุขภาพที่ดีเช่นเดียวกับกรณีของเสื้อผ้า เสนาสนะ ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค และการบริโภคสิ่งของเครื่องใช้อื่น ๆ ที่ต้องบริโภคด้วยพิจารณาดังที่ท่านเรียกว่า ปัจจัยปฏิเสวนา ตลอดจนต้องรู้จักสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมด้วย ตา หู จมูก ลิ้น กายของเรา เช่น การดู การฟัง เป็นต้น ที่จะต้องดูเพื่อให้ได้ข้อมูล ได้ความรู้ ได้สติปัญญา ได้คติ ได้ประโยชน์ ได้แง่มุมที่จะนำมาใช้เพื่อการดำเนินชีวิตให้ดีและถูกต้องขึ้น ให้เกิดผลในการพัฒนาชีวิต ซึ่งเป็นการดูฟัง เป็นต้น ด้วยสติ แต่ถ้าดูฟังแล้วลุ่มหลงไปตามชอบใจ ไม่ชอบใจ หมกมุ่นมัวเมา ก็เท่ากับไม่มีศีล นี่คือศีลอีกหมวดหนึ่งเรียกว่า อินทรียสังวร-ศีล ซึ่งทั้ง ๒ หมวด (ปัจจัยปฏิเสวนา และอินทรียสังวร) อยู่ในกายภาวนา

ส่วนศีลภาวนานั้นได้แก่ การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคมหรือเพื่อนมนุษย์ว่าจะอยู่กันอย่างไร ไม่ให้เบียดเบียนกัน ไม่ให้สังคมเดือดร้อนวุ่นวาย เริ่มด้วยการมีศีล ๕ ที่ว่าไม่เบียดเบียนชีวิต ร่างกาย ทรัพย์สินคู่ครอง ไม่เบียดเบียนกันด้วยวาจา เช่น กล่าวเท็จหลอกลวง ไม่เบียดเบียนด้วยการเสพสุรายาเสพติดที่ทำให้สูญเสียสติสัมปัญชัญญะ แล้วทำลายความรู้สึกมั่นคงปลอดภัยแก่คนร่วมสังคม นอกจากนั้นศีลภาวนายังรวมถึงการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลช่วยเหลือกันอีกด้วย

ส่วนในด้านจิตภาวนาซึ่งได้แก่การพัฒนาทางจิตใจ หมายถึง การมีความสัมพันธ์กับสิ่งทั้งหลายด้วยจิตใจที่เบิกบานร่าเริงผ่องใส มีคุณธรรม เช่น เมตตา กรุณา กตัญญู ศรัทธา ความอ่อนโยน มีจิตใจที่เข้มแข็งมีสมรรถภาพ เช่นมีสติ มีสมาธิ มีความเพียร มีความรู้จักยั้งคิด มีความสุข มีปีติ ปราโมทย์ อิ่มเอิบใจ

สุดท้ายคือปัญญาภาวนา หรือการพัฒนาทางปัญญา คือความรู้ความเข้าใจ การมองดูสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง ไม่มองตามชอบใจและไม่ชอบใจ รวมทั้งกระบวนการคิดโดยใช้โยนิโสมนสิการ รู้จักแยกแยะ วิเคราะห์ สืบสาวเหตุปัจจัย ตลอดจนรู้จักเชื่อมโยงความรู้ต่าง ๆ นำข้อมูลเดิมและความคิดเดิมมาสร้างความรู้ใหม่ที่เรียกว่า ปฏิสัมภิทา เพื่อใช้แก้ปัญหาหรือทำการใหม่ ๆ ตลอดจนเข้าใจและรู้เท่าทันความเป็นจริงของสังขาร โลก และชีวิต รู้เท่าทันไตรลักษณ์ เมื่อปัญญาพัฒนาถึงที่สุดก็จะกลับมาช่วยทำให้จิตหลุดพ้นเป็นอิสระ

รวมความก็คือพัฒนาการทั้ง ๔ ด้านมีกล่าวไว้ในพระไตรปิฎกมาแสนนานแล้ว แม้โดยศัพท์จะตรงกับของฝรั่ง แต่ความหมายไม่ตรงกันนัก นอกจากนั้นแม้ฝรั่งจะบอกว่าการพัฒนาเด็กทั้งคนนั้นต้องครบ ๔ ด้าน แต่พัฒนาการแต่ละด้านของเขาแยกจากกัน ไม่สัมพันธ์กัน ขณะที่ในพุทธศาสนามองอย่างที่ในปัจจุบันเรียกกันว่า "องค์รวม" หรือมีลักษณะเป็นบูรณาการ คือทุกส่วนเข้ามาร่วมกันอย่างมีความสัมพันธ์กัน เป็นเหตุปัจจัยเกื้อหนุนแก่กัน

สาระสำคัญอยู่ตรงที่ว่า พุทธศาสนามองชีวิตมนุษย์ว่าเป็นระบบที่มีหลายส่วน โดยแต่ละส่วนสัมพันธ์ อาศัย และส่งเสริมซึ่งกันและกัน ทั้งนี้ในทางพุทธศาสนามองว่าชีวิตคือการศึกษา หากจะขยายความเพิ่มเติมก็คือทางพุทธศาสนามองว่าชีวิตที่เป็นอยู่คือการเคลื่อนไหว การดำเนินไป การพบประสบการณ์ใหม่ ๆ และการอยู่ในสถานการณ์ใหม่ ซึ่งชีวิตจะต้องหาทางจัดการ/ปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านี้ให้ได้ผลดี ด้วยการเรียนรู้เข้าใจและทำให้ถูกต้อง ซึ่งก็คือการศึกษานั่นเอง ดังนั้น ชีวิตที่ดีจึงหมายถึงการศึกษา

หากเราย้อนกลับไปดูเรื่องของมรรคหรือพรหมจริยะก็จะพบว่าหมายถึงการดำเนินชีวิตที่ดี/ที่ประเสริฐ หรือมรรคมีองค์ ๘ โดยพรหมจริยะหรือมรรคมีองค์ ๘ นั้นประกอบไปด้วย ๓ ด้านใหญ่ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งได้แก่ไตรสิกขา ดังนั้นมรรคซึ่งหมายถึงชีวิต/การดำเนินชีวิตที่ดีจึงได้แก่การศึกษาหรือไตรสิกขานั่นเอง

ถ้าจะเข้าใจความคิดองค์รวมและจำแนกแยกแยะแบบพุทธ ก็ต้องตอบให้ได้ว่า ทำไมสิกขาต้องเป็น ๓ และภาวนาจึงเป็น ๔

ทั้งนี้ ไตรสิกขาหรือสิกขา ๓ นั้น มีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นองค์รวม เนื่องจากชีวิตเป็นระบบ ในทุกขณะระบบการดำเนินชีวิตของเราทำงานร่วมกันโดยมีองค์ประกอบ ๓ ด้าน คือ ๑) ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางด้านกายภาพหรือด้านสังคมอย่างใดอย่างหนึ่ง ๒) ความสัมพันธ์ด้วยจิตใจ และ ๓) ความสัมพันธ์ด้วยปัญญา

เมื่อเราจะทำกิจกรรมหรือพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งก็ต้องมีแรงจูงใจ ความตั้งใจ เจตจำนง หรือจิตใจเข้ามามีส่วนร่วม และเราจะทำพฤติกรรมอะไรได้แค่ไหนก็อยู่ที่ว่าเรามีปัญญาและความรู้เท่าใด เรารู้แค่ไหนก็ดำเนินพฤติกรรมได้แค่นั้น ถ้ามีความรู้และปัญญามาก พฤติกรรมของเราก็ยิ่งสลับซับซ้อนและได้ผลดี ดังนั้น ๓ ส่วน จึงต้องไปด้วยกันและพร้อมกันหมด เพราะต่างเป็นเหตุปัจจัยเกื้อหนุนแก่กันและกัน ซึ่งก็คือ ศีล สมาธิ ปัญญา

นั่นเอง โดยศีลนั้นในขณะใดขณะหนึ่ง ย่อมเป็นการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ หรือสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคมอย่างใดอย่างหนึ่ง (จึงไม่แยกจากกันเป็น ๒ ข้อ อย่างในภาวนา ๔) เพราะฉะนั้น ความสัมพันธ์ระหว่าง ศีล สมาธิ ปัญญา จึงเกิดขึ้นในทุกขณะที่ชีวิตดำเนินไป

ในการศึกษาซึ่งเป็นเรื่องของการดำเนินชีวิตที่เป็นจริง องค์ประกอบของระบบมีแค่ ๓ หรือไตรสิกขาเท่านั้น ส่วนหลักภาวนา ๔ จะใช้ในการวัดผลที่ต้องการความชัดเจน แยกแยะออกไปต่างหากจากกันเพื่อดูจำเพาะทีละด้าน ดังนั้น ข้อศีลในไตรสิกขาจึงแยกออกเป็น ๒ ข้อในภาวนา ๔ คือ กายภาวนาและศีลภาวนา ซึ่งเป็นการดูความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพอย่างหนึ่ง และดูความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างหนึ่ง จึงเห็นได้ว่า ไตรสิกขา/สิกขา ๓ เป็นระบบสัมพันธ์แบบองค์รวมของกระบวนการของการศึกษา ขณะที่ภาวนา ๔ เป็นวิธีจำแนกองค์ประกอบออกตรวจดูในการวัดผลของการศึกษานั้น

ยังมีตัวอย่างอื่น ๆ อีกที่ชี้ให้เห็นว่าเราเข้าใจแนวคิดของฝรั่งไม่ชัดเจน แล้วก็เอามาตีกับความหมายในสังคมไทยที่เราเองก็ไม่ชัดเจนอีกเช่นกันว่าคืออะไรกันแน่ จนทำให้เกิดความสับสนระส่ำระสาย ซึ่งเราจะต้องมาตั้งหลักตกลงกันให้แน่ว่าจะยุติอย่างไร

อย่างในกรณีของคำว่า "อารมณ์" และ "จริยธรรม" ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องพัฒนาการ ๔ ด้าน ทั้งนี้คำว่า "จริยธรรม" ในทางพุทธศาสนาหมายถึงพฤติกรรมทั้งด้านกาย วาจา ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทั้งทางวัตถุและทางสังคม รวมถึงเรื่องจิตใจและปัญญา เนื่องจากเราไม่สามารถดำเนินชีวิตโดยแยกขาดหรือมีพฤติกรรมโดยไม่มีความตั้งใจ ไม่มีความรู้สึก ไม่มีความรู้ความเข้าใจ ความคิด และสภาพจิตใจอย่างใดอย่างหนึ่งได้ แต่ต้องมีทั้ง ๓ ส่วน

ดังนั้นเวลาที่บุคคลมีพฤติกรรมสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมก็จะสามารถวิเคราะห์ได้ทันทีว่าขณะนี้คน ๆ นั้นมีสภาพจิตเป็นอย่างไร มีหรือไม่มีคุณธรรม

มีความสุขหรือทุกข์ เป็นกุศลหรืออกุศล มีปัญญา มีความรู้แค่ไหน และเขามีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมในแบบที่ได้ความรู้ใหม่ ๆ สำหรับการดำเนินชีวิตขึ้นมาหรือไม่

ยังมีตัวอย่างด้านอื่น ๆ ของความสับสนคลุมเครือในเรื่องคำศัพท์และความเข้าใจความหมาย เช่น ในการศึกษาทางรัฐศาสตร์เมื่อสัก ๑๐ กว่าปีที่ผ่านมา ทางฝรั่งเช่นที่มหาวิทยาลัย Cornell มีการศึกษาเน้นเรื่อง Southeast Asian Studies ซึ่งมีความสนใจกันมากในประเด็นประเพณีการปกครอง รากฐานทางศาสนาและวัฒนธรรม หรือรากฐานความคิดทางรัฐศาสตร์ในดินแดนเหล่านี้ รวมทั้งประเทศไทย ในช่วงนั้นมี Professors หลายคนเข้ามาเรียนรู้ ศึกษา หาข้อมูลเกี่ยวกับความคิดของพุทธศาสนาในทางรัฐศาสตร์ แล้วเขียนเป็นตำราออกมา ส่วนคนไทยก็ไปเรียนมาจากฝรั่งเหล่านี้อีกทอด แต่เราไม่รู้จัก ไม่ชัดเจน หรือไม่มีความเข้าใจในคำศัพท์และรากฐานแนวคิดทางพุทธศาสนาดีพอ แทนที่เราจะเข้าใจเรื่องของเราได้ดีกว่าฝรั่ง เรากลับรับความรู้เกี่ยวกับเรื่องของเราจากฝรั่งได้ไม่เต็มตามที่เขาพูด

ดังในกรณีของศัพท์สำคัญคำหนึ่งที่แสดงแนวคิดทางการปกครองของพุทธศาสนาและโลกตะวันออก ซึ่งเป็นสถานะที่กษัตริย์ทั้งหลายต้องการจะเป็น นั่นคือ คำว่า "Cakravartin" ซึ่งนักวิชาการไทยได้อ่านจากตำราของอาจารย์ฝรั่ง แล้วก็เอามาถกเถียงกันมาก โดยเรียกกันว่าแนวคิด "จักรวาทิน" เอามาพูดกันอยู่นานหลายปี โดยไม่รู้ว่าคืออะไรกันแน่ แต่ที่จริงนั้น "Cakravartin" ก็คือ "จักรวรรติน" ในภาษาสันสกฤต หรือ "จกกวตติ" ในภาษาบาลี ซึ่งแปลเป็นไทยก็คือ พระเจ้าจักรพรรดิ แต่พอเรามาอ่านว่าจักรวาทิน ก็เลยไม่รู้เรื่องและพูดกันไปแบบมืด ๆ มัว ๆ อันที่จริงแนวคิดเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิมีในพระไตรปิฎก โดยเฉพาะในจักกวัตติสูตรที่ว่าพระเจ้าจักรพรรดิมีรัตนะ ๗ แต่พอศัพท์ไม่ชัด ข้อมูลที่เรานำมาคิดก็ไม่ชัด แล้วความคิดทั้งหมดก็ย่อมไม่ชัดไปด้วย

ต้องเข้าใจตนเองก่อนเรียน (เลียน) แบบฝรั่ง

พระธรรมปิฎก

นอกจากนั้น ก็ยังเห็นตัวอย่างความไม่ชัดเจนในรากฐานความคิดของตนเองได้จากการอ่านชื่อบุคคลสำคัญของประเทศใกล้เคียง อย่างเช่นศรีลังกา ซึ่งเป็นประเทศที่มีวัฒนธรรมพุทธแบบเดียวกับเรา เราควรต้องระวังไว้ก่อนว่าชื่อบุคคลและศัพท์แสงต่าง ๆ ของเขานั้นอยู่ในสายวัฒนธรรมพุทธ มีคำจากบาลีสันสกฤตปนอยู่ แม้แต่อินโดนีเซียที่เป็นประเทศมุสลิมก็ยังมีศัพท์จากพุทธหรือที่เป็นบาลีอยู่ไม่น้อย

ผู้ประกาศข่าวของเราอ่านชื่อประธานาธิบดีคนหนึ่งของศรีลังกาว่า "ชายาวาร์เดเน่" ซึ่งที่จริงก็คือ ชัยวัฒนะ/ชยวรรธนะ นั่นเอง แม้แต่วิทยุฝรั่งก็ยังออกเสียงได้ถูกต้อง แต่คนไทยไม่เคยสอบ/ค้น/ดูให้ชัดว่าเขากับเรานั้นมีวัฒนธรรมสายเดียวกัน เมื่ออ่านเพี้ยนไปอย่างนั้นก็จึงไม่ช่วยให้เราได้ความรู้หรือมองเห็นแง่มุมทางปัญญาเพิ่มขึ้น

อีกตัวอย่างหนึ่งคือ ชื่อประธานาธิบดีศรีลังกาคนหนึ่งที่ถูกสังหาร วิทยุไทยอ่านว่า "เปรามาดาซ่า" ซึ่งที่จริงก็คือ เปรมทาส เพราะฉะนั้นไทยเราจะต้องกลับมาดูตัวเองให้ชัด และทำความเข้าใจในพื้นเพภูมิหลังของตัวเองให้ดีพอ มิฉะนั้นเราจะก้าวไปสู่ความเจริญงอกงามได้ยาก และหากพูดในเชิงการแข่งขัน โลกปัจจุบันมิใช่ชนะกันเพียงด้วยเงิน แต่ต้องชนะด้วยปัญญา แม้แต่กองทัพเล็กก็สามารถเอาชนะทัพใหญ่ได้ด้วยปัญญา ประเทศไทยนั้นมีกำลังเงินน้อย จะต้องมีปัญญาอย่างยอดมากจึงจะเอาชนะฝรั่งได้ ดังนั้นเราจึงต้องใส่ใจกับการพัฒนาปัญญากันให้มาก

เมื่อไม่นานมานี้ ได้อ่านหนังสือของนักเศรษฐศาสตร์คนหนึ่งที่เขียนพาดพิงถึงเรื่องสันโดษ โดยกล่าวว่า พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายอย่างหนึ่งของ "สันโดษ" ว่าหมายถึง อยู่ลำพังคนเดียว หรือห่างไกลจากชุมชน หรือมักน้อย โดยอ้างเหตุผลทำนองว่าผู้เขียนพจนานุกรม

ฉบับที่ว่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นนักปราชญ์ ดังนั้น ใครให้ความหมายของสันโดษต่างไปจากในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานก็เป็นความหมายที่ผิด แต่อันที่จริงแล้วเรากำลังพูดถึงเรื่องธรรมะ ซึ่งความหมายของ "สันโดษ" ต้องว่าไปตามหลักคำสอนที่มีมาเดิมในภาษาบาลี การที่นักเศรษฐศาสตร์คนดังกล่าวกล่าวเช่นนี้ แสดงให้เห็นว่าเขาไม่รู้จักการใช้พจนานุกรม เนื่องจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน

๑. เป็นพจนานุกรมไทย ให้ความหมายของคำนั้นที่ใช้กันอยู่ในภาษาไทย จึงเก็บความหมายเฉพาะเท่าที่คนไทยใช้กันอยู่และเข้าใจในปัจจุบัน ซึ่งอาจเป็นความหมายที่เพี้ยนไปแล้วก็ได้

๒. เป็นพจนานุกรมทั่วไป ไม่ใช่พจนานุกรมเฉพาะสาขาวิชา

ถ้าเราต้องการรู้จักสันโดษที่เป็นหลักธรรมก็ต้องดูความหมายที่แท้ในภาษาบาลีว่าเป็นอย่างไร เพราะ "สันโดษ" มีความหมายเฉพาะในทางธรรม ซึ่งเป็นความหมายพื้นฐานแต่เดิม และไม่อาจนำพจนานุกรมฉบับราช-บัณฑิตยสถานไปตัดสินได้ แต่กลับจะต้องใช้เป็นเครื่องตรวจสอบและวิเคราะห์วิวัฒนาการความหมายของคำที่เราใช้อยู่ในปัจจุบันว่ามีการกลายการเพี้ยนไปอย่างไร

ตัวอย่างนี้ชี้ให้เห็นถึงความบกพร่องในทางวิชาการ ที่ไม่เข้าใจแม้กระทั่งการใช้พจนานุกรม และไม่เข้าใจว่าศัพท์ที่ใช้กันในภาษาไทยอาจเป็นคำที่มีความหมายเพี้ยนไปจากเดิมแล้ว อาตมภาพคิดว่าต่อไปพจนานุกรมไทยอาจต้องระบุให้ชัดว่า ความหมายนี้เพี้ยนมาจากเดิมอย่างไร อันจะช่วยให้ผู้ศึกษาได้ความรู้ในเบื้องต้นและมีความสะดวกในการสืบค้นมากขึ้น

ทั้งนี้ "สันโดษ" ที่แท้นั้น คือการเป็นอยู่โดยพึ่งพาวัตถุน้อย ไม่โลภไม่พึ่งพาหรือขึ้นต่อวัตถุมากเกินไป ไม่ใช้เวลา แรงงาน และความคิดให้สิ้นเปลืองไปกับการบำรุงบำเรอทางวัตถุ เพื่อจะได้นำเอาแรงงาน เวลา และความคิดนั้นไปใช้ในการทำงานการ ทำหน้าที่ให้สมบูรณ์ เช่น เป็นพระภิกษุ

ก็สันโดษเพื่อจะได้บำเพ็ญไตรสิกขาได้เต็มที่ ตรงนี้นำมาสู่ประเด็นที่ว่าหลักธรรมต้องเกื้อหนุนกัน สันโดษก็ต้องไปเกื้อหนุนไตรสิกขาเพื่อพัฒนาชีวิตให้ดีขึ้น มิเช่นนั้นก็ไม่รู้ว่าจะสันโดษไปเพื่ออะไร และอาจจะทำให้ความสันโดษกลายเป็นขี้เกียจไปได้ เพราะจะกลายเป็นสันโดษด้วน ๆ หรือขาดลอยโดยไม่มีวัตถุประสงค์ เพียงว่าเป็นอยู่ง่ายอาศัยวัตถุน้อย แล้วไม่ดิ้นรนขวนขวาย ก็เลยเฉื่อยชาเกียจคร้าน

แต่ที่แท้นั้น สันโดษเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการของไตรสิกขาหรือระบบชีวิตแห่งการศึกษา มันจึงต้องมีความสัมพันธ์กับธรรมะข้ออื่นที่ว่า เมื่อสันโดษพึงพาวัตถุน้อยแล้ว ก็จะได้เอาเวลาแรงงานและความคิดไปทุ่มเทอุทิศให้แก่การพัฒนาชีวิตด้านจิตใจและด้านปัญญาได้เต็มที่ ตัวอย่างที่ยกมาเป็นผลจากการศึกษาแบบแยกส่วน ไม่วิเคราะห์ให้ลึกซึ้ง ให้รู้ว่าความหมายนี้อยู่ในระดับไหน เป็นความหมายที่เพี้ยนมาในภาษาไทยอย่างไร หรือมีความหมายเดิมอย่างไร แล้วตัดสินเอาง่าย ๆ วัฒนธรรมทางปัญญาจึงเจริญได้ยาก

ตัวอย่างที่เห็นได้ง่ายมากคือในกรณีของคำว่า "มานะ" ที่พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายว่า เพียรพยายาม ซึ่งเป็นคนละความหมายกับในทางธรรมะที่มีนัยถึงความถือตัว ซึ่งเป็นกิเลส ได้แก่ ความต้องการยิ่งใหญ่ ความปรารถนาจะเด่นดุจธงหรือชูตัวเองให้เด่น หรือความต้องการมีอำนาจเหนือคนอื่น สังคมไทยได้นำ "มานะ" มาใช้ในเชิงกระตุ้นเร้าส่งเสริมว่าหากต้องการเป็นใหญ่เป็นโตก็ต้องมานะพากเพียรเรียนหนังสือ คือเอา "มานะ" มาเป็นตัวกระตุ้นจนกระทั่งในที่สุดมานะก็เพี้ยนความหมายกลายเป็นความเพียรพยายามไป หรือมิฉะนั้นก็นำเอา "ตัณหา" หรือความอยากได้เงินได้ทองมายุยงส่งเสริมให้เด็กเรียนหนังสือ แทนที่จะส่งเสริมในเชิง "ฉันทะ" ว่าควรเรียนเพราะต้องการให้ชีวิตของเรา ให้เพื่อนมนุษย์และสังคมดีมีความสุข เช่น หากอยากเป็นแพทย์ก็อยากเรียนเพราะต้องการช่วยเพื่อนมนุษย์ให้มีร่างกายแข็งแรงหายจากโรคภัย

การศึกษาแบบองค์รวม การศึกษาแบบแยกแยะ

พระธรรมปิฎก

นอกเหนือจากเรื่องถ้อยคำต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้ว ยังมีอีกประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจ คือเรื่องของ "องค์รวม" อันที่จริงแล้วองค์รวมเป็นวัฒนธรรมของตะวันออกอยู่แล้ว แต่เราไปตามฝรั่งมานานจึงคุ้นเคยกับความคิดแบบแยกส่วนที่ชำนาญเฉพาะด้านหรือมีความรู้เฉพาะเรื่อง เฉพาะจุด และแตกกระจัดกระจาย แล้วเมื่อฝรั่งเริ่มมีปฏิกิริยากับความคิดแบบแยกส่วนและหันมาสนใจองค์รวม เราก็ยังไม่ศึกษาหรือพิจารณาความคิดเรื่ององค์รวมที่มีอยู่ของเราให้ดี จนอาจจะทำให้ "องค์รวม" กลายเป็นแค่ความสุดโต่งอีกทางหนึ่ง คือ ความพร่ามัวและคลุมเครือ

พุทธศาสนานั้นมีทั้ง ๒ ด้าน ทั้งในแง่องค์รวมและในแง่การแยกแยะ แต่ก็แตกต่างกับฝรั่งมาก เพราะทางพุทธเป็นมัชฌิมาปฏิปทา ในแง่การแยกแยะนั้นพุทธศาสนามีความเป็นวิภัชวาท คือเป็นนักวิเคราะห์ จำแนกแยกแยะ ซึ่งมีตั้งแต่การแยกชีวิตออกเป็นรูปนาม การแยกแยะชีวิตออกเป็นขันธ์ห้าเป็นรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ตลอดจนแยกให้เห็นเป็นกระบวนการในปฏิจจสมุปบาท หรือการแยกระบบการดำเนินชีวิตเป็นไตรสิกขา จุดต่างที่สำคัญของการแยกแยะในแบบของพุทธศาสนากับฝรั่งก็คือพุทธศาสนาแยกเพื่อดูความสัมพันธ์ของสิ่งนั้น ๆ กับส่วนอื่น ๆ แต่ฝรั่งมุ่งดูสิ่งที่แยกไปแต่ละอย่างให้เห็นชัดเจนจำเพาะส่วนนั้น ๆ

ฝรั่งตั้งจุดมุ่งหมายของการศึกษาไว้เฉพาะเจาะจงในแต่ละสาขาวิชา เช่น เศรษฐศาสตร์ก็เอาความมั่งคั่งพรั่งพร้อมทางวัตถุเป็นจุดหมายแล้วก็หยุดหรือจบแค่นั้น วิชาการและทฤษฎีต่าง ๆ พัฒนาเพื่อสนองวัตถุประสงค์เฉพาะด้านนั้น ๆ อย่างเป็นการแยกส่วน ทั้งนี้ ทางที่ถูกต้องก็คือการปฏิบัติพร้อมกันให้เห็นทั้งการแยกส่วนว่าแต่ละส่วนเป็นอย่างไร มาสัมพันธ์เป็นปัจจัยแก่กันอย่างไร และบูรณาการทุกส่วนให้เป็นองค์รวมที่สมบูรณ์ โดยที่ทั้งหมดนั้นต้องไปด้วยกัน

จุดมุ่งหมายของการศึกษาพุทธศาสนาคือ การรู้เข้าใจความจริงของสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็นเพื่อพัฒนามนุษย์ให้มีชีวิตที่ดีงาม เป็นส่วนร่วมสร้างสรรค์สังคมที่เอื้อต่อการพัฒนามนุษย์ ที่จะมีชีวิตที่เป็นสุขอย่างเกื้อกูลกันกับสิ่งแวดล้อม แนวคิดในพุทธศาสนานั้นไม่แตกกระจัดกระจายและไม่มุ่งสุดโต่งไปทางใดทางหนึ่ง แต่เป็นไปตามหลักมัชฌิมา

นายแพทย์ประเวศ วะสี

พระคุณท่านได้ปรารภเรื่องสำคัญ ผมมองว่าบ้านเมืองเราขณะนี้เวลาจะทำอะไรก็ติดขัดไปหมด เพราะในช่วงร้อยกว่าปีที่ผ่านมาคนไทยเรียนและท่องวิชาที่คนในกรุงเทพฯ เขียน ซึ่งคนในกรุงเทพฯ ก็ไปลอกมาจากฝรั่ง นั่นคือพอจบมหาวิทยาลัยก็ไปเรียนต่อต่างประเทศ แล้วกลับมาสอน โดยคนที่สอนก็ไม่รู้ความจริงของแผ่นดินไทยและของตัวเอง ทำให้คนไทยอื่น ๆ ไม่รู้จักแผ่นดินไทย

เมื่อไม่รู้ความจริงก็ทำได้ไม่ถูกต้อง ดังจะเห็นได้จากการพัฒนาประเทศและการพัฒนาเศรษฐกิจที่เป็นการพาบ้านเมืองเข้าสู่วิกฤตที่หนักขึ้นทุกที หรืออย่างในกรณีการปฏิรูปการศึกษาก็เห็นได้ชัดว่าไปไม่ไหว เพราะไม่มีคนที่เข้าใจสังคมไทย ทุกอย่างต้องอ้างฝรั่งหมด เพราะคิดว่าความเจริญของโลกมาเริ่มที่ยุโรป ประเด็นที่ท่านเจ้าคุณหยิบยกมาจึงเป็นปัญหาที่หนักหน่วง

การเอาชนะทางปัญญา

พระธรรมปิฎก

อาตมภาพคิดว่า ถ้าเราคิดจะเอาชนะ ก็ต้องตั้งเป้ากันว่าต้องการจะเอาชนะทางปัญญาไหม ปัจจุบันเราอยากจะเอาชนะ แต่ไม่รู้ว่าจะเอาชนะอย่างไร

นายแพทย์ประเวศ วะสี

ในการปฏิรูปการศึกษาได้พูดกันมากว่า ปฏิรูปเพื่อให้คนไทยในอีก ๑๐ ปีข้างหน้าเก่งเหมือนฝรั่ง

แม้ฝรั่งจะมีความดีอยู่คือ มีความขยัน มุ่งมั่น ชอบวิจัยค้นคว้า และอื่น ๆ แต่ผมคิดว่าฝรั่งก็มีปัญหาพื้นฐานของเขา โดยที่เราควรจะต้องล้ำหน้าเขาไป จริง ๆ แล้วผมคิดว่าฝรั่งคือตัวทำลายโลก เพราะเมื่อ ๕๐๐ กว่าปีมาแล้วที่ทางยุโรปค้นพบวิทยาศาสตร์ แทนที่จะนำมาเป็นสิ่งสร้างให้เกิดปัญญาก็กลับเลือกไปในทางต่ำ คือนำวิทยาศาสตร์ไปสร้างเทคโนโลยีที่มีอำนาจ แล้วเอาอำนาจไปสนองความโลภ เที่ยวไล่ฆ่าฟันผู้คนเพื่อแย่งชิงเขาไปทั่วทุกทวีป

ผมจึงไม่คิดว่าพวกเขาเป็นคนที่เจริญหรือเป็นอารยธรรม แต่คิดว่าเป็นอนารยธรรมมากกว่า แต่เรากลับไปให้คุณค่าว่าสิ่งเหล่านี้คือความเจริญ จะทำอะไรก็ต้องเอาอย่างเขา

ผมเองแม้ไม่ได้ศึกษามามากนักแต่ก็อ่านพระไตรปิฎกอยู่บ้าง แล้วรู้สึกว่าสิ่งดีงามนั้นมีอยู่มาก แทบไม่น่าเชื่อว่าความคิดที่ลึกซึ้งต่าง ๆ มีมาตั้งแต่สองพันปีแล้ว ศัพท์แสงต่าง ๆ ที่แม้แต่คำไทยในขณะนี้ก็ยังไม่สามารถแสดงความลึกซึ้งของความคิดได้เท่า เพราะฉะนั้น นักวิชาการจึงน่าจะศึกษาค้นคว้าฐานปัญญาความคิดทางพุทธให้มาก

ผมคิดว่าขณะนี้ฝรั่งไปไม่รอดแล้ว เราต้องตั้งคำถามว่าทำไมฝรั่งซึ่งมีมหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงมากมาย ทั้งออกซฟอร์ด เคมบริดจ์ เยล ฮาร์วาร์ด แสตนฟอร์ด หรือมีคนได้รางวัลโนเบลมากมาย มีการค้นพบที่สำคัญ ๆ แต่เหตุใดจึงมีปัญหาในการอยู่ร่วมกันและมีวิกฤตมากถึงขนาดนี้

ถ้าต้องการจะปฏิรูปการศึกษาเราก็ต้องตั้งคำถามใหญ่ว่าโลกเรานั้นมีอะไรที่ผิดไปอย่างฉกรรจ์ และทั้ง ๆ ที่มีการศึกษาที่ดี แต่ก็ยังไม่สามารถแก้ปัญหาของมนุษย์และปัญหาการอยู่ร่วมกันได้

ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง

ผมมีอยู่ ๔-๕ ประเด็น ที่อยากจะวิเคราะห์ต่อเนื่องจากท่านอาจารย์เจ้าคุณ ผมคิดว่าในช่วงเวลานี้เป็นทั้งวิกฤตและโอกาส คือได้เกิดวิกฤตไปทั่วโลก อย่างในประเทศไทยไม่เพียงแค่วิกฤตทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังมีวิกฤตในทุกด้านทั้งทางจริยธรรม วัฒนธรรม สังคม และการเมือง ขณะนี้จึงเป็นช่วงเวลาที่จะต้องใช้ปัญญาอย่างยิ่ง

ผมคิดว่าประเด็นหลักของท่านอาจารย์เจ้าคุณเป็นการชี้ทางออกที่จะนำไปสู่ความเป็นไททางปัญญาหรือความเป็นอิสระ ไม่อยู่ใต้การครอบงำทางปัญญาจากฝรั่งดังที่เป็นมา ปัจจุบันมาถึงจุดที่เห็นกันแล้วว่ามีความเลื่อนลอย สับสน ยุ่งเหยิงในการนำเอาความรู้มาใช้อันเนื่องมาจากภาษาและศัพท์ต่าง ๆ ที่นำเข้ามา ดังนั้น จึงเป็นจังหวะเวลาอันเหมาะสมที่จะตั้งหลักสะสางกันให้ดี เพื่อที่เราจะได้กำหนดเส้นทาง แนวทางการพัฒนาและนำประเทศ/สังคมให้อยู่รอดด้วยตัวเองได้ต่อไป

ผมสังเกตว่านี่ไม่ใช่ปัญหาเฉพาะฝรั่งกับไทยเท่านั้น แต่เป็นปัญหาเดียวกันทั้งโลก รวมถึงในวงการความรู้ที่เป็นสากลที่เกิดมีความสับสนเรื่องภาษา หลายปีมาแล้วผมได้พบหนังสือสำคัญเล่มหนึ่ง ชื่อ Language, Truth and Logic ผู้เขียนเป็น Professor ชาวอเมริกันชื่อ Ayre เขียนเมื่อราวปี ค.ศ. ๑๙๕๕-๑๙๖๐ สาระสำคัญที่หนังสือเสนอคือ ภาษาไม่ได้สะท้อนสัจธรรมหรือตรรกะเสมอไป แต่ภาษาดิ้นได้และเป็นไปตามบริบท/เหตุ-ปัจจัยต่าง ๆ ของสังคม อย่าง "พรหมจรรย์" "จริยศาสตร์" "จริยธรรม" ก็ขึ้นอยู่กับบริบททางสังคมวัฒนธรรม โดยมีตัวแปรมากมายที่ทำให้จริยธรรมของผู้คนในต่างวัฒนธรรมแตกต่างกัน

นอกจากนั้น ในส่วนของคำว่า "จริยะ/จริยธรรม" ที่ท่านวิเคราะห์ให้ดูโดยละเอียด ทำให้ผมนึกถึงบทไหว้ครูของไทยตอนหนึ่งที่ว่า "ทั้งท่านผู้ประสาทวิชา อบรมจริยา แก่ข้าฯ ในกาลปัจจุบัน" ที่เด็กท่องกันทั่วทั้งประเทศนั้นไม่รู้ว่าพวกเขาเข้าใจคำว่า "จริยา" ตามนี้หรือเปล่า

ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง

ผมขอเสริมต่อท่านอาจารย์เจ้าคุณว่าจะทำอย่างไรให้เรามีความเชื่อมั่นในตัวเองในทางปัญญา เราต้องสำรวจศักยภาพหรือพลังของตนเองว่ารวยสู้เขาไม่ได้ โดยเฉพาะในแง่ความเป็นสมัยใหม่ที่เราต้องเดินตามเขาไป แต่ที่จริงเรามีฐานทางปัญญาอยู่กับพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมของตนเองอยู่มาก ดังนั้นจึงต้องเริ่มต้นวิเคราะห์หรือสังคายนาจากฐานความรู้ที่เรามี ซึ่งข้อคิดข้อเขียนของท่านอาจารย์เจ้าคุณอย่างพจนานุกรมฉบับพุทธศาสตร์และอื่น ๆ ซึ่งท่านได้ใช้ภาษาอย่างระมัดระวังมากจะเป็นประโยชน์หรือเป็นฐานในการสะสางให้เกิดความเข้าใจที่ดีอันจะเป็นองค์ประกอบสำคัญในการสร้างปัญญาที่ต่อเนื่องเพื่อให้เราเป็นตัวของตัวเอง กำหนดวิถีความคิดและการกระทำของตนเองในการพัฒนาได้

แต่ทั้งนี้ควรตระหนักไว้ด้วยว่าคำว่า "พัฒนา" ก็เป็นคำที่มีปัญหาและกลายเป็นคำลวงของการครอบงำของจักรวรรดินิยมตะวันตก ที่ได้เลี่ยงมาใช้คำนี้แทนเพื่อให้พวกเรามองตัวเองว่ายังด้อยพัฒนาอยู่ จึงต้องพัฒนาตนต่อไป ตามแนวทางที่ฝรั่งเป็นต้นแบบ ส่วนคำว่า "Globalization" และ "Localization" ซึ่งดูเสมือนว่าไปคนละทางกันนั้น ที่จริงสามารถเป็นลูกผสมหรือเป็น Glocalization ได้ เราจำเป็นจะต้องทำความเข้าใจศัพท์เหล่านี้แล้วดูบริบทของตัวเองว่าอยู่ตรงไหน กำลังทำสิ่งใดอยู่ ศัพท์เหล่านี้ใช้การได้หรือไม่ในการที่จะนำมากำกับความคิดของเราให้ถูกต้อง เป็นตัวของตัวเองและเป็นไททางปัญญา

นายแพทย์ประเวศ วะสี

ผมอยากจะลองเสนอยุทธศาสตร์ที่น่าจะทำต่อไป โดยเฉพาะในเรื่องของสุขภาพและความสุข ความทุกข์ของคนเรา ทั้งนี้ ความสุขและความทุกข์เป็น ๒ ด้านของเรื่องเดียวกัน ถ้าทุกข์น้อยก็สุขมาก ยุทธศาสตร์จึง

แตกต่างกัน ทางพุทธศาสนาเน้นการแก้ทุกข์ ทำให้พ้นทุกข์ ขณะที่ฝรั่งเน้นการสร้างสุข ผลที่ออกมาจึงแตกต่างกันมาก เช่นเดียวกันกับแนวทางการพัฒนาที่การพัฒนาเพื่อสร้างความร่ำรวยกับการพัฒนาเพื่อแก้ความยากจนจะไม่เหมือนกัน ประเทศของเราไปเลือกว่าต้องการสร้างความร่ำรวย เมื่อเป็นเช่นนี้จึงต้องให้ความสำคัญกับคนเก่งเน้นว่าทำอย่างไรจึงจะสร้างได้มาก ๆ เน้นการสนับสนุนการลงทุนของธุรกิจอุตสาหกรรมต่าง ๆ แล้วคาดหวังว่าความร่ำรวยจะกระเซ็นกระสายไปสู่ส่วนอื่น ๆ ตามทฤษฎี Trickle Down ซึ่งต่างกับการแก้ความยากจน ที่ต้องคำนึงถึงคนทั้งหมดและคำนึงถึงวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และการศึกษาต่าง ๆ ด้วย

ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง

ผมขออนุญาตกลับมาที่ศัพท์อีกหน่อย คือ ถ้าเป็นไปได้อยากจะกราบอาราธนาให้ท่านอาจารย์เจ้าคุณหรือลูกศิษย์ลูกหาของท่านช่วยเขียนหนังสือสักเล่มเพื่อพิจารณาตัวอย่างคำที่เข้าใจผิดสักราวร้อยคำก็จะเป็นประโยชน์มาก เช่น คำว่า "ภาวนา" ที่ชาวบ้านอย่างเรา ๆ เข้าใจว่าคือ การบ่นพึมพำ แม้ว่าท่านอาจารย์เจ้าคุณได้เขียนเรื่องเหล่านี้มามากแล้ว แต่หากรวบรวมใหม่โดยเน้นไปที่เรื่องศัพท์ที่มีการเข้าใจผิดและประยุกต์ใช้กันผิด ๆ เป็นการเฉพาะ ก็จะทำให้คนเข้าใจได้ถูกต้องขึ้น อันจะทำให้แนวทางการทำงานด้านการพัฒนาประเทศ การปฏิรูปการศึกษาเข้ารูปเข้ารอยขึ้น

๓

การปฏิรูป วัฒนธรรมการเรียนรู้

- *ข้อผิดพลาดในกระบวนการการเรียนรู้ของไทย*
- *ครูไทย : ความจริงที่ต้องยอมรับ*
- *เด็กไทยกับปัญหาในปัจจุบัน*
- *สิ่งแวดล้อม : การเปลี่ยนแปลงที่เร็วและแรง*
- *ทางออกที่พอมองเห็น*
- *คุณค่าที่ต้องไม่ละเลย : ครอบครัวและศีลธรรม*
- *ชุมชนเข้มแข็ง : ความหวังในการปฏิรูปการศึกษา*

ข้อผิดพลาดในกระบวนการเรียนรู้ของไทย

ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง

ผมขอเริ่มต้นจากประเด็นแรกว่า สถานการณ์ของโลกในปัจจุบันที่มีการเติบโตขององค์วิชาความรู้ มีความเชื่อมโยงเกี่ยวพันกับเหตุปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรมต่าง ๆ อย่างซับซ้อน ทำให้เราต้องหันมายอมรับว่าต้องมีการพัฒนาวัฒนธรรมการเรียนรู้ในสังคมไทยกันอย่างใหญ่หลวง เพื่อให้คนไทยสามารถปรับตัวต่อวิกฤต-การณ์ให้สามารถอยู่รอดต่อไปได้ และสามารถเรียนรู้ได้อย่างเหมาะสมทันท่วงทีต่อสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในลำดับต่อมาก็ต้องยอมรับต่อข้อผิดพลาดบกพร่องของวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่เป็นอยู่ ซึ่งในส่วนนี้ผมอยากขอเสนอข้อวิพากษ์โดยสังเขปดังต่อไปนี้

ประการแรก ระบบการศึกษาในสังคมไทยซึ่งรวมถึงการศึกษาในหมู่สงฆ์ด้วย เคยชินกับการเรียนรู้ในรูปของการท่องบ่น จดจำข้อมูลข้อเท็จจริงไว้ใช้สอบ เพื่อเลื่อนสถานะของตนไปตามลำดับชั้นในระบบการศึกษา โดย

ให้ความสำคัญแต่น้อยกับความหมายและคุณค่าของสิ่งที่ท่องบ่น ระบบการเรียนรู้เช่นนี้ไม่ทันต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกที่ต้องการการเรียนรู้ที่ลึกและกว้างอย่างทันท่วงที

ประการที่สอง การวัดผลสอบในระบบการศึกษาไทยยังนิยมสอบข้อเท็จจริงมากกว่าความคิดและกระบวนวิธี ยิ่งกว่านั้นยังเป็นการทดสอบเพื่อหาคำตอบสำเร็จรูป จนเกิดความเคยชินว่าปัญหาทุกอย่างมีคำตอบสำเร็จรูป ซึ่งไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงของชีวิตเป็นอย่างมาก และเป็นอันตรายต่อการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงปรับตัวในโลกตามหลักแห่งความไม่เที่ยงแท้แน่นอน

ประการที่สาม การแสวงหาความรู้ความเข้าใจศาสตร์ศิลป์สาขาต่าง ๆ เพื่อให้ทันต่อกระแสโลกยังอยู่ในวงจำกัดและไม่ทันท่วงที ขณะที่วิถีโลกกำลังเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว

ประการที่สี่ ผู้สอนในระบบการศึกษาไทยมักมีความรู้ความสามารถระดับปานกลาง ไม่ได้เป็นบุคคลชั้นหัวกะทิหรือชั้นยอด เนื่องจากเยาวชนที่มีสมองดีเลิศเมื่อเข้าศึกษาในระดับอุดมศึกษาจะนิยมเรียนแพทยศาสตร์ วิศวกรรมศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ นิติศาสตร์ ส่วนกลุ่มที่สมองปานกลางจะหันมาเรียนทางการศึกษา ขณะที่งานด้านการศึกษาหรือวัฒนธรรมเป็นงานที่ลึกซึ้ง ซับซ้อน และต้องการความรู้ความสามารถอย่างยอดเยี่ยมมาทำให้เกิดผล ซึ่งผู้ที่มีความรู้ความสามารถปานกลางคงจะไม่สามารถแสวงหาความรู้ใหม่ที่แหลมคม ซับซ้อน กว้างขวาง มาใช้ในการเรียนการสอนได้มากเท่าที่ควร

ประการที่ห้า การวัดผลในระบบการศึกษาไทยมุ่งเน้นการวัดสัมฤทธิผลมากกว่าการวัดศักยภาพและความสามารถในการเรียนรู้ การศึกษาค้นคว้าของผู้เรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งไม่ได้เน้นความสามารถในการคิดไตร่ตรองและใช้ดุลพินิจ จึงปรากฏชัดเจนว่านักเรียนทำข้อสอบหรือตอบคำตอบสำเร็จรูปได้ แต่กลับด้อยสมรรถนะในการคิดไตร่ตรองและใช้ดุลพินิจ ดังจะเห็นได้จากการที่เยาวชนไทยไม่สามารถทำได้ดีเมื่อไปแข่งขันโอลิมปิก

ทางวิทยาศาสตร์ทั้งเคมี ฟิสิกส์ และชีววิทยา ซึ่งเป็นข้อสอบระดับสูงที่ท้าทายให้ใช้ความคิด

ประการที่หก กระแสการพัฒนาของไทยที่มุ่งตามกระแสโลกตะวันตกเพียงถ่ายเดียว ทำให้เนื้อหาและวิธีการในระบบการศึกษาไม่สนใจความรู้มรดกทางปัญญา ภูมิปัญญาบนพื้นฐานของอารยธรรมโลกตะวันออกที่ได้สั่งสมถ่ายทอดมาเป็นเวลานาน ทำให้คนในสังคมมองโลกตามทรรศนะฝรั่งมากเกินไป โดยไม่มองตามสภาพความเป็นจริงของสังคมเราเอง

ประการที่เจ็ด ในการศึกษายังขาดการพิจารณาปัญหาอย่างกว้างและลึกที่เป็นองค์รวม ขาดญาณวิทยาเพื่อให้เกิดปัญญาที่แท้จริง การศึกษาเล่าเรียนทางการแพทย์ วิศวกรรม เศรษฐศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ก็เน้นแต่การเพ่งพิจารณาความรู้และปัญญาตามที่ภาคทฤษฎีได้กำหนดไว้เท่านั้น

ประการที่แปด วัฒนธรรมการเรียนรู้ของไทยไม่จำแนกแยกแยะหรือมีวิธีที่แตกต่างกันในการเรียนรู้สิ่งที่มีธรรมชาติต่างกัน ขณะที่การเรียนรู้ทางพุทธิปัญญา การเรียนรู้ด้านระบบคุณค่า โดยเฉพาะด้านศิลปะ ศีลธรรม ปรัชญา และการเรียนรู้ทักษะเฉพาะทาง เช่น การอ่าน การเขียน การว่ายน้ำ การกีฬา ฯลฯ ล้วนแล้วแต่ต้องใช้วิธีการเรียนรู้/การพัฒนาที่แตกต่างกัน โดยมุ่งให้ความสำคัญกับวิธีการทางพุทธิปัญญาที่เน้นการท่องบ่นข้อเท็จจริงเป็นหลัก

ประการที่เก้า การเรียนการสอนของสังคมไทยค่อนข้างย่อหย่อนคุณภาพและประสิทธิภาพ จนทำให้ผู้คนไม่รู้จักความสามารถของตนเองอย่างถูกต้องตามความเป็นจริง เพราะมักใช้ความเมตตาในการเรียนการสอนและการประเมินผลเพื่อให้ผู้เรียนได้คะแนนดี จึงจบออกไปโดยไม่มีประสิทธิภาพมากเท่าที่ควร เราจึงมีแต่บัณฑิตรุ่นใหม่ที่ส่วนใหญ่ขาดความมั่นใจที่จะคิดอย่างมีประสิทธิภาพ "การเรียนจบ" ในที่นี้จึงไม่มีความหมาย เพราะที่จริงชีวิตไม่เคยจบ การเรียนรู้ไม่เคยจบ แต่หากเราถือว่าจบแล้วถือตัวว่าเป็นผู้รู้ก็จะตั้งอยู่ในความประมาทได้ง่าย

ครูไทย : ความจริงที่ต้องยอมรับ

ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง

ในส่วนของผู้สอนมีความจริงที่ต้องยอมรับในหลายประการ กล่าวคือ

ประการแรก การเติบโตและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของวิชาการสมัยใหม่ที่มีการสื่อถึงกันอย่างแพร่หลาย ทำให้บทบาทของครูจำเป็นต้องเปลี่ยนไป ครูบาอาจารย์ไม่สามารถทำตัวเป็นผู้บอกวิชา ผู้ที่รู้ทุกสิ่งทุกอย่างหรืออยู่เหนือผู้เรียนได้อีกต่อไป แต่ต้องเปลี่ยนบทบาทมาเป็นผู้เอื้ออำนวย/เกื้อกูลการเรียนรู้แก่ผู้เรียนแทน เพราะความรู้ใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดทำให้ครูและผู้เรียนต้องเรียนรู้ไปด้วยกัน แลกเปลี่ยนช่วยเหลือกัน และมีปฏิสัมพันธ์กัน ดังที่คุณหมอประเวศมักใช้คำว่า "Interactive Learning" นอกจากนั้น ครูบาอาจารย์ยังต้องมีบทบาทในทางวัฒนธรรมด้วย คือทำตนให้เป็นตัวอย่างที่ดีงามในทางศีลธรรมและจริยธรรมด้วย ที่ผ่านมาหน้าที่ด้านนี้ได้ย่อหย่อนลงไป โดยเฉพาะในระดับอุดมศึกษาที่ครูบาอาจารย์มักถือว่ามีเพียงหน้าที่การสอนเท่านั้น ไม่ได้มีหน้าที่ในการบ่มเพาะลูกศิษย์ให้เป็นคนเก่งคนดี

ประการที่สอง เราควรตระหนักว่าครูเป็นเพียงปุถุชนธรรมดา ๆ ที่มีความโลภ โกรธ หลง และมีอุปสรรคในชีวิตของตนที่จะต้องแก้ไขดิ้นรนเพื่อให้อยู่รอดในระบบเศรษฐกิจ-สังคม สังคมไม่ควรคาดหวังอย่างไม่ยุติธรรมต่อครูว่าจะต้องเป็นผู้วิเศษหรือเป็นผู้ที่ไม่มีกิเลสตัณหา เราควรคาดหวังเพียงแค่ในระดับที่ว่าครูจะต้องมีจรรยาบรรณและทำหน้าที่ครูที่สมบูรณ์ใน ๒ ด้าน คือ เป็นผู้เกื้อกูลให้เกิดการเรียนรู้และเป็นผู้ชี้นำ เป็นตัวอย่างที่ดีในทางศีลธรรม

ประการที่สาม สังคมไทยยังให้สวัสดิการ ให้เกียรติ และให้การยอมรับนับถือต่ออาชีพครูน้อยเกินไป ทำให้คนดีคนเก่งที่มีฝีมือละทิ้งอาชีพครูและหันไปทำงานอื่นที่มีศักดิ์ศรี และมีผลประโยชน์ตอบแทนมากกว่า เป็นเหตุให้กำลังคนในวิชาชีพครูยิ่งย่อหย่อนคุณภาพเพิ่มมากขึ้นอีก

ประการที่สี่ แม้ปัจจุบันครูจะมีชีวิตความเป็นอยู่และการบริโภคที่ทันสมัย แต่ส่วนใหญ่ยังคงมีสำนึกและความเคยชินแบบเดิม ยังไม่มีการพัฒนากระบวนทัศน์ ระเบียบวิธีคิด หรือองค์ความรู้ใหม่ ๆ ขาดการแสวงหาความรู้ใหม่ อันเป็นข้อด้อยสำคัญที่จะต้องปรับปรุงแก้ไขต่อไป

ประการสุดท้าย ครูผู้สอนไม่มีความเข้าใจมรดกทางปัญญาในวัฒนธรรมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งระเบียบวิธีและองค์ความรู้ที่มีคุณค่ายิ่งของพระพุทธศาสนา จึงไม่ได้หยิบยกสิ่งเหล่านี้มาเป็นองค์ประกอบสำคัญในการจัดกระบวนการเรียนรู้ เห็นได้ชัดจากสิ่งที่ท่านเจ้าคุณได้พร่ำสอนชี้แนะไว้ ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างมากต่อการพัฒนาความสามารถในการคิดของคน แต่ก็ยังไม่ถูกนำเข้ามาใช้ในแวดวงการเรียนการสอนมากเท่าที่ควร

เด็กไทยกับปัญหาปัจจุบัน

ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง

สำหรับข้อด้อยที่ต้องยอมรับในส่วนของผู้เรียน เกิดจากการที่ลูกหลานรุ่นใหม่ต้องเติบโตขึ้นมาในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างอย่างมากจากคนรุ่นพ่อแม่ หรือปู่ย่าตายาย อันได้แก่สังคมสมัยใหม่ หรือสังคมในยุค "Post-modernism" ที่มีวิถีชีวิตและระบบความรู้ที่หลากหลาย ซับซ้อน มีประสิทธิภาพด้านข่าวสารข้อมูลสูง แต่ขณะเดียวกันก็มีความผันแปรไม่แน่นอนมาก

อีกทั้งยังต้องเติบโตท่ามกลางธรรมชาติที่เสื่อมโทรม จึงห่างเหินจากความเป็นชุมชน เครือญาติ ธรรมชาติแวดล้อม และขนบธรรมเนียมประเพณีเดิมไปมาก ทำให้คนรุ่นใหม่มีโอกาสหลงทางได้มากเมื่อเทียบกับคนรุ่นก่อน ๆ ที่สำคัญคือการเติบโตในครอบครัวเดี่ยวมากกว่าครอบครัวขยาย ซึ่งครอบครัวเดี่ยวมักต้องแยกกันอยู่เพราะความจำเป็นในการประกอบอาชีพ หรือไม่ก็มีความขัดแย้งในครอบครัว จนทำให้สภาพจิตใจของลูกหลานไม่ดี

เท่าที่ควร ซ้ำร้ายยังมีเรื่องความรุนแรง ยาเสพติด และการยั่วยุทางวัตถุนิยมเข้ามา ทำให้เกิดความระส่ำระสาย ไม่มีประสิทธิภาพที่จะเรียนได้ดี รวมทั้งมีอาการหรือโรคใหม่ ๆ ของเด็กรุ่นใหม่เกิดเพิ่มขึ้น ที่ชัดเจนคือ โรคออทิสติก ที่ทำให้ระบบการเรียนการสอนยุ่งยากขึ้นกว่าเดิมเป็นอันมาก

นอกจากนั้น ลูกหลานของเรายังเติบโตขึ้นมาแบบตัวใครตัวมัน เน้นการเอาตัวรอด มีความเป็นปัจเจกนิยมและสุขนิยมสูง พวกเขาเรียนรู้และปรับตัวได้เร็ว แต่ค่อนข้างฉาบฉวย เปลี่ยนแปลงง่าย ไม่นิยมความลึกซึ้งประณีต นิยมการบริโภคอย่างสูง ไม่พอใจสิ่งใดนาน ต้องการการเปลี่ยนแปลงที่ร้อนรน โดยไม่มีเวลาที่จะพิจารณาความสุขความดีความงามทั้งหลายให้ถ่องแท้ เข้าทำนองขี่ม้าชมดอกกุหลาบ ผู้เรียนจึงตกอยู่ในสภาพที่น่าเวทนาและน่าเห็นใจ จำเป็นที่เราต้องปรับกระบวนวิธีที่จะช่วยเขาให้ได้มากที่สุด

สิ่งแวดล้อม : การเปลี่ยนแปลงที่เร็วและแรง

ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง

ในส่วนของความเป็นจริงของสภาพแวดล้อมในการเรียนรู้ที่เปลี่ยน-แปลงไป จะเห็นได้ว่า

ประการแรก ความรู้ทั้งหลายเติบโตและแพร่หลายไปอย่างรวดเร็ว โดยมีเทคโนโลยีข้อมูลข่าวสารเป็นปัจจัยกระตุ้นที่สำคัญ ซึ่งการเรียนแบบท่องจำที่เราเคยชินไม่สามารถตอบสนองให้คนเรียนรู้อย่างทันท่วงทีต่อการเปลี่ยนแปลงได้

ประการที่สอง สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่เสื่อมโทรมลงจนเป็นอันตรายแก่โลกมากขึ้นทุกทีไม่ว่าจะเป็นน้ำท่วม อากาศร้อนจัด ความแห้งแล้ง การขาดแคลนน้ำ รวมถึงการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติที่เกิดเพิ่มขึ้น ล้วนเกี่ยวข้องกับการศึกษาและส่งผลต่อการเรียนรู้/การปรับตัวของผู้คน

ประการที่สาม เศรษฐกิจทุนนิยมเสรี ปัจจุบันสวนทางกับหลักความพอเพียงในการใช้ทรัพยากรของโลกเป็นอย่างมาก มหาตมะ คานธี เคยกล่าวว่า "ทรัพยากรในโลกนี้มีเพียงพอสำหรับเลี้ยงคนทั้งโลก แต่ไม่เพียงพอที่จะสนองกิเลสตัณหาของคนเพียงคนเดียว" ทั้งนี้ ระบบทุนนิยมเสรีได้เพิ่มพูนความอยาก/ความต้องการของคนให้สูงขึ้น และเมื่อไม่สามารถจัดสรรทรัพยากรมาตอบสนองได้ มนุษย์ก็ได้พัฒนาเทคโนโลยีวิทยาการใหม่ ๆ แปลก ๆ ขึ้น เช่น GMOs ชีวเทคโน จนมีการพยากรณ์กันว่าชีวเทคโนจะเข้ามาเพิ่มความซับซ้อนให้กับชีวิตมากขึ้นและแทนที่ยุคข้อมูลข่าวสารในอนาคต ความเปลี่ยนแปลง ซับซ้อน และแพร่หลายของเทคโนโลยีที่ว่านี้ทำให้การเพิ่มสมรรถนะในการเรียนรู้ทำยากขึ้น

ประการที่สี่ ในปัจจุบันระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันเองมีแต่การช่วงชิงเอารัดเอาเปรียบและมีการครอบงำระหว่างประเทศพัฒนาแล้วกับด้อยพัฒนา คนส่วนใหญ่ของโลกรวมถึงประเทศไทยต้องอยู่ในสถานะเสียเปรียบ จึงเกิดการต่อสู้ดิ้นรน แบ่งเป็นฝักฝ่าย วัฒนธรรมการเรียนรู้ถูกแบ่งแยก

ประการที่ห้า แนวทางหรือกระแสใหม่ของโลกปัจจุบันได้แก่ กระแสประชาสังคม หรือ Civil Society กระแสประชาธิปไตย กระแสสิทธิมนุษยชน กระแสการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม กระแสการพัฒนาที่ยั่งยืน กระแสการยกย่อง/ปกป้องเด็กและสตรีให้พ้นจากการกดขี่ กำลังจะกลายเป็นบรรทัดฐานใหม่ที่เราต้องหันมาให้ความสำคัญ ทำความเข้าใจ และนำมาเป็นปัจจัยปรุงแต่งในการเรียนรู้ให้ดียิ่งขึ้น

ประการที่หก สภาพสังคมปัจจุบันที่ร้อนรุ่มด้วยความรุนแรงอาชญากรรม โดยมีเงินและความโลภเป็นตัวกระตุ้น ทำให้โลกอยู่บนฐานของความไม่แน่นอน โดยที่มนุษย์ก็ได้เพิ่มความไม่แน่นอนให้มีมากยิ่งขึ้นจนผู้คนมีความเป็นอยู่ลำบาก จึงจำเป็นต้องมีการเรียนรู้ตลอดชีวิต แม้แต่ผู้สูงอายุก็ยังต้องเรียนรู้ที่จะปรับตัวให้เหมาะสมเพื่อจะได้ไม่เป็นภาระต่อสังคม และ

เตรียมตนที่จะจากไปอย่างมีสติ รอบรู้ และสงบ ทั้งนี้ กระบวนการเรียนรู้ของเรายังขาดการพัฒนาการเรียนรู้ในมิติของจิตวิญญาณที่จะก่อให้เกิดความสงบสันติสุข และความราบรื่นแก่ชีวิต

ประการสุดท้าย สื่อนานาชนิดไม่ว่าวิทยุ โทรทัศน์ ซีดีรอม อินเทอร์เน็ต หรืออื่น ๆ ได้กลายเป็นครูคนใหม่ที่มีอิทธิพลต่อเราและลูกหลานของเราอย่างยิ่งยวด เพราะได้ล้างสมอง ครอบงำ และยัดเยียดสิ่งต่าง ๆ ให้เรามากมาย และล้วนเป็นไปเพื่อผลประโยชน์/กำไรทางการค้าพาณิชย์ ซึ่งอันตรายอย่างยิ่ง แต่หากสื่อเสนอแต่สิ่งสร้างสรรค์ก็จะเกิดประโยชน์มาก

ทางออกที่พอมองเห็น

ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง

สุดท้ายนี้ผมอยากจะขอเรียนเสนอถึงความเปลี่ยนแปลง หรือทางออกที่พอจะเป็นไปได้ โดยแยกออกเป็น ๒ ส่วน ส่วนแรกเป็นเรื่องการพัฒนาคน และส่วนที่ ๒ เป็นเรื่องยุทธศาสตร์/วิธีการเปลี่ยนแปลงกระบวนการเรียนรู้

ในส่วนของการพัฒนาคน ประการแรกจะต้องให้ความสำคัญกับการคัดคนที่มีศักยภาพอย่างสูงคือ มี ๓ Q ได้แก่ ไอคิวสูง อีคิวสูง และเอ็มคิวสูง คือมีความฉลาดทางสติปัญญา ทางอารมณ์หรือวุฒิภาวะ และทางศีลธรรม ผู้ที่จะมาทำหน้าที่กำกับวัฒนธรรมการเรียนรู้แบบใหม่จำเป็นต้องมีความสามารถพื้นฐานทั้งสามด้านในเกณฑ์สูง การศึกษาหรือกระบวนการการเรียนรู้จึงจะมีประสิทธิภาพขึ้นมาได้ ทั้งนี้ ควรจะคัดเลือกเอาคน ๔-๕ คน จาก ๒๕ คนข้างบน ในทุก ๆ ๑๐๐ คน ให้มาเป็นครูบาอาจารย์ เพื่อที่จะได้ผู้ที่มีคุณสมบัติครบถ้วนดังที่กล่าวมา

ประการที่สอง ควรปลดถ่ายกำลังคนที่ทำงานด้านวัฒนธรรมและการศึกษาไปสู่อาชีพอื่นที่เหมาะสมแก่วัยวุฒิและศักยภาพของแต่ละคนอาจ

เป็นการปลดถ่ายภายในระบบ หรือปลดถ่ายออกนอกระบบก็ได้ตามความจำเป็น

ประการที่สาม ต้องพัฒนากระบวนทัศน์และวิธีการเรียนรู้แบบใหม่ทั้งระบบ ทั้งในส่วนของผู้สอนที่จะต้องรับการฝึกอบรมก่อนประจำการและผู้ที่ประจำการอยู่แล้วทั้งภาครัฐและเอกชน โดยต้องกระทำอย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ

ประการที่สี่ ควรบำรุงขวัญกำลังใจของครูบาอาจารย์ด้วยการยกย่องส่งเสริมคนดีคนเก่งให้มีความก้าวหน้าควรแก่ความสามารถ

ประการที่ห้า ส่งเสริมครูเก่ง ครูดี หรือคนทำงานทางวัฒนธรรมที่เก่งและดีให้ก้าวหน้าในความรู้ทางวิชาชีพ โดยดำเนินการผ่านสถาบัน/สมาคมวิชาชีพและการจัดให้มีกองทุนพัฒนากำลังคน รวมทั้งจัดการให้บุคคลเหล่านี้ได้รับเกียรติและการยกย่องในสังคมไทย

ประการที่หก ควรเชิญผู้รู้ในทางพุทธศาสนา ทางจิตวิญญาณ ทางวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี ทางข้อมูลข่าวสาร ทางสังคมวิทยา ทางการวิจัยค้นคว้าให้เข้ามาร่วมงานในรูปของโครงการต่าง ๆ ให้มากยิ่งขึ้น เพราะการศึกษาและวัฒนธรรมการเรียนรู้นั้นมีความสำคัญเกินกว่าที่จะทำกันอยู่ในหมู่ครูบา-อาจารย์เท่านั้น

ประการสุดท้าย ควรส่งเสริมให้ใช้ภูมิปัญญาและนำผู้ชำนาญการด้านต่าง ๆ มาเป็นวิทยากร เพื่อให้เกิดการเรียนรู้อันหลากหลายและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

ในส่วนสุดท้ายผมขอเรียนถึงยุทธศาสตร์และวิธีในการเปลี่ยนแปลงกระบวนการเรียนรู้ดังนี้

ประการแรก ต้องใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ไม่ว่าจะเป็นคอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต ซีดีรอม วิดีโอ และใช้สถานวิทยบริการที่ทันสมัยเพื่อเพิ่มพูน

ประสิทธิภาพการเรียนรู้ให้ทันท่วงทีและเกิดประโยชน์สูงสุด แม้จะต้องลงทุนมากแต่ก็เป็นสิ่งจำเป็นเพื่อที่ลูกหลานของเราจะได้เข้าสู่วัฒนธรรมการเรียนรู้ที่ทรงสมัย

ประการที่สอง ต้องพัฒนาความรู้เรื่องจิตวิทยาพัฒนาการ จิตวิทยาเรียนรู้ และจิตวิทยาสังคม เนื่องจากวิธีการเรียนรู้ของศาสตร์แขนงต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นวิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ ศิลปะ ศาสนา ปรัชญา ล้วนแล้วแต่มีลักษณะและระเบียบวิธีที่แตกต่างกันเป็นอย่างมาก จึงจำเป็นที่ต้องพัฒนาความรู้เกี่ยวกับจิตวิทยาเหล่านี้อย่างเข้มข้น เพื่อพัฒนาให้เกิดวิธีการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ

ประการที่สาม ควรจะเปลี่ยนวิธีการคัดเลือกบุคคลเข้าสู่สถาบันอุดมศึกษาและสถาบันวิชาชีพต่าง ๆ โดยหันมาเน้นการประเมินศักยภาพและการประเมิน ๓ Q มากกว่าการประเมินสัมฤทธิผลของความรู้

ประการที่สี่ ควรมีการสาธิตระเบียบวิธีการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพและมุ่งขยายผลวิธีเหล่านี้ให้มากยิ่งขึ้น

ประการที่ห้า ควรวางยุทธศาสตร์การเปลี่ยนแปลงให้เป็นระบบเพื่อทดแทนกันระหว่างแนวปฏิบัติใหม่กับแนวปฏิบัติเดิม อย่างที่ประเทศอังกฤษทำแล้วได้ผลดีมากโดยจัดให้มีการ Facing in ระบบใหม่ และ Facing out ระบบเก่า หรือการสร้างความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันระหว่างคณะครูและคณะบุคคลชุดใหม่ที่มีความรู้ กระบวนทัศน์ และวิธีการใหม่ กับชุดเก่าที่ทำงานในแนวอนุรักษ์นิยม โดยไม่ต้องกระทบกระเทือนจิตใจกัน

ประการที่หก ในการเรียนการสอนทุกเรื่องควรจะประเมินประสิทธิภาพการเรียน (Process) มากกว่าประเมินสัมฤทธิผล

ประการที่เจ็ด ควรมีการพัฒนาเครือข่ายเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพในทุกระดับ ทั้งระดับผู้นำการเปลี่ยนแปลง ระดับครูอาจารย์ ผู้ปฏิบัติการ และระดับชาวบ้าน รวมทั้งเครือข่ายและสื่อต่าง ๆ

ประการสุดท้าย ควรให้ความสำคัญอย่างสูงกับการจัดสรรทรัพยากร อันได้แก่ ความรู้ งบประมาณ และกำลังคน ให้แก่การศึกษาหรือการพัฒนาการเรียนรู้ เพราะหากไม่มีการแก้ไขเพื่อให้ผู้คนได้ปรับปรุงประสิทธิภาพการเรียนรู้แล้ว ก็หมิ่นเหม่ที่จะประสบหายนะในทุก ๆ เรื่อง ดังที่มีปราชญ์ท่านหนึ่งกล่าวเตือนไว้นานแล้วว่า "อารยธรรมหาใช่อะไรอื่นไม่ แต่แท้จริงคือการแข่งขันช่วงชิงกันระหว่างการศึกษากับหายนะ"

ส่วนอีกท่านคือ อัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ ก็ได้กล่าวว่า "เพื่อให้มนุษยชาติอยู่รอด จำเป็นที่เราจะต้องเปลี่ยนวิธีคิดใหม่อย่างจริงจัง" ซึ่งผมขอเพิ่มเติมว่า เราจะเปลี่ยนวิธีคิดใหม่ได้ก็ต่อเมื่อได้ยกเครื่องระบบการศึกษาและวิธีการเรียนรู้อย่างจริงจัง

พระธรรมปิฎก

อาตมภาพเห็นว่ามีอยู่ประเด็นหนึ่งที่สามารถโยงไปถึงสถานการณ์ทั้งหมดได้ก็คือ การที่โลกปัจจุบันอยู่ในระบบธุรกิจการแข่งขันและการหาผลประโยชน์ ซึ่งมีอิทธิพลอย่างมากต่อการเกิดขึ้นของสถานการณ์ปัญหาต่าง ๆ อย่างกรณีเรื่องการศึกษาที่ในเวลานี้มีเรื่องผลประโยชน์ทางธุรกิจเข้ามาเกี่ยวข้อง ทำให้เกิดปัญหาอื่น ๆ ตามมาจนยากแก่การแก้ไข มีอาจารย์ในมหาวิทยาลัยท่านหนึ่งมาบ่นว่าสถาบันการศึกษาทำให้ตนไม่สามารถทำหน้าที่ที่ควรจะเป็นในทางวิชาการได้ เพราะสถาบัน/ผู้บริหารสถาบันเน้นแค่การหารายได้เป็นสำคัญแทนที่จะเน้นความก้าวหน้าทางวิชาการหรือการพัฒนาคนให้เจริญขึ้นทางสติปัญญา อาจารย์จึงไม่เป็นอิสระทางวิชาการ ขณะที่ตัววิชาการเองก็ไม่เต็มที่เท่าที่ควร ดังนั้นการแก้ปัญหาจึงเป็นไปได้ยากเพราะระบบดังกล่าวครอบคลุมอยู่

การแข่งขันในโลกปัจจุบันไม่ได้มีเฉพาะด้านการเมืองและเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังรวมถึงด้านสติปัญญาด้วย ระบบธุรกิจมีผลต่อการแข่งขันทางวิชาการ ทำให้การศึกษา/วิชาการของเราไม่อาจดีขึ้น จึงยากที่จะพัฒนาคน

ให้มีสติปัญญาขึ้นไปเป็นผู้ชนะในระบบการแข่งขันได้ อย่างไรก็ตาม หากมองให้ลึกลงไป ปรากฏการณ์และปัญหาต่าง ๆ ทั้งทางการเมืองและด้านอื่น ๆ รวมถึงการศึกษา ล้วนมีสาเหตุมาจากฐานคิดของตะวันตกที่แพร่ครอบงำไปทั่วโลกหรือที่เรียกว่าโลกาภิวัตน์ แล้วก่อให้เกิดความเป็นปัจเจกนิยม เราจึงต้องกลับไปพิจารณาปัญหามนุษย์ตั้งแต่ในระดับของทิฐิ โดยเฉพาะในส่วนของสุขนิยมและปัจเจกนิยม ที่ในระบบการแข่งขันมีความเชื่อว่าจะต้องหาสิ่งเสพมาปรนเปรอตนให้มาก โดยที่ผู้คนก็ยอมรับแนวทางนี้โดยง่าย ซึ่งสวนทางกับการแก้ไขปัญหา ทำให้การแก้ปัญหากลายเป็นการฝืนกระแส ดังนั้น เราจึงจำเป็นต้องทวนกระแส ส่วนจะทำได้แค่ไหนนั้นก็ขึ้นอยู่กับความสามารถของเราด้วย

ปัจจุบันในระบบเศรษฐกิจมีความเปลี่ยนแปลงที่ไม่น่าเชื่อว่าจะเกิดขึ้น นั่นคือ การเปลี่ยนแปลงลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างการผลิตกับการบริโภค ที่ตามปกติการผลิต โดยเฉพาะปัจจัย ๔ จะเป็นไปเพื่อสนองความต้องการของผู้บริโภค แต่ปัจจุบันคนเราบริโภคเพื่อสนองความต้องการของผู้ผลิต

ผู้ผลิตจะปลุกปั่นความต้องการและค่านิยมของคนในสังคมให้เป็นไปในทางที่เขาต้องการ โดยที่ผู้บริโภคไม่รู้ตัว จึงเป็นการบริโภคด้วยโมหะ ไม่ใช่ด้วยปัญญา ดังนั้น เมื่ออยู่ในระบบธุรกิจแบบนี้ เราจึงต้องให้การศึกษาที่ถูกต้องเพื่อสร้างปัญญาของคนให้รู้เท่าทัน ให้มีการบริโภคอย่างฉลาด บริโภคด้วยปัญญา อันจะทำให้ผู้บริโภคเริ่มมีศรัทธา เป็นตัวของตัวเองมากขึ้น และมองเห็นถึงการครอบงำการปลุกปั่นนี้ จนสามารถตัดสินใจได้ด้วยปัญญามากขึ้น นอกจากนั้นประเด็นนี้ยังโยงไปถึงการได้เปรียบเสียเปรียบและการเอารัดเอาเปรียบ ซึ่งผู้ผลิตหรือสังคม/ประเทศผู้ผลิตได้เปรียบอยู่ตลอดเวลาด้วย ทำให้บางสังคม/ประเทศ เช่น ไทย ที่ไม่มีปัญญาพอ ไม่เข้าใจ ไม่รู้ทัน ต้องเสียเปรียบ กลายเป็นสังคมที่บริโภคเป็นอย่างเดียว แต่การศึกษาสามารถช่วยได้ ทำให้เราไม่ต้องตกอยู่ในอำนาจของค่านิยมที่หลงฟุ้งเฟ้อ โก้เก๋ เห่อเหิมไปกับวัตถุและการบริโภค และทำให้เราหันมามีจิตสำนึกของการเป็น

ผู้ผลิต อันเป็นจุดเริ่มต้นของการแก้ปัญหา อีกทั้งยังถือเป็นการทวนกระแสอีกทางอย่างหนึ่งด้วย

ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง

สภาพการณ์ที่ท่านเจ้าคุณกล่าวมา แสดงให้เห็นว่าแทนที่อุดมคติของพุทธศาสนาจะเป็นศูนย์กลาง ก็กลับมากลายเป็นเพียงทางเลือก โดยคน ๙๐% อาจเลือกในกระแสหลัก แต่ ๑๐% เลือกมาในกระแสที่ไม่ต้องการ รวยแต่มีความสุข พอกินพอใช้ แต่คนจำนวนนี้จะค่อย ๆ เพิ่มจำนวนขึ้นและมีเสรีภาพ/ทางเลือก เพิ่มขึ้น เพื่อหาทางรอดท่ามกลางสภาพวิกฤตที่รุนแรงขึ้นทุกขณะ

คุณค่าที่ต้องไม่ละเลย : ครอบครัวและศีลธรรม

พระธรรมปิฎก

กระแสใหญ่ที่ครอบงำสังคมทำให้เราหนีไม่พ้นและต้องได้รับผลกระทบจากสภาพแวดล้อมเช่นนี้ แต่ไม่ใช่ว่าเราจะยอมถอยหรือทิ้งไป เราจำเป็นต้องทำให้ผู้คนเข้มแข็งโดยต้องชี้โทษและชี้ทางที่ถูกต้องให้เห็นว่าควรเป็นอย่างไร เมื่อคนเห็นก็จะนำไปสู่ผลดีอย่างแน่นอน แม้จะเป็นเพียงทางเลือกแต่ก็เป็นการทวนกระแสอยู่ในตัวและไม่ได้เป็นการต้านกระแส เพราะการต้านกระแสคือความตั้งใจที่จะไปต่อต้านกระแสที่ไหลบ่า เมื่อเราไปขวาง เราก็อาจยับเยิน ขณะที่การทวนกระแสคือการที่เราทำของเราไปท่ามกลางกระแสใหญ่ที่ไหลบ่ามา และถ้าหากว่าเรามีความสามารถมากขึ้นก็อาจสร้างกระแสใหม่หรือนำกระแสให้ไหลกลับมาได้

อาตมภาพอยากเน้นว่าการศึกษาต้องเริ่มต้นที่บ้านหรือดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า พ่อแม่เป็นบูรพาจารย์ หรือเป็นครูอาจารย์คนแรก หาก

ไม่เป็นเช่นนี้ปัญหาต่าง ๆ ก็จะแก้ได้ยาก เพราะกว่าที่เด็กจะไปโรงเรียนก็รับเอาแนวคิดที่ผิด ๆ ไปมากแล้ว แต่สภาพสังคมปัจจุบันพ่อแม่เริ่มห่างเหินลูก ซึ่งเราจะปล่อยให้เป็นเช่นนี้ไม่ได้ ดังมีอาจารย์ท่านหนึ่งเล่าถึงครอบครัวของท่านว่า พ่อแม่ลูกห่างเหินกันมาก แต่ละเดือนแทบไม่ค่อยได้พูดจากัน เพราะต่างก็ไปทำงาน ไปโรงเรียน แยกกันเดินทาง แยกกันรับประทานอาหาร ตื่นนอนและออกจากบ้านคนละเวลา ต้องสื่อสารถึงกันด้วยการใช้โน้ต ท่านผู้นี้ถามว่าต้องแก้ไขอย่างไร

อาตมาก็เลยบอกไปว่าคนในครอบครัวต้องมาตกลงกันว่าขอให้เรามีเวลาพบกันวันละหนึ่งครั้ง กระทั่งพวกเขาก็ได้พบกันทุกวันตอนทานอาหาร ความห่างเหินนี้ทำให้การศึกษาในครอบครัวเกิดขึ้นได้ยาก กระทั่งความสัมพันธ์และความอบอุ่นในครอบครัวก็ยังไม่มี ดังนั้น เราจึงต้องมาคิดกันว่าจะช่วยสังคมโดยทำให้การศึกษาที่บ้านเริ่มต้นขึ้นได้อย่างไร จะให้พ่อแม่ทำหน้าที่นี้ต่อลูกได้อย่างไร

นอกจากนั้น ในทางพุทธศาสนายังบอกว่าพ่อแม่เป็นผู้แสดง/นำเสนอโลกนี้แก่ลูก สิ่งนี้มีความสำคัญมากเพราะจะเป็นจุดเริ่มต้นของชีวิต การศึกษาสภาพจิตใจ และการมองโลกและเพื่อนมนุษย์ เนื่องจากพ่อแม่มีความใกล้ชิดลูก พ่อและแม่จึงเป็นตัวแทนของมนุษยชาติ พ่อเป็นตัวแทนของมนุษย์ผู้ชาย แม่เป็นตัวแทนของมนุษย์ผู้หญิง พอเด็กเกิดมาก็ได้รู้จักมนุษย์คู่แรก ถ้าพ่อแม่รวมถึงพี่น้องลุงป้าน้าอานำเสนอโลกให้เด็กด้วยความรัก ให้เด็กได้พบเห็นสิ่งดี ๆ แนะนำเขาด้วยความเมตตากรุณา เด็กก็จะพัฒนาความรู้สึกและท่าทีต่อมนุษย์ไปในทางที่ดี และหากพ่อแม่มีความคิดที่ดี มีปัญญา ชี้แนะเด็กด้วยความคิดและปัญญา นอกเหนือไปจากการแนะนำด้วยคุณธรรมที่เป็นพื้นฐานหรือด้วยความรู้สึกที่ดีแล้ว ก็จะทำให้เด็กรู้จักคิดพิจารณาสิ่งต่าง ๆ และมีท่าทีต่อโลกในแง่ที่จะไปแก้ปัญหาหรือสร้างสรรค์โลก

การที่เด็กเห็นแต่ภาพการแย่งชิง การฆ่าฟัน และความเห็นแก่ตัวที่โทรทัศน์นำเสนอ ทำให้เด็กมองว่าเพื่อนมนุษย์โหดร้าย น่ากลัว ไว้ใจไม่ได้

หรือไม่ก็มองในแง่ที่ว่าจะต้องต่อสู้ เอาชนะ และฆ่ากัน การที่เรายกบทบาทการสร้างโลกแก่ลูกไปให้โทรทัศน์ ทำให้การศึกษาเสื่อมถอยลง

ฝรั่งคนหนึ่งซึ่งเป็นประธานบอร์ดการศึกษาได้เขียนหนังสือเล่มหนึ่งโดยได้หยิบยกเอาปัญหานี้ขึ้นมาเพื่อชี้ถึงความน่าห่วงใย โดยได้กล่าวถึงเหตุการณ์ในเมืองฟิลาเดเฟีย ที่ชายขายไอศกรีมถูกวัยรุ่นขอเงิน แต่ไม่ยอมให้จึงถูกยิงบาดเจ็บ เมื่อเด็กวัยรุ่นรายอื่น ๆ ได้ยินเสียงปืนจึงเข้ามาห้อมล้อมและแทนที่จะช่วยเหลือก็กลับร้องเพลงเต้นรำ และมองดูคนที่กำลังจะตายอย่างสนุกสนาน คนขายไอศกรีมอีกรายเข้ามาพอดี และพบกับเหตุการณ์เดียวกัน แม้เขาจะเอาตัวรอดมาได้ แต่ก็เกิดความหวาดกลัวในจิตใจเป็นอย่างมาก

ผู้เขียนกล่าวว่าเหตุการณ์นี้มีความรุนแรงและน่ากลัวมาก เพราะปัจจุบันคนเรานอกจากจะโหดร้ายฆ่าฟันกันได้ง่าย ๆ แล้ว ยังมีความสนุกสนานโดยไม่รู้สึกผิด ผู้เขียนได้พิจารณาถึงเหตุ-ปัจจัยที่ก่อให้เกิดเหตุการณ์เช่นนี้ขึ้น โดยอธิบายว่า ปัจจุบันคนอเมริกันมองเห็นภาพชีวิตเหมือนดูรายการโชว์ในโทรทัศน์ เด็กดูโทรทัศน์ที่มีแต่การฆ่ากันจนเป็นเรื่องสนุกสนาน จึงมองชีวิตว่าเป็นอย่างนั้น กรณีดังกล่าวเป็นตัวอย่างผลกระทบของการที่โทรทัศน์เข้ามามีบทบาทในการแสดงโลกนี้ให้แก่ลูกแทนพ่อแม่

ในด้านของการบริโภคก็เช่นกัน แม้พ่อแม่บางรายจะอยู่ใกล้ชิดลูก แต่ก็ไม่ได้ให้การศึกษาในด้านนี้แก่ลูก เช่น ไม่เคยให้เด็กรู้จักคิดว่าเรากินอาหารเพื่ออะไร ใช้เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มเพื่ออะไร แต่ปล่อยให้เด็กไปตามค่านิยมและคิดว่าการหนุนหรือตามใจเด็กไปตามกระแสค่านิยมการบริโภคเป็นการแสดงความรักต่อลูก แทนที่จะให้ลูกได้คิดว่าคนเรากินอาหารเพื่อให้ชีวิตดำเนินไปได้ เพื่อให้ร่างกายแข็งแรงมีคุณภาพ เพื่อจะได้เอาร่างกายไปใช้ทำหน้าที่ ทำประโยชน์ต่าง ๆ ก็กลับไปให้ความสำคัญกับความอร่อย ความโก้เก๋ ซึ่งสวนทางยิ่งกับการศึกษาที่แท้จริง ที่เป็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่าง

กาย ใจ กับสิ่งแวดล้อม จึงต้องตกเป็นเบี้ยล่างในระบบการผลิต การบริโภคต่อไปเรื่อย ๆ ดังนั้น จึงจำเป็นที่จะต้องปลูกฝังการศึกษาในครอบครัวให้เกิดขึ้น

ปัจจุบันเราต้องการให้เด็กเก่ง ดี และมีความสุข การที่จะเป็นเช่นนี้ได้จริงทั้ง ๓ ประการต้องไปด้วยกัน ไม่ใช่แตกไปคนละทางหรือขัดแย้งกันเองอย่างในปัจจุบัน คือ ถ้าเก่งก็มักจะดียาก ถ้าดีก็มักจะเก่งยาก หรือถ้าเก่ง/ดีก็มักไม่มีความสุข แม้โดยแท้จริงทั้ง ๓ ก็เข้ากันได้อยู่แล้วโดยธรรมชาติ แต่การศึกษาของเรายังไม่ถูกต้อง จึงยังไม่สามารถประสานทั้ง ๓ ส่วนให้สอดคล้องกลมกลืนกันได้ เนื่องจากยังอยู่ในระบบการแข่งขันหรืออยู่ภายใต้ค่านิยมปัจจุบัน เราจำเป็นต้องให้การศึกษาเพื่อให้คนมีแนวคิดและทัศนคติที่ถูกต้อง จนสามารถประสานทั้งเก่ง ดี และความสุขเข้าได้ด้วยกัน

ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง

ผมขออนุญาตเสริมโดยยกกรณีตัวอย่างจากญี่ปุ่น เด็กญี่ปุ่นปัจจุบันห่างเหินจากครอบครัวมาก และมีครูคนใหม่คือโทรทัศน์ที่คอยสอนเรื่องความรุนแรง เล่นเกมที่มีแต่ฆ่ากันโดยไร้ความรู้สึก ในโรงเรียนเด็กนักเรียนรังแกกันเองไม่พอ แต่ยังก้าวไปถึงขั้นรังแกครูด้วย

ประเด็นก็คือ ขณะนี้โลกทุนนิยม สุขนิยม และบริโภคนิยมกำลังมีอันตรายใหญ่หลวง และคนส่วนใหญ่ก็อยู่ในสถานะเสียเปรียบ คน/ประเทศที่รวยมีน้อย คนหรือประเทศที่จนมีมาก การจัดการศึกษาเพื่อประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่เป็นสิ่งจำเป็นและควรมีทางเลือกหลาย ๆ ทาง เพื่อความเหมาะสม เราอาจต้องทนต่อความสูญเสีย ความพ่ายแพ้ แต่ท้ายที่สุดก็คงจะค่อย ๆ ดีขึ้นเอง ในกรณีสังคมไทยไม่ได้มีเพียงปัญหาที่พ่อแม่ไม่ค่อยได้อยู่กับลูกเท่านั้น ร้ายกว่านั้นยังมีการนำลูกไปฝากให้ย่ายายเลี้ยง ดังที่สมเด็จพระเทพฯ รับสั่งว่า "ด้วมเตี้ยมเลี้ยงเตาะแตะ" อันจะเป็นปัญหาใหญ่ต่อเนื่องไปอีก

พระธรรมปิฎก

ปัจจุบันผู้คนไปหนุนเรื่องสุขนิยมกันมาตั้งแต่ในบ้านโดยไม่รู้ตัว พ่อแม่ก็ไม่รู้ว่าสิ่งนี้มีพิษมีภัยอย่างไร คิดแต่ว่าถ้าได้บำรุงบำเรอเด็กตามค่านิยมสุขนิยมก็แสดงว่ารักลูก เด็กจึงยิ่งอ่อนแอลงและยิ่งห่างไกลออกไปจากการศึกษา อยากจะขอเน้นเรื่องความสุขจากปัจจัยภายใน ซึ่งเด็กสร้างขึ้นได้ในตัวเอง ทั้งเป็นสุขที่ยั่งยืนปลอดภัย และช่วยให้เด็กพัฒนาเป็นความสุขจากการสนองความใฝ่รู้

นายแพทย์ประเวศ วะสี

สภาพการณ์ที่ได้กล่าวกันมาทั้งหมดมีที่มาจากวิธีคิดและการปฏิบัติที่ส่งเสริมสุขนิยมและปัจเจกนิยม ซึ่งเป็นกระแสใหญ่ที่ครองโลกอยู่ ผู้มีอำนาจในโลกพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงทั้งโลกให้มีอารยธรรมเดียวกัน คือ วัตถุนิยม บริโภคนิยม ซึ่งเป็นอันตราย เพราะโลกมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นความงามและจะก่อให้เกิดความยั่งยืน ทั้งนี้ โดยมีเครื่องมือที่ทรงพลังในการเปลี่ยนโลก คือ World Bank และ IMF ที่ไปกดบังคับประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก ดังนั้น ปัญหาจึงหนักหน่วงมาก แต่ก็ยังไม่สิ้นหวัง เพราะความผิดพลาดและผลกระทบต่าง ๆ จะค่อย ๆ ปรากฏออกมา กระทั่งถึงจุดหนึ่งที่ต้องหาทางออก เหมือนทารกในครรภ์แม่ที่พอถึงจุดหนึ่งก็อยู่ในครรภ์ต่อไปไม่ได้แล้ว ต้องคลอดออก มิเช่นนั้นก็ต้องตายทั้งแม่ทั้งลูก นั่นคือ เมื่อเกิดวิกฤตไปจนสุดสายป่านในภพภูมิเดิมก็จะเกิดเป็นภพภูมิใหม่ และการออกไปควรจะมีหลายวิธี สิ่งที่ท่านอาจารย์พุทธทาสและที่ท่านเจ้าคุณได้ค้นคว้าไว้มีประโยชน์มาก แม้จะทำให้กระแสเปลี่ยนไม่ได้ แต่ได้เข้าถึงบางคน แม้จะน้อยแต่ก็มีประโยชน์มาก เพราะการที่คน ๆ หนึ่งได้ศึกษาอย่างจริงจัง มีปัญญา มีความเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ตามสภาพความเป็นจริง รู้ว่าธรรมชาติเป็นอย่างไร สิ่งที่ดีเป็นอย่างไร ก็จะทำให้ผู้นั้นเป็นอิสระและมีพลังมาก ดังที่เราจะเห็นได้จากพลังของท่านอาจารย์พุทธทาสและท่านเจ้าคุณ

ชุมชนเข้มแข็ง : ความหวังในการปฏิรูปการศึกษา

นายแพทย์ประเวศ วะสี

ที่ท่านเจ้าคุณพูดถึงความสำคัญของครอบครัว ผมคิดว่าการตั้งรับในระดับครอบครัวคงไปไม่ไหวแล้ว เพราะปัจจุบันครอบครัวแตกแยกกระจายไปมากแล้ว ครอบครัวที่รวยก็ยุ่งมาก ส่วนครอบครัวที่จนก็มีภาวะบีบคั้นทางเศรษฐกิจมาก

ดังนั้นยุทธศาสตร์ในการตั้งรับจึงต้องมาอยู่ที่ชุมชน ทำให้เป็น "ยุทธศาสตร์ชุมชนเข้มแข็ง" เพราะหากชุมชนเข้มแข็งในด้านจิตใจ ด้านการเรียนรู้ ด้านสังคม และด้านวัฒนธรรม ก็จะทำให้ครอบครัวเข้มแข็ง และช่วยพัฒนาการศึกษาของคนในครอบครัวและชุมชนได้

ปัจจุบันมีความพยายามทำยุทธศาสตร์ที่ว่านี้กันมาก มีกลุ่มต่าง ๆ ของชาวบ้านที่รวมตัวกันได้หมื่นกว่ากลุ่มแล้ว ประกอบกับการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรับสั่งเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งชาวบ้านตามต่างจังหวัดเห็นคุณค่า เพราะสอดคล้องกับวิถีชีวิตของพวกเขา ขณะที่นักเศรษฐศาสตร์นักวิชาการกลับมองไม่เห็น ดังที่ครูสน รูปสูง กล่าวกับชาวบ้านที่จังหวัดขอนแก่นว่า "นักวิชาการไม่เข้าใจปัญหาของชาวบ้าน คนเดียวที่เข้าใจ คือ พ่อใหญ่ภูมิพล"

สิ่งที่อาจารย์เอกวิทย์เสนอมาล้วนเป็นสิ่งดี แต่ทำได้ยากทั้งสิ้น อย่างข้อเสนอเรื่องการปลดถ่ายกำลังคนอย่างจริงจัง เพราะเพียงแค่การนำมหาวิทยาลัยออกนอกระบบก็เกิดปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ มากมายแล้ว นอกจากนั้น การที่จะดำเนินการในเรื่องเหล่านี้ได้ก็จำเป็นต้องมีผู้นำที่มีศักยภาพ แต่ประการหนึ่งที่สามารถทำได้ก่อนก็คือ การคัดเลือกคนดีมีศักยภาพในการเรียนรู้ หากมองเปรียบเทียบกับประเทศจีนจะพบว่าคนจีนไม่ว่าจะยากดีมีจนอย่างไรล้วนแต่มีความบันดาลใจในการศึกษาสูงมาก มีความมานะอยากให้บุตรหลานมีการศึกษาที่ดี เนื่องจากมีวัฒนธรรมมาตั้งแต่ดั้งเดิมว่า

ทุกคนจะชุมเรียนรู้เพื่อหวังจะสอบได้เป็นจอหงวน ซึ่งเป็นการสอบครั้งใหญ่ของแผ่นดิน มีองค์พระจักรพรรดิมาคุมสอบเอง ผู้ที่สอบได้ที่หนึ่งจะได้รับเกียรติมาก มีการแห่แหนกันรอบเมืองและตั้งให้เป็นขุนนาง ในขณะที่คนไทยมีชีวิตที่สบาย ไม่ต้องคิดมาก จึงยังขาดความมุมานะและไม่เห็นคุณค่าของการศึกษาอย่างจริงจัง

แม้คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติจะได้เสนอแผนการศึกษาในโครงสร้างใหม่ แต่ก็ยังไม่มีพลังที่จะขับเคลื่อน หนทางหนึ่งที่จะทำให้ผู้เรียนฮึดสู้ มีความมุ่งมั่นในการศึกษาเล่าเรียนมากขึ้นก็คือ การตั้งวิทยาลัย/ราช-วิทยาลัยครุศาสตร์ ทำให้เป็นสถานศึกษาที่ดีที่สุดที่แตกต่างไปจากมหา-วิทยาลัยทั่วไป โดยรวมผู้ที่มีเกียรติ มีสติปัญญาและความสามารถล้ำเลิศของประเทศมาเป็นผู้สอน แล้วมีระบบที่ดีในการคัดเลือกคนมาอบรมบ่มเพาะ รวมทั้งหาที่ทางในสังคมให้แก่ผู้เรียนหลังจบการศึกษาอย่างน้อยในช่วงเริ่มต้นเพื่อให้เกิดพลังต่อการเปลี่ยนแปลงสังคม

การเปลี่ยนแปลงด้านการศึกษาหากเริ่มต้นจากในโรงเรียนจะไปได้ช้า เพราะยังติดกับวิธีคิดวิธีสอนแบบเดิม แต่หากใช้กระบวนการชุมชนจะไปได้เร็วกว่า พอชุมชนเข้มแข็งก็ค่อยดึงโรงเรียนเข้ามาสู่ชุมชน เช่น อาจชวนครูมาทำวิจัยเรื่องชุมชน แต่ทางที่ดีต้องทำทั้ง ๒ ด้าน ทั้งโรงเรียนและชุมชนต่างก็ต้องปรับตัวเข้าหากันในการจัดการเรื่องวัฒนธรรม

ข้อบกพร่องสำคัญของความพยายามปฏิรูปการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมในปัจจุบันก็คือ การแยกส่วนการศึกษาออกจากวัฒนธรรมและศาสนา และให้ความสนใจเฉพาะแต่เรื่องเขตการศึกษากันเท่านั้น

ผมคิดว่าสิ่งที่ สวช. ควรจะทำและน่าจะเกิดประโยชน์มากก็คือ จัดให้มีการประชุมเรื่อง "วัฒนธรรมกับการพัฒนา" เดือนละครั้ง โดยเชิญผู้รู้จำนวนหนึ่งมาร่วมพูดคุย ผมเองก็มีเวทีในลักษณะนี้อยู่และทำมานานกว่า ๑๐ ปี สามารถผลักดันในเชิงนโยบายได้มากจนเกิดเป็นการปฏิรูประบบสาธารณสุข

โดยกลุ่มที่ว่านี้มีลักษณะเป็น Think Tank ทำหน้าที่ระดมความคิด และหากมีประเด็นใดที่ยังไม่ชัด ก็จะแยกย้ายกันไปทำการบ้านก่อนจะนำมาผลักดันทางนโยบาย

สวช. น่าจะทำหน้าที่ประสานและจัดการให้เกิดเวทีในลักษณะนี้ได้ เพราะมีทั้งกำลังเจ้าหน้าที่และมีบารมีที่ดี ซึ่งจะทำให้ผู้รู้ทั้งหลายได้มาร่วมกันคิดและร่วมกันทำประเด็นที่ว่าด้วยวัฒนธรรมกับการพัฒนาให้ชัดเจนขึ้น แม้ในกลุ่มของผู้ที่ทำงานด้านปฏิรูปการศึกษาจะดำเนินการในลักษณะนี้ไปบ้างแล้วแต่ก็ยังไม่มีพลังมากพอ จึงจำเป็นต้องหากระบวนการทางปัญญามาเสริมอีกเพื่อนำไปสู่กระบวนการทางนโยบาย

ทั้งนี้ เวที Think Tank นี้ จะช่วยหนุนเสริมกระบวนการทำงานของคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ เพราะแม้ในการประชุมของคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ จะมีเรื่องดี ๆ เสนอเข้าไปหลายเรื่อง แต่ส่วนใหญ่ยังไม่มีความชัดเจนถึงขั้นที่จะลงมือปฏิบัติหรือผลักดันทางนโยบายได้

ผมคิดว่าดำเนินการในระดับนโยบายไม่ได้ยากจนเกินไป แม้แต่เรื่องใหญ่ ๆ อย่างการปฏิรูประบบสุขภาพก็ทำสำเร็จมาแล้ว เพราะเราทำงานทางวิชาการกันมานานจนท่านนายกฯ มองเห็นและเข้ามาสนับสนุน จากนั้นก็มีการตั้งคณะกรรมการปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ โดยมีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน แล้วใช้ทรัพยากรของรัฐทั้งหมด ทั้งสำนักงาน งบประมาณ และกำลังคน

สวช. สามารถขับเคลื่อนเรื่องใหญ่เหล่านี้ได้ ด้วยวิธีสามเหลี่ยมเขยื้อนภูเขา

โดยมุมแรกคือ การสร้างความรู้เกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ ให้ได้ มุมที่สองคือการเคลื่อนสังคม (Social Movement) และมุมที่ ๓ คือ เชื่อมโยงกับอำนาจรัฐ/การเมือง ซึ่งคนส่วนใหญ่มักมุ่งความสนใจไปที่อำนาจรัฐและการเมืองเท่านั้น คิดกันแต่ว่าถ้าผู้มีอำนาจดี บ้านเมืองก็จะดีเอง ทำให้สังคมขาด

ความรู้ ทั้งนี้ เมื่อสังคมเกิดปัญญาแล้วก็ต้องนำเข้ามาสู่ Social Movement ซึ่งที่จริงก็คือ Social Learning โดยการแปรรูปให้สาธารณะเข้าใจและเรียนรู้ได้ง่าย จากนั้นเรื่องอำนาจรัฐ/การเมืองก็จะตามมาเอง โดยในส่วนของการขับเคลื่อนสังคมนั้น

สวช. ควรเร่งทำในส่วนของสื่อ เพราะสื่อคือประตูของวัฒนธรรม หากประตูไม่เข้มแข็งสิ่งไม่ดีต่าง ๆ ก็เข้ามาได้ง่าย จึงต้องมียุทธศาสตร์ที่จะดำเนินการกับสื่อ

ปัจจุบันนี้สื่ออยู่ในสภาพที่ย่ำแย่ดังที่นักวิชาการท่านหนึ่งนำเสนองานในที่ประชุมแมกไซไซที่ได้หวันครั้งล่าสุด ในหัวข้อชื่อ "Media for the Poor, Poverty of the Media" ที่แสดงให้เห็นว่าสื่อมวลชนแทบไม่มีความรู้เรื่องความยากจน จึงนำเสนอได้แต่ในรูปของอารมณ์ความรู้สึก เน้นการขายความน่าสังเวชของคนจน โดยไม่ได้นำความยากจนมาทำให้เป็นประเด็นสำคัญ

ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง

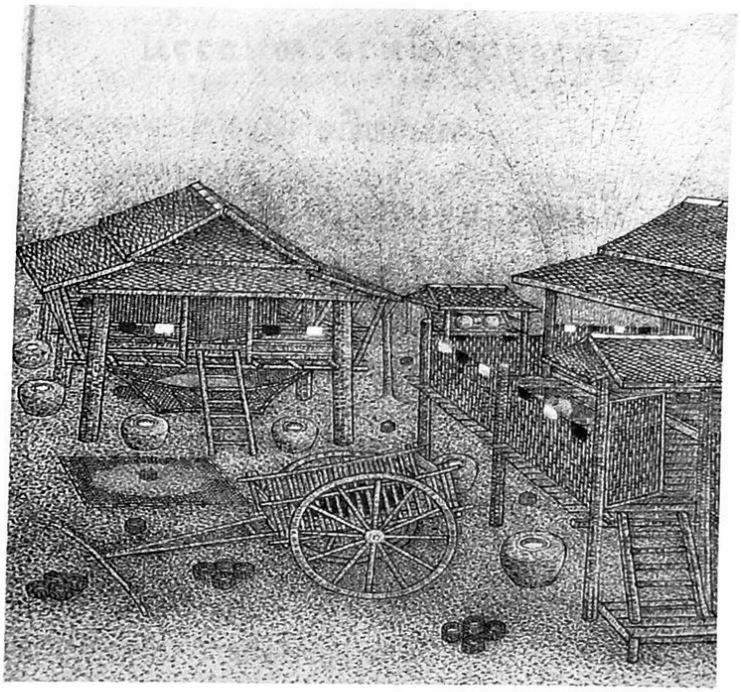
จากที่ฟังมาทั้งหมดทำให้ผมคิดว่าการจะแก้ปัญหาให้ได้ผล จำเป็นต้องหยิบเฉพาะบางส่วนเสี้ยวออกมาดำเนินการ ซึ่งที่สำคัญและนำมาสู่ความเปลี่ยนแปลงได้ ก็คือส่วนที่เป็นวัฒนธรรมการเรียนรู้ โดยเราอาจต้องเลือกจุดเฉพาะลงไปอีกเพื่อให้เกิดผลสร้างสรรค์อย่างแท้จริง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือต้องหันมาให้ความสำคัญกับการประเมินสถานการณ์และหาจุดคานงัดที่ใดที่หนึ่งขึ้นมาให้ได้

เมื่อพบว่าผู้ที่ทำงานด้านการศึกษาและวัฒนธรรมมีความย่อหย่อนและรัฐก็ไม่เคยคิดแก้ปัญหานี้อย่างจริงจัง เราก็ต้องเน้นการแก้ปัญหาในส่วนนี้ด้วยการคัดคนดีมีฝีมือเข้ามาและทำให้เขาเติบโตเข้มแข็งเพื่อไปสร้างกระแสการเปลี่ยนแปลงต่อไป

นายแพทย์ประเวศ วะสี

ในส่วนของงานด้านวัฒนธรรม ผมอยากให้มีหน่วยงานหรือโครงสร้างที่เป็นอิสระ อาจตั้งขึ้นในรูปสถาบันวิจัยระบบ/สถาบันวิจัยและพัฒนา โดยเชิญผู้รู้/นักปราชญ์ของชาติมาร่วมงาน โดยใช้งบประมาณ/ทรัพยากรของทางราชการ ทั้งนี้ บารมีและปัญญาของท่านเหล่านี้จะช่วยลดความไม่ดีของนักการเมืองและระบบราชการได้ แต่การดำเนินงานไม่ควรเน้นการวิจัยนโยบายซึ่งเป็นเพียงการวิจัยแบบสั้น ๆ อย่างที่สำนักงานการศึกษาแห่งชาติทำ เพราะเราต้องการการวิจัยเพื่อการพัฒนา และเพื่อสร้างองค์ความรู้ที่ต้องมีการลงรายละเอียดและความต่อเนื่องยาวนาน ที่จะนำมาสู่การยกร่างกฎหมาย/ข้อเสนอเชิงนโยบายได้ในที่สุด

คำนิยาม

ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม

หมายถึง

ผู้ที่มีผลงานดีเด่นเป็นที่ประจักษ์

มีวิถีชีวิตที่เป็นแบบอย่าง

เป็นผู้นำทางความคิด

และการกระทำ

ที่สร้างสรรค์ผลงาน

อันมีผลต่อการพัฒนา

ชี้นำทิศทางการพัฒนา

และการแก้ปัญหาในสังคม

ปัจจุบัน

ประวัติผู้นำเสวนา

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)

ชาวสุพรรณบุรี เกิดปี พ.ศ. ๒๔๘๑ สามารถสอบได้เปรียญธรรม ๙ ประโยค ขณะเป็นสามเณร และอุปสมบทในฐานะนาคหลวง ปี พ.ศ. ๒๕๐๔

พ.ศ. ๒๕๐๕ ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับ ๑) จากมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย

อุทิศเวลาให้กับงานวิชาการด้านเผยแผ่พระศาสนามาอย่างต่อเนื่อง ผลงานวิชาการที่สำคัญ พุทธธรรม พจนานุกรมพุทธศาสตร์ : ฉบับประมวลธรรม พจนานุกรมพุทธศาสตร์ : ฉบับประมวลศัพท์ ธรรมนูญชีวิต เป็นต้น

นอกจากนี้ได้รับนิมนต์เป็นที่ปรึกษาของมหาวิทยาลัยมหิดล ในการสร้างพระไตรปิฎกและอรรถกถาฉบับคอมพิวเตอร์เพื่อการศึกษาพระไตรปิฎกและอรรถกถาตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สำเร็จสมบูรณ์เป็นฉบับแรกของโลก ทำให้การศึกษาค้นคว้าคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นไปได้อย่างรวดเร็ว สะดวก และแม่นยำ

พระธรรมปิฎก มีชื่อเสียงโดดเด่นในฐานะพระนักวิชาการ ผู้ที่ศึกษาพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นสถาบันการศึกษาฝ่ายสงฆ์หรือมราวาส ล้วนแต่อาศัยงานเขียนของท่านทั้งสิ้น ท่านเขียนเพื่อคนอ่านที่เป็นคนสมัยใหม่และเป็นนักวิชาการ ลักษณะงานจึงเป็นศาสตร์สมัยใหม่ในรูปงานวิจัย

ท่านอยู่ในโลกวิชาการมากกว่าจะลงมายุ่งเกี่ยวเรื่องชาวบ้าน แม้เรื่องที่ชาวบ้านเถียงกัน ถ้าท่านจะพูดท่านก็พูดแบบวิชาการ ไม่ใช้อารมณ์ตัดสิน

ท่านได้รับรางวัลเชิดชูเกียรติมากมาย ในปี พ.ศ. ๒๕๓๗ ได้รับรางวัล "การศึกษาเพื่อสันติภาพ" จากองค์การ UNESCO และในปี พ.ศ. ๒๕๓๘ ได้รับการประกาศแต่งตั้งให้เป็นผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม จากคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ

ประวัติผู้นำเสวนา

ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี

คนเมืองกาญจน์ เกิดเดือนสิงหาคม ปี พ.ศ. ๒๔๗๔

ปริญญาแพทยศาสตรบัณฑิต (รางวัลเหรียญทอง) จากมหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ ได้รับทุนส่วนพระองค์ไปศึกษาต่อที่สหรัฐอเมริกา (ดุษฎีบัณฑิต สาขาโลหิตวิทยา) และอังกฤษ (สาขาพันธุศาสตร์)

งานวิชาการและการวิจัยที่โดดเด่นคือการตรวจและรักษาผู้ป่วยโรคธาลัสซีเมีย รวมทั้งผลงานการเขียนที่สะท้อนวงการสาธารณสุขของไทย คือ หนังสือ สาธารณสุขหรือสาธารณทุกข์ และรักษาโรคหรือรักษาคน

ท่านไม่ได้สนใจเรื่องสาธารณสุขอย่างเดียว แต่สนใจเรื่องธรรมะ สังคม วิถีชีวิตคน ซึ่งล้วนเกี่ยวข้องกับการมีสุขภาพดีถ้วนหน้าของคนไทยทั้งสิ้น

"ราษฎรอาวุโส" คือการยกย่องจากสังคม ที่ท่านได้แสดงความคิดเห็นต่าง ๆ ผ่านสื่อ ในช่วงที่บ้านเมืองเผชิญกับวิกฤต ไม่ว่าจะเป็นวิกฤตทางการเมือง สังคม ศาสนา รวมทั้งเศรษฐกิจ นั่นคือ การสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่ถูกต้อง เพื่อศานติสุขของสังคมไทย

ท่านได้รับการยกย่องจากหลายสถาบัน เช่น รางวัลแม็กไซไซ สาขาบริการรัฐ (๒๕๒๔) นักวิทยาศาสตร์ดีเด่น (๒๕๒๖) บุคคลดีเด่นของชาติ สาขาการแพทย์ (๒๕๒๘) และเหรียญดุษฎีมาลา เข็มศิลปวิทยา นักวิจัยดีเด่นแห่งชาติ สาขาวิทยาศาสตร์การแพทย์ (๒๕๓๑) เหรียญเชิดชูเกียรติ "Tobacco and health" (๒๕๓๓) จากองค์การอนามัยโลก (WHO) และรางวัล COMENIUS จากองค์การ UNESCO (๒๕๔๑)

ในปี พ.ศ. ๒๕๓๘ ได้รับการประกาศแต่งตั้งให้เป็นผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม จากคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ

ประวัติผู้นำเสวนา

ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง

บุตรพระยาอมรฤทธิธำรง (พร้อม ณ ถลาง) เกิดที่จังหวัดระนองฝั่งทะเลอันดามัน ปี พ.ศ. ๒๔๗๓

ปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิต และครุศาสตรบัณฑิต จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปริญญาโทด้านการประถมศึกษา และดุษฎีบัณฑิตด้านการพัฒนาหลักสูตร จากสหรัฐอเมริกา

ทำงานการศึกษามาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่เริ่มรับราชการ (พ.ศ. ๒๕๐๓) โดยได้จับงานสำรวจและวิจัยปัญหาการประถมศึกษาในชนบทอย่างต่อเนื่อง

ฮือฮามากในปี พ.ศ. ๒๕๑๑ จากการริเริ่มจัดสัมมนาเรื่อง "การจัดการศึกษาไทยในรอบ ๑๐๐ ปีที่ผ่านมา"

ได้เป็นอธิบดีกรมวิชาการ ปี พ.ศ. ๒๕๒๑

ในปี พ.ศ. ๒๕๒๕ เป็นอธิบดีกรมสามัญศึกษา ได้ส่งเสริมให้โรงเรียนมัธยมเปิดหลักสูตรที่มีวิชาหลากหลาย โดยเฉพาะวิชาชีพเพิ่มมากขึ้น โดยมีหลักความเชื่อให้เด็ก "คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น" และให้ความรู้ที่ทันสมัย โดยหลักการนี้เป็นที่ยอมรับกันกว้างขวาง

เป็นเลขาธิการคณะกรรมวัฒนธรรมแห่งชาติ จนเกษียณอายุราชการในปี พ.ศ. ๒๕๓๔

ในปี พ.ศ. ๒๕๓๘ ได้รับการประกาศแต่งตั้งให้เป็นผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม จากคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ

ประวัติผู้นำเสวนา

รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม

ทายาทของนักโบราณคดี (อาจารย์มานิต วัลลิโภดม)

ศึกษาด้านอักษรศาสตร์ จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปริญญาโท คณะมานุษยวิทยา จากมหาวิทยาลัย Western ออสเตรเลีย

รับราชการเป็นอาจารย์ภาควิชามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศิลปากร จนเกษียณอายุราชการ

เคยได้รับเชิญเป็นวิทยากร และ Visit Scholar ในด้านบรรยายอภิปราย ในคณะประวัติศาสตร์ สังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ หลายสถาบันทั้งในประเทศและต่างประเทศ

อาจารย์ศรีศักรได้ชื่อว่ามีผลงานวิชาการที่ "สวย" และ "สะเทือน" วงการประวัติศาสตร์ โบราณคดี สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา รวมทั้งงาน "วิเคราะห์อันแยบยล" อย่างเรื่อง แอ่งอารยธรรมอีสาน ค้นหาอดีตเมืองโบราณ นครหลวงของไทย และรอยต่อทางโบราณคดีจากความทรงจำ

ผลงานทางวิชาการของอาจารย์ศรีศักรมีคุณูปการทางสังคม ให้ความสำคัญกับพัฒนาการด้านวัฒนธรรม เทคโนโลยี ทรัพยากร รวมทั้งการให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมชาวบ้าน ถือคุณค่าเกือบเท่าวัฒนธรรมคนชั้นสูง

การให้ความสำคัญกับชะตากรรมคนเล็ก ๆ ที่ถูกเอารัดเอาเปรียบ ให้โอกาสคนเล็ก ๆ ในสังคมได้มีทางเลือกของตนเอง ดังเช่น การต่อสู้ร่วมกับชุมชนบ้านครัว หรือการศึกษาวิจัยวัฒนธรรมลุ่มน้ำสงคราม เป็นต้น

ปัจจุบันเป็นกรรมการศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร และที่ปรึกษามูลนิธิประไพวิริยะพันธุ์